

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Tina GRZEJ

**RIMSKA DEDIŠČINA KOT VODILO PRI UREJANJU
PROSTORA – MESTO AJDOVŠČINA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Tina GRZEJ

**RIMSKA DEDIŠČINA KOT VODILO PRI UREJANJU PROSTORA –
MESTO AJDOVŠČINA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**ROMAN HERITAGE AS A GUIDE FOR SPATIAL PLANNING –
CITY OF AJDOVSCINA**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2013

Diplomsko delo je zaključek Univerzitetnega študija krajinske arhitekture na Oddelku za krajinsko arhitekturo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorico diplomskega dela imenovala prof. dr. Ano Kučan.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof.dr. Davorin GAZVODA
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof.dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: doc. mag. Mateja KREGAR TRŠAR
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo izdala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Tina Grzej

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 712.25.032(37):711.52:902 (497.4 Ajdovščina) (043.2)
KG	urejanje prostora/mestni prostor/rimska dediščina/kulturna dediščina/varstveno območje/Kastra/kastrum/Ajdovščina
AV	GRZEJ, Tina
SA	KUČAN, Ana (mentorica)
KZ	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2013
IN	RIMSKA DEDIŠČINA KOT VODILO PRI UREJANJU PROSTORA – MESTO AJDOVŠČINA
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	XVIII, 73 str., 3 pregl., 87 sl., 5 pril., 38 vir.
IJ	sl
Jl	sl/en
AI	Diplomska naloga se ukvarja z ureditvijo območja ob vzhodnem delu rimskega obzidja v Ajdovščini. Glavno vodilo pri preoblikovanju ambienta je rimska dediščina, saj želimo v čim večji meri prezentirati rimsko Kastro. Predvsem nas zanima obseg varovanja kulturnega spomenika. Pomembno je, da varujemo tudi prostor ob njem in ne le spomenika samega. Kulturni spomenik s prostorom, ki ga obdaja, lahko tvori kontinuirano celoto. Urejena okolica ga lahko še dodatno obogati. S pomočjo analiz smo prišli do spoznanja, da je poleg zakonsko določenega območja, smiselno varovati tudi tista območja, ki so v neposredni bližini spomenika in lahko z neprimerno ureditvijo škodujejo obravnavanemu spomeniku. Oblika ajdovske Kastre ni dovršena, saj predstavlja mnogostranično obliko v primerjavi s popolnim kvadratom oz. pravokotnikom, ki je značilen za dovršeno obliko kastruma. Kljub temu pa ajdovska Kastrum predstavlja edinstven naselbinski vzorec, saj se je pozidava najprej širila le znotraj kastruma in je potek obzidja od antičnih časov pa do danes ostal viden skoraj v celotnem obsegu. S pomočjo analiz obravnavanega območja smo oblikovali predlog ureditve obravnavanega območja. Z idejno zasnovo smo želeli v čim večji meri prezentirati vzhodno rimsko obzidje in ustvariti osrednji mestni park, ki bi prebivalcem in obiskovalcem Ajdovščine ponudil kulturni, turistični in rekreacijski program.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN	Dn
DC	UDC 712.25.032(37):711.52:902 (497.4 Ajdovščina) (043.2)
CX	spatial planing/urban space/roman heritage/cultural heritage/Kastra/kastrium/protected area/Ajdovscina
AU	GRZEJ, Tina
AA	KUČAN, Ana (supervisor)
PP	SI-1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY	2013
TI	ROMAN HERITAGE AS A GUIDE FOR SPATIAL PLANNING - CITY OF AJDOVSCINA
DT	Graduation thesis (university studies)
NO	XVIII, 73 p., 3 tab., 87 fig., 5 ann. , 38 ref.
LA	sl
AL	sl/en
AB	This thesis is about arrangement plans of the east side area by the roman walls in Ajdovscina. The main guidance in changing the ambience is roman heritage as we want to depict roman Kastra. We are mainly interested in preserving cultural monument and the space around it. These two elements together form a continuous unity. Pleasant surroundings will add to the richness of the cultural monument. By conducting analysis we came to conclusion that besides preserving law designated areas we should also focus on protecting areas in the direct proximity to the monument. If these areas are not kept well they can harm the look of the monument. The shape of Kastra is not sophisticated as it is a multisided shape and not rectangular, which is usually typical for kastrium. Nevertheless Kastra is a unique sample of a settlement: the build started inside the kastrum and the wall has remained visible since the ancient times. We have created a proposal of the arrangement of addressed area. Our goal was to present the east roman walls and to create a central town park with cultural, touristic, and recreative elements.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija	III
Key words documentation	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	VIII
Kazalo prilog	XIV
Terminološki slovar	XV
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA	2
1.2 NAMEN NALOGE	3
1.3 CILJI NALOGE	4
1.4 METODE DELA	5
2 OPREDELITEV KULTURNE DEDIŠČINE	6
2.2 OHRANJANJE IN VAROVANJE KULTURNE DEDIŠČINE	7
2.3 VPLIVNO OBMOČJE KULTURNE DEDIŠČINE	9
3 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI RIMSKEGA KASTRUMA V AJDOVŠČINI	12
3.1 SPLOŠNI PODATKI O OBRAVNAVANEMU SPOMENIKU	12
3.2 ARHEOLOŠKE RAZISKAVE OBZIDJA	14
3.3 PRIMERJAVA AJDOVSKE KASTRE Z DOVRŠENO OBLIKO KASTRUMA	15
3.4 INVENTARIZACIJA SEDANJEGA STANJA OBZIDJA	18
4 PREDSTAVITEV OBMOČJA OBDELAVE	23
4.1 OBMOČJE OBDELAVE	23
4.2 LEGA MESTA	27
4.3 VPLIV RIMSKEGA IMPERIJA NA RAZVOJ MESTA AJDOVŠČINE	28
4.4 ZGODOVINSKI OKVIR RAZVOJA MESTA AJDOVŠČINE	30
4.4.5 Prostorski razvoj mesta	37
5 PROSTORSKE ANALIZE IN INVENTARIZACIJA OBMOČJA OBDELAVE	41
5.1 RELIEF	41
5.2 KLIMATSKE ZNAČILNOSTI	41
5.3 HIDROLOŠKE ZNAČILNOSTI	42
5.4 OBSTOJEČA VEGETACIJA	46
5.5 OBSTOJEČE PROMETNE POVEZAVE	47
5.6 ANALIZA DOSTOPNOSTI	48

5.7	MORFOLOŠKA ANALIZA	50
5.8	ZAZNAVNA ANALIZA	51
5.9	POVZETEK PROSTORSKIH ANALIZ	55
6	PROGRAMSKA ANALIZA OBMOČJA	57
6.1	OBSTOJEČI PROGRAM	57
6.2	PRIMERI PROGRAMSKIH PRENOV IN SMERNIC ZA OBRAVNAVANO OBMOČJE	58
7	IDEJNA ZASNOVA	62
7.1	KONCEPT OBLIKOVANJA PROSTORA	62
7.2	SMERNICE OBLIKOVANJA OBRAVNAVANEGA OBMOČJA	62
7.3	PREDLOG UREDITVE PROSTORA	64
7.4	PROGRAMSKA ZASNOVA	67
8	SKLEP	69
9	POVZETEK	70
10	VIRI	71
ZAHVALA		

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Opis enote nepremične kulturne dediščine (Register ..., 2011a)	13
Preglednica 2: Opis enote nepremične kulturne dediščine (Register ..., 2011a)	13
Preglednica 3: Analiza stanja območja ob vodotoku pred regulacijo in po njej	44

KAZALO SLIK

Slika 1: Odnos rimskega obzidja do okolice	1
Slika 2: Fotografije obravnavanega območja	3
Slika 3: Grafični prikaz opredelitve kulturne dediščine	6
Slika 4: Shematski prikaz kontinuiranega prostora	8
Slika 5: Prikaz zakonsko določenega vplivnega območja arheološke in naselbinske dediščine z vrisanim potekom rimskega obzidja in prikaz nezakonsko določenega območja s pomočjo zaznavnih analiz (kartografska podloga: Register ..., 2011b; DOF, 2010)	10
Slika 6: Pogled iz sotočja in nezakonsko določenega vplivnega območja dediščine – neposredna bližina spomenika	11
Slika 7 (levo): Talna raziskava Kastre z obzidjem po zadnjih raziskavah (Dedi ..., 2012)	12
Slika 8 (desno): Aksonometrični prikaz kastruma v Ajdovščini (Osmuk in sod., 1994: 34)	12
Slika 9 (levo): Hitzingerjev načrt Ajdovščine z vrisom predvidenega poteka obzidja iz leta 1861 (Osmuk in sod., 1994: 17)	14
Slika 10 (desno): Müllnerjev načrt antične pozidave iz leta 1889 (Osmuk in sod., 1994: 18)	14
Slika 11: Schmidov načrt obzidja in stolpov iz leta 1925 (Osmuk in sod., 1994: 20)	15
Slika 12: Shematski prikaz dovršene oblike kastruma. Njegovo končno podobo predstavlja tipiziran kvadrat in aksialni križ	16
Slika 13 (levo): Pravokoten tloris Dioklecijanove palače (Košir, 1993: 110)	17
Slika 14 (desno): Mnogostraničen tloris obzidja v Ajdovščini (Osmuk in sod., 1994: 24)	17
Slika 15 (levo): Informacijska tabla, ki prikazuje staro mestno jedro z vrisano obhodno potjo okrog obzidja, je v slabem stanju	18
Slika 16 (desno): Informacijska tabla, ki označuje obhodno pot, skoraj ni več opazna, ker ni zadostnega vzdrževanja	18
Slika 17: Lepo rekonstruiran zahodni del obzidja.	19
Slika 18 (levo): Stolp 2 je vpet v stanovanjsko hišo. Lina v obzidju kaže na to, da je del stolpa v uporabi.	19
Slika 19 (desno): Stolp 3 in prezidan del obzidja s stanovanjsko hišo.	19

Slika 20 (levo): Stisnjena pešpot med strugo Lokavščka in stanovanjsko–gospodarskega poslopja, ki presega meje antične pozidave na severu obzidja	19
Slika 21 (desno): Pogled na severni del - antična meja je neizrazita, potek obzidja zakrivajo novejši objekti	19
Slika 22: Razgled na okolico iz stolpa 8	20
Slika 23: Najvišji stolp 8 - stolp s cinami. Stolp 9 je vpet med arkade baročnega nastanka	20
Slika 24: Pogled na vzhodni del obzidja in prehod v notranjost kastruma skozi »šiv« grajenega tkiva med stolpoma 9 in 10	21
Slika 25: Pogled na južni del vzhodnega dela obzidja preprečuje vegetacija in zidovi, ki omejujejo zasebne vrtove.	21
Slika 26 (levo): Južni del obzidja – pogled na rekonstruiran stolp 12, v ozadju obnovljen stolp 13	22
Slika 27 (desno): Južni del obzidja – pogled na rekonstruirano samostojno enoto obzidja, ki je zgrajena v obliki tribune za sedenje, v prvem planu pa delni prikaz rekonstrukcije term	22
Slika 28 (levo): Današnji pogled na stolp 13, ki ga danes uporablja gostinski lokal. Ureditev ob stolpu ni primerna, saj zmanjšuje poglede na rimsko obzidje	22
Slika 29 (desno): Pogled na del obzidja in stolpa 13, in sicer iz leta 1965, po opravljeni rekonstrukciji. Okolica spomenika je urejena, linija obzidja s stolpom lepo zaključuje trg pred kinodvorano (Evidenca ..., 2012)	22
Slika 30: Prikaz obravnavanega območja (barvni del) ob vzhodnemu delu rimskega obzidja z vrisanim obzidjem, to je po zadnjih raziskavah (označeno z oranžno barvo) (kartografska podloga: DOF, 2010)	23
Slika 31: Panorama 1 – Južni del obravnavanega območja, pogled na propadajoči Jochmanov mlin	24
Slika 32: Panorama 2 – Južni del obravnavanega območja	24
Slika 33: Panorama 3 – Osrednja pešpot, povezava med centrom in vzhodnimi stanovanjskimi predeli	24
Slika 34: Panorama 4 – Pogled s sotočja proti stolpu 8	24
Slika 35: Panorama 5 – Pogled s severne vstopne točke	24
Slika 36: Panorama 6 – Pogled s severozahodnega dela, ob vstopu na obravnavano območje	25

Slika 37: Panorama 7 – Pogled proti robu rimskega obzidja	25
Slika 38: Panorama 8 – Pogled proti osrednjemu mostu	25
Slika 39: Panorama 9 – Pogled proti vstopni točki z jugozahodne smeri	25
Slika 40: Shematski prikaz obravnavanega območja kot povezovalnega elementa med bližnjimi mestnimi predeli (kartografska podloga: DOF, 2010)	26
Slika 41: Shematski prikaz širšega območja obdelave (kartografska podloga: DOF, 2010)	27
Slika 42: Mesto Ajdovščina leži v osrčju Vipavske doline (A: kraj fotografiranja: Gradiška tura. Kartografska podloga: Atlas okolja, 2011. B: fotografija: Pogled na Vipavsko dolino, v ozadju mesto Ajdovščina)	28
Slika 43: Potek poznoantičnega zidu ali Claustra Alpium Iuliarum (Rimska ..., 2012)	29
Slika 44 (levo): Izsek iz Tabula Peutingeriana, na katerem je označen mansio Fl. frigidus in zapisana reka Fl. Frigidus (Osmuk in sod., 1994)	30
Slika 45 (desno): Risba je v priročniku Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium in partibus Occidentis, sestavljena konec 4. ali v začetku 5. stoletja, ki ponazarja mnogostranično obliko Kastre (Osmuk in sod., 1994: 11)	30
Slika 46 (levo): Pogled na zahodno fasado Edlingovega dvorca, ki je še v 1. polovici 20. stoletja krasil mesto. Vzhodna fasada se vpenja ob vzhodni del rimskega obzidja, usmerjena proti vodotoku (Sapač, 2008: 7)	32
Slika 47 (desno): Prikaz rekonstrukcije Edlingovega dvorca. (Sapač, 2008: 20). Slika prikazuje Edlingov dvorec, ki se je naslonil iz notranje strani na vzhodno rimsko obzidje. Rekonstrukcija je predvidevala povezavo dvorca z obzidanim dvoriščem, umeščeno ob vzhodno fasado in vzhodni del obzidja. Od tod naj bi skozi vzhodni portal dvorišča pot vodila do nabrežja reke Hubelj. Ožja portala na severni in južni strani pa naj bi vodila v severni in južni grajski vrt, na kar nakazuje današnja ureditev prostora	32
Slika 48 (levo): Del rimskega obzidja in stolp 8 pred rekonstrukcijo, sadovnjak v ospredju (Drašler, 2010)	32
Slika 49 (desno): Fotografija iz leta 1909 prikazuje kmetijsko rabo prostora ob vzhodni stranici Kastre (Osmuk in sod., 1994: 30)	32
Slika 50: Franciscejski kataster iz leta 1821, dopolnjen leta 1885 (Franciscejski kataster, 1821)	33

- Slika 51: Izsek iz Franciscejskega katastra. Slika jasno prikazuje pozidavo notranjosti kaste in ob-ulični niz stavb, ki se približuje mostu čez reko. Lepo se vidi nekdanji potek struge in nepozidanost prostora pred vzhodnim delom obzidja (Franciscejski kataster, 1821). 34
- Slika 52: Razglednica Ajdovščine iz leta 1916. Jasno je viden pas vegetacije ob vodotoku. Razločno se vidijo Šturje in Ajdovščina (Prodaja ..., 2013) 35
- Slika 53: Pogled na Ajdovščino v začetku 70-ih letih 20.stol. Lepo viden rekonstruiran stolp 8 (1962/1963) (Fučka, 2011b) 36
- Slika 54: Fotografija prikazuje stolp 8 po rekonstrukciji in stanje po regulaciji reke Hubelj (Fučka, 2011b) 36
- Slika 55: Fotografija prikazuje nov most čez reko Hubelj, v ozadju je vidna že zgrajena veleblagovnica Nanos leta 1969 (Občina Ajdovščina, 2011) 37
- Slika 56: Shematski prikaz razvoja mesta v 14. stol. (kartografska podloga: Franciscejski kataster, 1821; izris na podlagi zgodovinskih virov in zapisov) 38
- Slika 57: Shematski prikaz razvoja mesta iz leta 1885 (kartografska podloga: Franciscejski kataster, 1821; izris na podlagi zgodovinskih virov in zapisov) 38
- Slika 58 (levo): Shematski prikaz razvoja mesta leta 1909 (kartografska podloga: Avstrijska karta, 1909, cit. po Občina Ajdovščina, 2011) 39
- Slika 59: Shematski prikaz razvoja mesta leta 1962 (kartografska podloga: Načrt Ajdovščine v M 1:2500, 1962, cit. po Občina Ajdovščina, 2011) 39
- Slika 60: Shematski prikaz razvoja mesta leta 2010 (kartografska podloga: DKN, 2010; DOF, 2010) 40
- Slika 61: Prikaz reliefne razgibanosti v širšem kontekstu obravnavanega prostora (Google Earth, 2011) 41
- Slika 62: Prikaz pihanja smeri burje (kartografska podloga: DKN, 2010) 42
- Slika 63: Analitična karta – prikaz vodotokov na območju; pred in po regulaciji Hublja (kartografska podloga: DKN, 2010; Franciscejski kataster, 1821) 43
- Slika 64: Ločen shematski prikaz poteka reke Hubelj – pred regulacijo in po njej (kartografska podloga 1: Franciscejski kataster, 1821; kartografska podloga 2: DOF, 2010) 43
- Slika 65: Prikaz različnega vodostaja Hublja. 44
- Slika 66: Shematski prikaz nevarnosti poplav na obravnavanem območju (kartografska podloga: Geopedia, 2012) 45

Slika 67: Analitična karta – vegetacija (kartografska podloga: DKN, 2010; DOF, 2010)	47
Slika 68: Shematski prikaz prometnih in parkirnih površin (kartografska podloga: DKN, 2010; DOF, 2010)	48
Slika 69: Shematski prikaz dostopnosti obravnavanega območja (kartografska podloga: DKN, 2010)	49
Slika 70: Analitična karta morfoloških sestavin v prostoru (kartografska podloga: DKN , 2010; Franciscejski kataster, 1821)	51
Slika 71: Shematski prikaz zaznavne analize obravnavanega območja (kartografska podloga: DKN, 2010)	52
Slika 72: Prikaz prehajanja odprtih prostorov enega v drugega skozi »šiv« vzhodnega dela obzidja (kartografska podloga: DKN, 2010)	53
Slika 73: Pogled 1a: Ob vstopu na območje se nam odpre lep pogled na stolp 8 in reko	53
Slika 74: Pogled 1b: Pogled na sotočje Hublja in Lokavščka	53
Slika 75: Pogled 2: Panoramska slika pogleda v grajskem vrtu	54
Slika 76: Pogled 3: Pogled s severa proti stolpu 8. Pogled ni kvaliteten, ker različni elementi zmanjšujejo jasen pogled na potek vzhodnega obzidja	54
Slika 77: Pogled 4a, 4b: Pogled s sotočja, usmerjen proti toku vode in proti stolpu 8	54
Slika 78: Pogled 5: fotografija prikazuje visokodebelna drevesa, ki lepo vertikalno dopolnjujejo stolp 8 v ozadju. Prostor bi bilo potrebno malo urediti in izčistiti, da bi vertikale prišle še bolj do izraza	54
Slika 79: Pogled 6: nekvaliteten pogled na južni del vzhodnega obzidja zakriva visoka drevnina. Podoba kvarijo še parkirani avtomobili, umestitev smetnjakov, neurejena prosta površina	55
Slika 80: Pogled 7: fotografija prikazuje pot med zidovi na jugovzhodnemu delu kastre. Pogled je manj kvaliteten, ker gre za ozko usmerjen pogled in se občutek o poteku obzidja izgubi. Prostor je zanimiv, ker vnaša skrivnostnost	55
Slika 81: Grafični prikaz programske analize obravnavanega območja (kartografska podloga: DKN, 2010)	57
Slika 82: Zazidalni načrt Ajdovščine iz leta 1961 (Urbanistični načrti ..., 2009)	58
Slika 83: Idejna zasnova ureditve ob vzhodnemu delu obzidja iz leta 1965 (Fučka, 2011a)	59

Slika 84: Idejna zasnova ureditve ob vzhodnemu delu obzidja iz leta 1998 (Ajdovščina 2000, 1998)	60
Slika 85: Urbanistična zasnova ureditve območja Starega mlina (Podrecca, 2010, cit. po Občina Ajdovščina, 2011)	61
Slika 86: Idejna zasnova ureditve ob vzhodnemu delu obzidja	64
Slika 87: Primer ograje iz cor-tena: vertikale predstavljajo členjeno ograjo, ki se postopoma rahlja – različne razdalje med vertikalami, od gostejše do redkejša postavitev (Ozler, 2012)	66

KAZALO PRILOG

Priloga A	Tloris idejne zasnove parka ob rimskemu obzidju
Priloga B	Značilni prerezi
Priloga C	Shematski prikazi pogledov ob vstopnih točkah
Priloga D	Shematski prikazi strukturnih elementov prostora
Priloga E	Prostorski prikazi

TERMINOLOŠKI SLOVAR

Za vsa dela v zvezi s kulturno dediščino se je do konca 20. stoletja uporabljalo pojem varstvo kulturne dediščine ali konservatorstvo. Ob uradnem prevajanju evropskih in drugih predpisov s področja dediščine so bili natančneje opredeljeni posamezni pojmi glede na obseg in vsebino nalog (Fister, 1979). V nadaljevanju navajamo opredelitve tistih terminov s področja kulturne dediščine, ki so pomembni za lažje razumevanje besedišča diplomske naloge. Razlage so povzete po Zakonu o varstvu kulturne dediščine (2008), spletni strani ZVKDS (2011) in Priročniku pravnih režimov varstva kulturne dediščine (2011).

arheološka dediščina	so vse ostaline, predmeti in vsakršni človeški sledovi iz preteklih obdobj na površju, v zemlji in vodi, katerih ohranjanje in preučevanje prispevata k odkrivanju zgodovinskega razvoja človeštva in njegove povezanosti z naravnim okoljem in za katere je arheološko raziskovanje glavni vir podatkov.
arheološko najdišče	je originalni kraj odkrivanja arheoloških ostalin. Strokovno identificirano in registrirano najdišče postane dediščina.
celostno ohranjanje	je sklop ukrepov, s katerimi se zagotavljajo nadaljnji obstoj in obogatitev dediščine, njeno vzdrževanje, obnova, prenova, uporaba in oživljanje.
enota kulturne dediščine	je del stavbe ali cela stavba, več stavb ali območje, ki ima lastnosti kulturne dediščine. Ob opredeljevanju posamične enote upoštevamo zlasti naslednja načela: enovitost prostora, istovrstnost prvotne uporabe in enotnost varstvenega pristopa.
<i>in situ</i> (slov.'na kraju samem')	je temeljno varstveno načelo, ki poudarja nedeljivo povezanost in varovanje stavbe ali njenega dela v okolju, kjer je nastala.
kastrum	arheol. utrjena rimska vojaška postojanka (SSKJ, 2005: 387).

konservatorstvo

je interdisciplinarna stroka, ki izvaja različne naloge na področju kulturne dediščine. Ravna se po načelih, ki jih

določajo strokovne izkušnje, zakonska določila, mednarodni dogovori in priporočila. Ti poleg pomena dediščine kot skupnega spomina človeštva za razvoj posameznika in družbe zlasti opozarjajo na pomen dostopnosti in nenadomestljivosti dediščine. Osnovna naloga konservatorstva je zaščita in varovanje kulturne dediščine. Star izraz za konservatorstvo je spomeniško varstvo.

kulturni spomenik

je v našem prostoru pojmovan kot kulturna dediščina s posebnim statusom, ki si ga pridobi na podlagi akta o razglasitvi. Vsebovati mora prvine, s katerimi je dokazana kontinuiteta ali posamezna stopnja kulturnega in civilizacijskega razvoja, ali predstavljati kakovosten dosežek ustvarjalnosti. Glede na vrednotenje se kulturnim spomenikom podeljuje status kulturnega spomenika lokalnega ali državnega pomena, glede na vsebino jih razvrščamo v varstvene skupine. UNESCO in Svet Evrope obravnavata spomenik (poleg skupin stavb in območij) kot izjemno prostorsko in večpomensko kakovost.

mestna prenova

obsega vse ukrepe, ki so nujni za zavarovanje, ohranjanje in obnovo mest in območij ter za njihov nadaljnji razvoj in ustrezno prilagoditev življenju. Da bi bila prenova čim učinkovitejša, mora biti neločljiv del skladne politike ekonomskega, prostorskega, kulturnega in družbenega razvoja, kot tudi del urbanističnega in regionalnega planiranja na vseh ravneh.

obnova

obsega načrtovalske in izvedbene ukrepe in posege, ki bodo omogočili stavbi oz. območju ustrezno koristnost. Njen cilj je na podlagi predhodne ocene stanja, vrednotenja in opredelitve varovanih sestavin, doseči v čim večji meri spoštovanje celovitosti in značaja stavbnega sestava, gradiv in konstrukcij ter ustrezne vsebine. Načela posegov so postopnost, nujnost in (kasnejša možna) odstranitev.

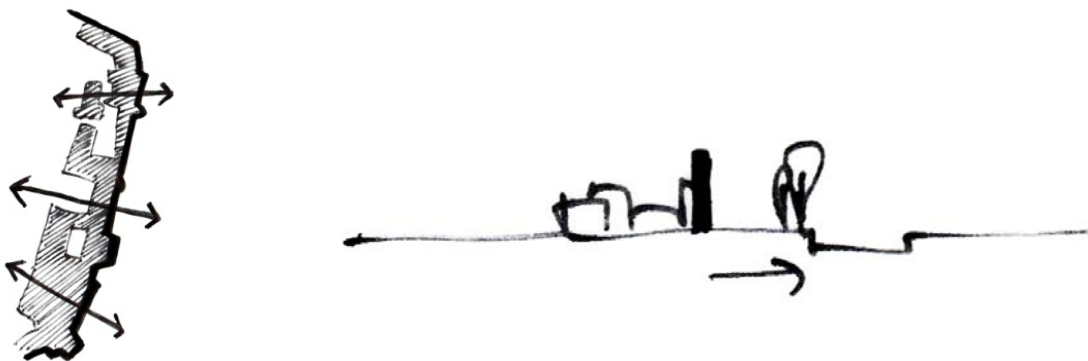
okolica	je najožje funkcionalno območje varovane kulturne dediščine. Predstavlja del enote dediščine, katere obseg določa varstvena služba v postopkih vpisa v register. Poleg najožje okolice se običajno varuje pred ustreznimi posegi tudi širše, tako imenovano vplivno območje, ki se določa v strokovnih zasnovah oz. v postopkih priprave prostorskih aktov.
oživljanje - revitalizacija	so dejavnosti, ki omogočajo vključevanje dediščine v sodobno življenje in ustvarjalnost, njeno trajnostno uporabo in uživanje v njej.
poseg v varovano stavbo ali območje	je v najširšem pomenu vsakršno delo, ki spreminja videz, strukturo, notranja razmerja ali uporabo dediščine, ki dediščino popači, povzroči njeno propadanje, uničuje ter odstranjuje ali spreminja njeno lokacijo.
prezentacija	je poseg, s katerim izluščimo in poudarimo varovane lastnosti izbrane stavbe ali območja ter jih napravimo dostopne širšemu krogu ljudi, kar je osnova kulturne funkcije dediščine. V širšem pomenu obsega tudi dodatno opremo in vsebino za informiranje obiskovalcev.
rekonstrukcija	je v konservatorstvu ponovna zgraditev manjkajočega objekta v izbrani razvojni fazi. Rekonstrukcija je mogoča predvsem takrat, kadar razpolagamo s popolno dokumentacijo o stanju, kot na primer ob nastanku, pred uničenjem ali poškodbo pomembnejše stavbne dediščine. Gradbena zakonodaja navaja rekonstrukcijo kot spreminjanje tehničnih značilnosti stavbe in prilagajanje stavbe spremenjeni namembnosti, medtem ko se naj ne bi bistveno spreminjala njena velikost in zunanji izgled.
varstveno območje	je območje z enotnimi značilnostmi nepremične dediščine, ki je zaradi svojih vrednot in razvojnih potencialov pomemben del prostorskih ureditev.

vplivno območje

je širša okolica nepremične dediščine, ki je določena z zgodovinskega, funkcionalnega, prostorskega, simbolnega in socialnega vidika in znotraj katere morajo biti posegi v prostor in dejavnosti prilagojeni celostnemu ohranjanju dediščine.

1 UVOD

Prvi zametki grajene naselbine na območju današnje Ajdovščine so zrasli okrog leta 290 n.št., ko so Rimljani zgradili utrdbo ob reki Hubelj, imenovano Kastr¹. Srednjeveške stavbe so se naslanjale na rimski zid z notranje strani. V kasnejših obdobjih Kastre niso povsem pozidali z zunanje strani, zato je del poteka rimskega zidu viden še danes. Urbanistična simbioza rimskih ostalin in srednjeveškega tkiva tvori danes staro mestno jedro. Historično jedro vnaša v mesto prostorsko sporočilo o posebnosti prostora, ki se je oblikovalo skozi zgodovino. Stari predeli mesta so danes lahko arhitekturna scenografija, zgodovinski spomin, so tisto, kar je še ostalo od nekdanje mestne identitete. Prav bogastvo kulturne dediščine v osrčju mesta bi bilo lahko glavno vodilo pri urejanju, s čimer bi lahko prispevali h kvalitetnejšemu oblikovanju mestnega in socialnega prostora, k vzdržnemu² razvoju in v zavest posameznika zasidrali Kastro kot ponos in simbol mesta. Velik potencial starega mestnega jedra je opazil tudi arhitekt prof. Marijan Ocvirk, ki je v Ajdovščini vodil enega od seminarjev arhitekturne delavnice Ajdovščina 2000 (1998). Staro mestno jedro v Ajdovščini je opredelil kot enega najbolj ohranjenih zgodovinskih mestnih prostorov na Slovenskem in zdelo se mu je nujno vzpostaviti celovito zaščito. Ob čimvečjem luščenju prvobitnih rimskih pričevanj je, po njegovem mnenju, potrebno ščititi tudi ostaline kasnejših obdobj ob stikih starega mestnega jedra s sosednjimi območji.



Slika 1: Odnos rimskega obzidja do okolice

¹ Kastr^a (slov.) ali *Castr^a* (lat.) – obzidje v Ajdovščini; Castra – arheološko najdišče v Ajdovščini (Register ..., 2011a)

² Krajinski arhitekti angleški izraz *sustainable*, v slovenščino za splošno rabo ne povsem premišljeno preveden kot *trajnostni*, prevajamo v *vzdržno*, kar, kakor utemeljuje profesor Marušič (2011), takoj in nedvoumno pokaže, kje tičijo oziroma od kod izvirajo prostorski problemi, ne izvirajo iz prostora ali iz narave, temveč tičijo v našem pogledu in naših interesih.

Diplomska naloga predstavlja rimsko obzidje in odnos obzidja do okolice, ki se je skozi čas spreminjal glede na njegovo vlogo v prostoru. Prvotna vloga obzidja je bila obrambna; obzidje je varovalo kastrum pred morebitnimi vojaškimi napadi. V srednjem veku je obzidje prevzelo vlogo nosilnega zidu, na katerega so se z notranje strani naslanjale in vpenjale nove stavbe. Rimski zid je skozi čas izgubljal obrambno funkcijo in na nekaterih mestih so zabrisane vse sledi o njegovem poteku. Danes predstavlja rimsko obzidje v Ajdovščini historični del mesta, je kulturni spomenik in simbol. Kljub temu je rimski zid na nekaterih mestih nevzdrževan, zanemarjen in izgublja vidnost v prostoru. Prav zato obzidje pridobiva negativne konotacije, ki zmanjšujejo njegovo simbolno vrednost. Če želimo, da bo obzidje predstavljalo v prihodnje simbol in bogastvo mesta, so potrebni boljša prezentacija, obnova in uporabnost obzidja ter revitalizacija prostora, ki obzidje obdaja. Predvsem najbolje ohranjeni vzhodni del rimskega obzidja z okolico predstavlja največji potencial za vzpostavitev take celovite prostorske rešitve, ki bi omogočila, da zid prevzame dominantno vlogo pri oblikovanju javnega prostora, v katerem se prepletajo grajene strukture rimskega kastruma s kasnejšimi urbanističnimi dopolnitvami, odprtim prostorom, vegetacijo in vodotokom.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA

Čeprav je rimski zid na nekaterih mestih dokazan in rekonstruiran (glej sliko 7), se zdi, da v javnem mestnem prostoru v Ajdovščini nima ustreznega mesta. Izjema je južni del obzidja, ki je rekonstruiran, prezentiran in programsko dopolnjen (glej slike 26 – 28). S programskega in ureditvenega vidika ostaja prezrt predvsem najbolje ohranjeni vzhodni del obzidja, saj skupaj s prostorom, ki ga obdaja, tvori programsko prazen in neurejen del mestnega središča. Rimski zid v prostoru ni dovolj opazen in prezentiran, okolica obzidja je neurejena: na javno zemljišče so umeščeni zasebni vrtovi, urbana oprema je skromna in večkrat predmet vandalizma, kar se kaže na razbitih lučeh, smetnjakih, mestnih klopeh, grafitih, ... Zaradi nevzdrževanosti zidu in neurejene okolice lahko sklepamo, da se obzidju manjša simbolna vrednost rimske dediščine. Obzidje zato ne predstavlja posebne kulturne in turistične zanimivosti, temveč objekt zapuščenosti in propada v samem središču mesta.



Slika 2: Fotografije obravnavanega območja

1.2 NAMEN NALOGE

Diplomsko delo želi pokazati, da ima obravnavano območje potencial za razvoj posebnega ambienta, ki bi oblikovno in prostorsko dopolnjeval rimsko dediščino. Naloge, ki si jih diplomsko delo zastavlja, so:

- osnovno izhodišče diplomske naloge je varovanje za razvoj. Istočasno z ohranjanjem kulturne dediščine je smiselno prizadevanje za vključevanje dediščine v prostorske in programske dopolnitve obravnavanega območja, ki bi omogočile, da rimski kastrum ne bi predstavljal le golega obzidja, temveč bi obzidje, skupaj s prostorom, ki ga obdaja, dobilo dodano vrednost na kulturnem, turističnem in tudi rekreacijskem področju;
- rimsko obzidje se najbolje predstavi tako, da poznoantična plast postane glavno vodilo pri oblikovanju ambienta, ki obzidje obdaja. Predvidevam, da je možno ajdovsko Kastro ohraniti in oživiti tako, da s krajinsko-arhitekturnimi, arhitekturnimi, urbanističnimi in programskimi ukrepi ustvarimo urejeno celoto, prilagojeno potrebam današnje družbe. Odprt prostor, ki meji na staro mestno

jedro in obdaja obzidje, je dovolj obsežen, da bi lahko plastično vzpostavil nekdanji odnos in omogočil oblikovanje osrednjega mestnega parka, na kar nakazuje že lokacija obravnavanega prostora s središčno lego v mestu. S celovitim pristopom, ki ga bo predstavila diplomska naloga, bi tako prispevali k večji razpoznavnosti rimske naselbinske dediščine in oživljanju mestnega prostora;

- oblikovanje obravnavanega prostora je smiselno navezati na prostore, ki se ambienta Kastre fizično in programsko dotikajo in tako tvorijo celovito podobo mestnega jedra;
- velik potencial za ureditev in programsko dopolnitev Kastre predstavlja sotočje vodotokov, ki daje, poleg rimskega obzidja, obravnavanemu območju dodano vrednost;
- sklepamo, da bi urejen, oblikovan in vzdrževan prostor postal privlačnejši za prebivalce mesta in turiste zato, ker bi ambient postal vizualno in programsko privlačnejši, v nasprotju z zanemarjenim, nesaniranim in nevzdrževanim prostorom. Tako bi obravnavano območje s Kastro predstavljalo eno izmed bolj zanimivih kulturnih, turističnih in tudi rekreacijskih ponudb v mestu.

1.3 CILJI NALOGE

Cilj diplomskega dela je izdelava predloga revitalizacije obravnavanega območja, in sicer tako, da bi estetsko in funkcionalno oblikovali odprt prostor, ki obdaja obzidje. S tem bi dosegli, da rimsko obzidje prostoru, ki ga obdaja, vtisne bolj prepoznaven pečat in dejavneje sooblikuje njegov značaj. Ker je antično obzidje z notranje strani v večjem delu pozidano, je smiselno, da se obujanje oz. ohranjanje rimske plasti usmeri na zunanji rob obzidja, saj tako lahko najbolje predstavimo antični kastrum kot del historičnega jedra v Ajdovščini. Postopek oblikovanja je namenjen doseganju kontrasta med grajenim in odprtim, s čimer bi dosegli, da zunanji rob kastruma in historično jedro vizualno bolj pritegneta uporabnika kot okolica. Prav tako je smiselno prostor programsko dopolniti z dejavnostmi, ki utrdbi ne bi škodovala, temveč bi prostor oživljale in ga delale prijetnejšega. Eden izmed ciljev naloge je tudi, da se obravnavano območje oblikovalsko in programsko naveže na sosednja mestna območja. Tako bi zagotovili celostno urejeno in funkcionalno zaokroženo podobo mestnega središča s poudarkom na poznoantični arhitekturi, ki predstavlja temelj nastanka mesta Ajdovščine. Mestni prostor bi imel več možnosti, da ponovno zaživi in postane privlačen za prebivalce mesta in za turiste.

Glavni cilj diplomske naloge je:

- izdelava predloga oblikovalske in programske zasnove obravnavanega območja.

Rezultati in predlogi diplomskega dela bi bili lahko pobuda za:

- celostno urejanje mestnega jedra z vključevanjem kulturne dediščine v smislu programskega, funkcionalnega in estetskega vidika;
- ohranjanje in oživljanje Kastre v čimvečji meri, saj lahko brez smotrnega in načrtnega vzdrževanja kulturna dediščina ostane prezrta, zapuščena, predmet vandalizma, njen potencial pa neizkoriščen;
- vzpostavitev zelenega sistema v mestu, izboljšanje socialne, kulturne, rekreacijske in turistične ponudbe v mestu, s čimer lahko postane Kastra osrednja turistična zanimivost v mestu in v Vipavski dolini.

1.4 METODE DELA

Diplomsko delo je zahtevalo preučevanje strokovne in poljudne literature, slikovnega, kartografskega gradiva in terenske ogleda, ki so predpogoj za nadaljnjo analizo in vrednotenje obravnavanega prostora. Naloga sega na področje varovanja in oživljanja kulturne dediščine ter njenega vplivnega območja. V prvem delu diplomskega dela se opredeli kulturna dediščina, povezana z razvojem Ajdovščine, s poudarkom na rimski naselbinski dediščini in ambientu, ki pripada obzidju. Diplomsko delo bo opredelilo osnovne značilnosti ajdovske Kastre v primerjavi z osnovnim modelom kastruma v likovnem (plastičnem) in vsebinskem (programskem) smislu; interpretiralo bo, koliko se je rimska utrdba razvila in kako je vplivala na nadaljnji razvoj mesta. V drugem delu naloge je na podlagi prostorskih analiz območja izdelana idejna zasnova ureditve prostora s poudarkom na vključevanju rimskega obzidja v prostor na oblikovni in programski ravni.

2 OPREDELITEV KULTURNE DEDIŠČINE

Pogled na kulturno dediščino se je spreminjal in dopolnjeval skozi čas v takšni meri, da danes ni mogoče ohranjati le kulturnega objekta samega, temveč je nujno treba ohranjati oziroma ustrezno oblikovati tudi širši ambient, prostor, ki kulturni spomenik obdaja. Prav oblikovanje ambients ob vzhodnem rimskem obzidju v Ajdovščini je glavna naloga diplomske naloge, saj bi z izčiščenjem prostora prezentacija rimske dediščine postala učinkovitejša.



Slika 3: Grafični prikaz opredelitve kulturne dediščine

Peter Fister (1979: 29, 40) je zapisal, da se arhitekturna dediščina odraža kot prostorska, materialna in likovno-vizualna struktura v prostoru. Predvsem na zadnji je vedno večji poudarek. Ključen korak pri ohranjanju in vrednotenju arhitekturne dediščine naj bi bil storjen, ko je ohranjanje posameznega kulturnega objekta preseglo njegove meje in zajelo tudi prostor, ki obdaja obravnavani objekt. Tudi slovenski arhitekt Max Fabiani (1935, cit. po Fister, 1979) je zapisal, da mora biti razvoj mesta moderen, odpirajoč novi umetnosti; kjer se ponujata možnost in prilika, je potrebno opozarjati na spomenike. Vsak arhitektonski fragment, vsako staro znamenje, tudi najmanjšega pomena, povezano z zgodovino mesta, je donos k obogatitvi, k poeziji in k dostojanstvu mesta. Fister (1979: 41) še piše, da je bil eden izmed prvih, ki je dotlej izoliranemu spomeniku arhitekture dodal prostor – ambient, arhitekt Gustavo Giovanoni (1873-1947). Leta 1913 je napisal: »Včasih imajo ambientalni pogoji tako veliko pomembnost, da bi uničenje pogleda na arhitekturo (okolje) pomenilo prav tako škodo, kot uničenje arhitekture same ...«

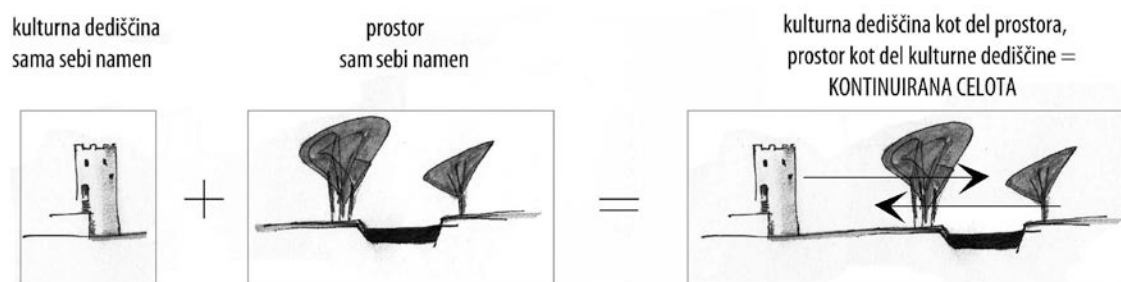
Koncept oz. ideja G. Giovanonija (cit. po Fister, 1979) o ohranjanju in varovanju ambients, prostora, ki nek spomenik obdaja, je zaznamovala nadaljnje smernice in priporočila o varstvu in obnovi arhitekturne dediščine. Kot navaja Fister (1979: 47-54) je bil prvi delni koncept o varovanju prostora, ki obdaja arhitekturo, sprejet z Atensko listino leta 1931.

Priporočeno je upoštevati značilnosti mest, posebno ob neposredni bližini spomenikov, pri katerih je posebno ambientalno okolje. Beneška listina, iz leta 1964, označi arhitekturni spomenik kot samostojno arhitekturno stvaritev, kot urbani ali krajinski ambient, ki predstavlja izročilo določene civilizacije. Tradicionalni ambient je potrebno ohranjati, novo zgradbo, ki bi lahko spremenila odnose volumnov ali barv v prostoru, pa se odstrani. S Pariško listino (1968) se začrtajo prve smernice o rehabilitaciji historyčnih mest in prvič se omenja načelo kasnejše revitalizacije. Leta 1975 se z Amsterdamsko deklaracijo dokončno prizna vrednote arhitekturne dediščine in ne več zgolj posameznih spomenikov. Ohranjanje prehaja dejansko z ozkega varovanja likovno–zgodovinskih kvalitet v območje kontinuitete. Varovanje širšega območja je potrebno iz več razlogov. Ne le, da vsak dan bolj izginja tradicionalno človekovo okolje, stara arhitektura mest in vasi, ki imajo vsaka svoj karakter in likovno–zgodovinske odlike; še bolj izginjajo vrednote humaniziranega okolja. Ohranjanje dediščine in njena obnova so pomembni cilji arhitektonskega, urbanističnega in prostorskega planiranja. Dokončno je uzakonjena revitalizacija, ki postaja osnovno izhodišče za varstvo, obnovo in kontinuiteto arhitekturne dediščine (Fister, 1979: 47-54).

Sodobno pojmovanje dediščine presega zaščito posameznih stavb in predmetov ter deluje povezovalno z nadgrajevanjem dela temeljnih strok: arheologije, arhitekture, krajinske arhitekture, etnologije, zgodovine, umetnostne in urbanistične zgodovine. Vedno bolj presega točkovno obravnavo dediščine z upoštevanjem večjih prostorskih celot in širših vrednot kulturnega okolja z vsemi preučeniimi vsebinami in najrazličnejšimi pomeni (ZVKDS, 2011).

2.2 OHRANJANJE IN VAROVANJE KULTURNE DEDIŠČINE

Revitalizacija arhitekturne dediščine s pripadajočim prostorom je lahko ena glavnih smernic ohranjanja starih mestnih predelov. Revitalizacija starih mestnih jeder sloni na združitvi kulturnega spomenika s sodobnim oblikovanjem prostora, ki dediščino obdaja. Vpetost spomenika v okoliški ambient je ključnega pomena pri celostnem oblikovanju prostora, saj le z združitvijo preteklosti s sedanostjo in s prihodnostjo lahko ohranjamo posebno identiteto mesta in dosežemo kontinuirano oblikovano celoto.



Slika 4: Shematski prikaz kontinuiranega prostora

Tudi arhitekt Mitja Pavliha (1998) meni, da se proces ohranjanja kulturne dediščine grajenih struktur obravnavanega območja ne konča le s fizično prenovo objekta oz. dediščine, temveč zajema tudi prostor, ki obravnavano kulturno dediščino obdaja, v smislu arhitekturne, urbanistične in krajinske celote. Zato je potrebno preučiti vse podatke in ugotoviti posamezne vrednote in potenciale, ki jih ima celostna kompozicija obravnavanega prostora. Znano je, da je treba v okolju ohraniti zgodovinsko kontinuiteto, ker je le pod tem pogojem mogoče vzdrževati in ustvariti okolico, s katero se lahko posameznik poistoveti in se kljub nenehnim družbenim spremembam tu počuti varnega.

Arheolog Peter Petru (1965: 135-136), ki se je ukvarjal z raziskovanjem rimskega obzidja v Ajdovščini, je menil, da je ena prvih nalog varstva arheološke dediščine, da se obvaruje veduto tistih predelov mesta, kjer je mestno obzidje ohranjeno kot meja med poseljeno notranjostjo in nezazidanim predelom pred obzidjem. Ta pristop ohranjanja kulturne dediščine je bil pomembna sestavina v predlogu urbanističnega načrta za Ajdovščino leta 1958. Zahteve spomeniške službe so bile, da novogradnja v poznoantično plast ne posega, da se zemljišča pred obzidjem izločijo iz zazidave in da se obzidje opredeli kot samostojno enoto, ki naj bi se z leti uredila in postala najpomembnejša turistična zanimivost.

Zavod za kulturno dediščino je aprila 2008 podal usmeritve (Gradivo ..., 2008) za varovanje naselbinske in arheološke dediščine Kastre. V Ajdovščini je izvirno rimsko obzidje ohranjeno do določene višine na posameznih odsekih, to je na vseh štirih straneh, prav tako so delno ohranjeni posamezni stolpi v obrambnem nizu. Zato je potrebno s konservatorskega stališča posebej poudariti potrebo po prezentaciji obzidja, kjer je le mogoče, in njegovem vključevanju v sodobni mestni utrip. Varovati je treba obod rimskega tabora z obzidjem in ulično mrežo, ki v celoti ponazarja rimskodobno zasnovo z osrednjim trgom, za katerega lahko predpostavljamo, da gre za osrednji antični prostor *forum*, ki je bil neločljiva sestavina načrtovanih rimskih mest. Stari katastrski načrt v večjem delu vsaj v osnovnih obrisih prekriva antični mestni tloris, tako naj bi večina

današnjih stavb stala na antičnih temeljih. To dodatno potrjujejo raziskave in sondiranja na tem območju. S poudarjanjem osnovne mestne enote znotraj antičnega obrambnega sistema in s prikazom njenega razvojnega procesa v času poldruega tisočletja bi dobili spomeniški kompleks, enkrat v Sloveniji in tudi v širšem srednjeevropskem prostoru. Verjetno bo ostalo veliko nerešenih vprašanj, saj je v mestu bolj malo prostih površin za arheološke raziskave in prezentacije. Za to ostanejo le rušenja oziroma obnove obstoječih objektov.

Diplomska naloga upošteva predvsem smernice, ki jih je Zavod za varovanje kulturne dediščine (Gradivo ..., 2008) podal posebej za varovanje vzhodnega rimskega obzidja Kastre in odprtih površin ob vzhodnem in jugovzhodnem delu antičnega kastruma. Pri nadaljnjem urejanju prostora bi bilo treba najprej raziskati še manjkajoče dele obzidja, prezentirati obzidje v čim večji meri, ohranjati proste, nezazidane površine zunaj obzidja, ohranjati vedute na vzhodno obzidje oziroma poglede na strnjeno pozidavo v vzhodni severni liniji historičnega jedra, težiti k ohranjanju stolpa 10 v okviru obstoječe stavbe v celoti ter k izboljšanju prostora znotraj stolpa 8. Prvotni namen stolpa 8 je bil že leta 1963 razgledna točka v središču mesta. Temu se lahko doda nova vsebina, z novimi programi, ki ne degradirajo kulturne funkcije spomenika. Na zunanjsčini stolpa so možni sanacijski posegi po navodilih strokovne službe, katerih cilj je vzdrževanje in izboljšava objekta. V notranjosti stolpa naj se ohrani kamnit skelet in njegove osnovne sestavine. Smotrno bi bilo sanirati dostop v spodnjo etažo stolpa, ker predstavlja glavni vhod v rimski stolp z notranje mestne strani. ZVKD zahteva tudi, da se na nepozidanih površinah pred vsakršno spremembo dosedanje namembnosti izvedejo arheološka raziskovanja. V primeru arheoloških najdb je obvezna prezentacija arheoloških izkopanin.

2.3 VPLIVNO OBMOČJE KULTURNE DEDIŠČINE

Kot je prikazano na interaktivni karti Registra kulturne dediščine (2011), vplivno območje kulturne dediščine v centru mesta Ajdovščine zajema strnjeno mestno jedro in prostor, ki obdaja obzidje na desnem bregu reke Hubelj in potoka Lokavšček. Tako postane vplivno območje dediščine tudi varstveno območje, ki je zaradi svojih vrednot in razvojnih potencialov pomemben del prostorskih ureditev. Varstveno območje dediščine se določi z namenom celostnega ohranjanja dediščine in preprečevanja njenega uničenja. Merila za določanje varstvenih območij dediščine so predvsem: skupen zgodovinski kontekst nepremične dediščine, sorodne morfološke značilnosti in vrednote dediščine v prostoru ter topografska enovitost (ZVKDS, 2011).



Slika 5: Prikaz zakonsko določenega vplivnega območja arheološke in naselbinske dediščine z vrisanim potekom rimskega obzidja in prikaz nezakonsko določenega območja s pomočjo zaznavnih analiz (kartografska podloga: Register ..., 2011b; DOF, 2010)

Menim, da je ob zakonsko določenem območju varovanja kulturne dediščine Kastre treba varovati tudi nepozidan prostor med vodotokoma. Območje leži neposredno ob vzhodnem delu spomenika, zato ga je treba urediti sočasno in povezano z varstvenim območjem Kastre in starim mestnim jedrom. Območji razmejuje potok Lokavšček, povezuje pa ju neposredni vidni stik in odprt prostor. Z vzporedno ureditvijo obeh območij bi tvoril prostor koherentno podobo, kar bi dalo rimskemu obzidju še dodatno simbolno vrednost in pomen v prostoru. Kot je zapisal Kevin Lynch (2010: 111) se podobe spreminjajo od posameznika do posameznika, ki prostora ne razlikuje le po velikosti obravnavanega območja, temveč tudi glede na opazovalno točko, uro dneva ali letni čas. Podoba nekega območja nastane z različnimi vtisi in vsrkavanjem oz. vizualno-čutnim zaznavanjem okolja. Predvsem je pomembno, kje opazovalec stoji. Glede na perspektivo tudi drugače dojame krajino, njene elemente v prostoru in njihovo povezanost v celoto. Zato ni smiselno varovati le delov, ki so zakonsko določeni, ampak

tudi predele v neposredni bližini, ki bi lahko z neurejenostjo škodovali dediščini in celostni podobi območja. Prav to je bilo tudi glavno vodilo pri določanju obravnavanega območja diplomske naloge.



Slika 6: Pogled iz sotočja in nezakonsko določenega vplivnega območja dediščine – neposredna bližina spomenika

3 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI RIMSKEGA KASTRUMA V AJDOVŠČINI

3.1 SPLOŠNI PODATKI O OBRAVNAVANEMU SPOMENIKU

Leta 1987 je bilo arheološko najdišče Kastrum razglašeno z Odlokom o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Ajdovščine (1998) za nepremično arheološko in naselbinsko dediščino. Arheološka dediščina zajema poznoantični vojaški tabor z obzidjem in grobiščem na zahodnem delu. Kastrum je umeščena v naselbinsko dediščino, ker tvori ohranjeni del obzidja s srednjeveškimi stavbami historično mestno jedro.



Slika 7 (levo): Talna raziskava Kastre z obzidjem po zadnjih raziskavah (Dedi ..., 2012)

Slika 8 (desno): Aksonometrični prikaz kastruma v Ajdovščini (Osmuk in sod., 1994: 34)

Po zadnjih podatkih meri obzidje Kastre v dolžino največ 220 m, v širino pa 160 m. Celotni obseg meri okrog 600 m. Ugotovljena širina temeljev obzidja je 3,40 m, največja ohranjena višina obzidja je prav tako 3,40 m. Stolpi so vpeti v obzidje in imajo okrogel tloris, nekateri imajo v temeljih dokazano kvadratno bazo. Zunanji premer stolpov je različen: od 9–9,60 m, notranji premer pa znaša manj kot 3 m. Različne so tudi razdalje med stolpi, od 28 m do 55 m, najpogostejše razdalje so od 30–34m (Osmuk in sod., 1994: 24).

Grzej T. Rimska dediščina kot vodilo pri urejanju prostora – mesto Ajdovščina.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo, 2013

Preglednica 1: Opis enote nepremične kulturne dediščine (Register ..., 2011a)

IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE	
Evidenčna številka enote:	3
Ime enote:	Ajdovščina – Arheološko najdišče Castra
OPIS ENOTE	
Vrsta dediščine:	nepremična kulturna dediščina
Tip enote:	arheološka dediščina
Tipološka gesla enote:	obcestna postaja, kastel, plano z grobiščem, žgani pokop, skeletni pokop
Tekstualni opis enote:	Poznoantični vojaški tabor z obzidjem in pripadajočim grobiščem. Obzidje meri v obsegu 608 m, utrjeno je bilo z najmanj 14 stolpi. Starejša poselitvena faza sega v južni del Castre.
Datacija enote:	rimska doba, zgodnji srednji vek
LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE	
Naselje:	Ajdovščina
Občina:	Ajdovščina
Lokacija:	
PRISTOJNOSTI	
Območna enota:	ZVKD Nova Gorica
RAZGLASITEV	
Vrsta spomenika:	neznano
Akt razglasitve:	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina, Uradno glasilo (Gorica), št. 4/87-157, 9/98
Vrsta razglasitve:	stalna razglasitev do preklica
Veljavnost razglasitve:	8.4.1987 -

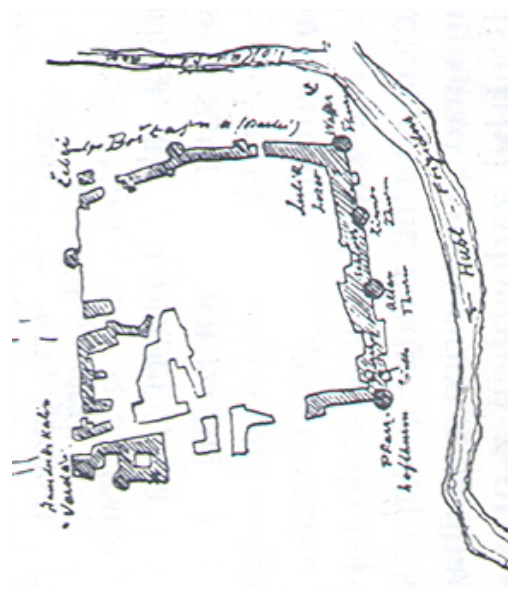
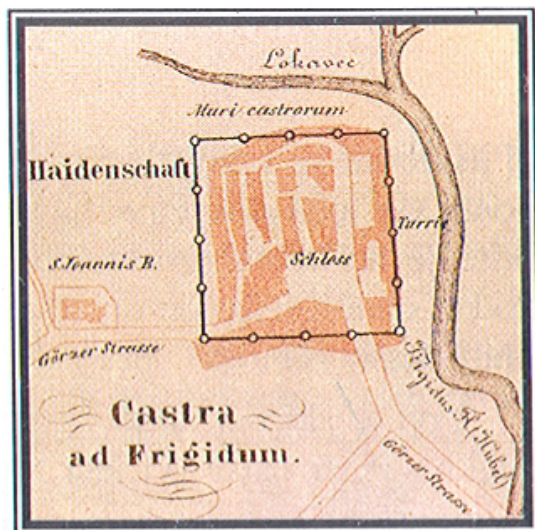
Preglednica 2: Opis enote nepremične kulturne dediščine (Register ..., 2011a)

IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE	
Evidenčna številka enote:	1562
Ime enote:	Ajdovščina – Mestno jedro
OPIS ENOTE	
Vrsta dediščine:	nepremična kulturna dediščina
Tip enote:	naselbinska dediščina
Obseg enote:	območje
Tipološka gesla enote:	trško jedro, mestno jedro
Tekstualni opis enote:	Na mestu rimskega tabora, z ohranjenim večjim delom obzidja, sta se razvili dve trški naselji, ki skupaj z zaselkom Trnje oblikujejo današnje mestno jedro z ohranjeno srednjeveško komunikacijsko mrežo.
Datacija enote:	4. stol., prva četrtina 16. stol., 1507, druga polovica 17. stol., 1664, 19. stol., tretja četrtina 20. stol., 1955
LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE	
Naselje:	Ajdovščina
Občina:	Ajdovščina
Lokacija:	Mestno jedro leži v srednjem delu Vipavske doline, ob sotočju potokov Hubelj in Lokavščica, ob regionalni cesti Nova Gorica – Vipava.
PRISTOJNOSTI	
Območna enota:	ZVKD Nova Gorica
RAZGLASITEV	
Vrsta spomenika:	neznano
Akt razglasitve:	Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Ajdovščina, Uradno glasilo (Gorica), št. 4/87-157, 9/98
Vrsta razglasitve:	stalna razglasitev do preklica
Veljavnost razglasitve:	8.4.1987 –

3.2 ARHEOLOŠKE RAZISKAVE OBZIDJA

Z vprašanjem, kakšna je bila prvotna oblika ajdovskega kastruma, se je ukvarjalo več raziskovalcev. V 2. polovici 20. stoletja sta se s tem ukvarjala arheolog Peter Petru in arheologinja Nada Osmuk, ki je nadaljevala njegovo delo. Šele z zadnjimi izkopavanji je bilo mogoče izluščiti posamezne urbane sestavine. V veliko pomoč arheologoma so bile grafične podloge in zapisi prvih raziskovalcev. Grafične karte prikazujejo odnos obzidja do neposredne okolice, kjer se jasno vidi pozidana notranjost in nepozidana zunanost kastruma. V nadaljevanju poglavja bodo predstavljene prve ugotovitve in raziskave na območju arheološkega najdišča, povzete po zapisih Petru (1965), Osmuk (1990) in Osmuk in sod. (1994).

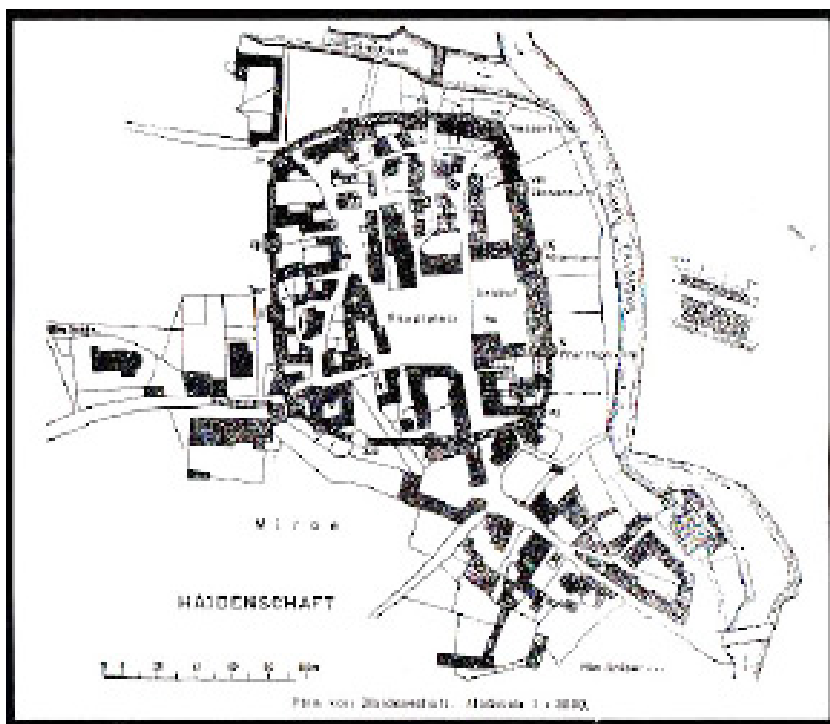
Prvi izmed raziskovalcev Kastre v Ajdovščini je bil Janez Ludvik Schönleben (1618-1681), ki je izdelal grafični osnutek rekonstrukcije obzidja s šestnajstimi stolpi. Lepo vidne štiri stolpe na vzhodni strani je projektiral na vse strani. Isto napako je ponovil tudi P. Hitzinger leta 1861, ki je tabor idealiziral v pravilen kvadrat. Domneval je, da je bilo obzidje pravilne kvadratne oblike s šestnajstimi stolpi. Sredi 19. stoletja je bilo mesto še v mejah antične trdnjave, česar pa Hitzinger ni upošteval in je svoj idealizirani tloris preprosto nataknil čez katastrsko podlogo.



Slika 9 (levo): Hitzingerjev načrt Ajdovščine z vrisom predvidenega poteka obzidja iz leta 1861 (Osmuk in sod., 1994: 17)

Slika 10 (desno): Müllnerjev načrt antične pozidave iz leta 1889 (Osmuk in sod., 1994: 18)

Iz zapisov Petru (1965) in Osmuk (1990, 1994) še razberemo, da je o Ajdovščini pisal tudi Alfonz Müllner (1840-1918), ki je upošteval dejansko stanje in naštel dvanajst stolpov. V dokaj podrobnem popisu obzidja in stolpov je dal nekaterim tudi poimenovanja, ki so se jih prijela skozi čas, npr. Vodni stolp, Stolp s cinami, Stolp v altani, Farovski stolp. Omenja tudi ljudsko poimenovanje obzidja – Boštajna ali Poštajna. Omenjena raziskovalca sta ugotovila tudi, da je Ajdovščino leta 1916 raziskoval in izkopaval arheolog Walter Schmid (1875-1951), ki je načrtoval talni tloris obzidja kot mnogostranično obliko, dimenzij 186 X 152 m. Obseg obzidja meri 608 m. Obzidje naj bi imelo 13 stolpov, ki so bili postavljeni na 9,80 m širokem okroglem oziroma kvadratnem temelju in zgrajeni iz obdelanih lomljenih kamnov. Kot navajata, naj bi po njegovih ugotovitvah na zahodni strani stal vhod v tabor, to je med stolpoma 2 in 3, kot ju je označil Schmid. A podatek o vhodu je nezanesljiv še danes. Schmid se naj bi uštel tudi pri južni stranici, saj je potek zidu vrisal severneje, kot v resnici poteka.

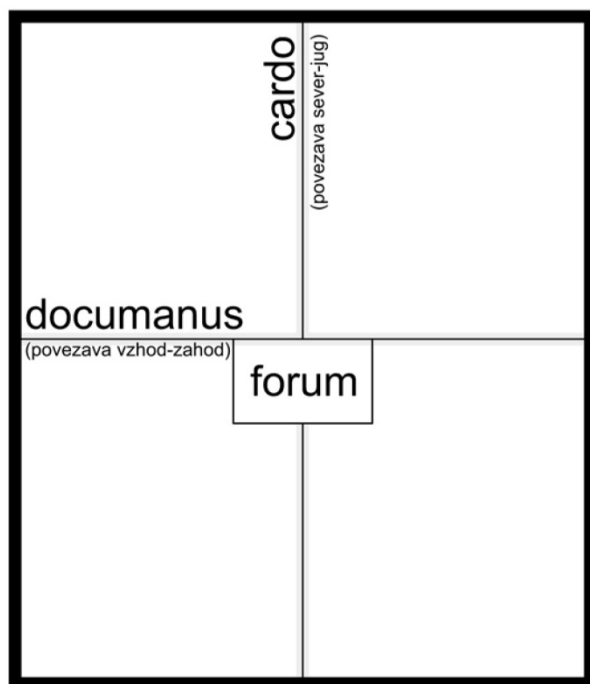


Slika 11: Schmidov načrt obzidja in stolpov iz leta 1925 (Osmuk in sod., 1994: 20)

3.3 PRIMERJAVA AJDOVSKE KASTRE Z DOVRŠENO OBLIKO KASTRUMA

V splošnem se obod kastrumskega tlorisa zelo počasi približa popolnemu kvadratu. Kot razlaga Fedja Košir (1993: 114,115), je preobrazba kastruma do popolne oblike potekala od arhaične naselbine, ki je imela s pomočjo umestitve v prostor sprva varovalno funkcijo;

poti so organske, stavbno tkivo je običajno enovito. Položaj že dovršenega kastruma v prostoru pa je izrazito strateški, saj leži tako, da učinkovito nadzoruje vse štiri strani. Jasno so razvidne stranske in glavne ulice, ki se ortogonalno sekajo, prav tako je na ortogonalno mrežo umeščeno urbano tkivo, katerega rast omejuje notranje obzidje kastruma.

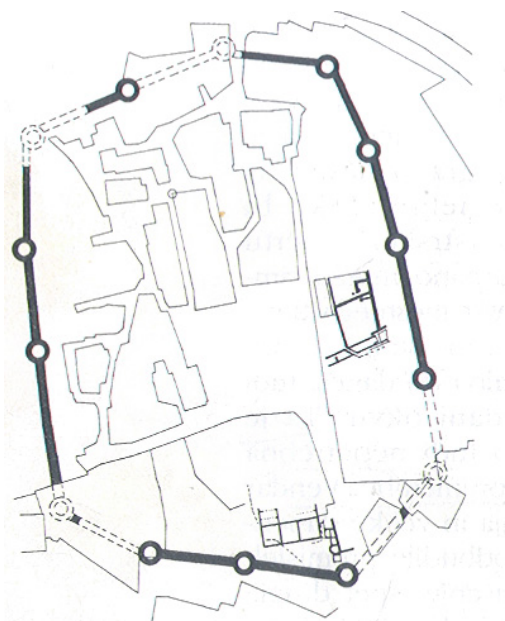
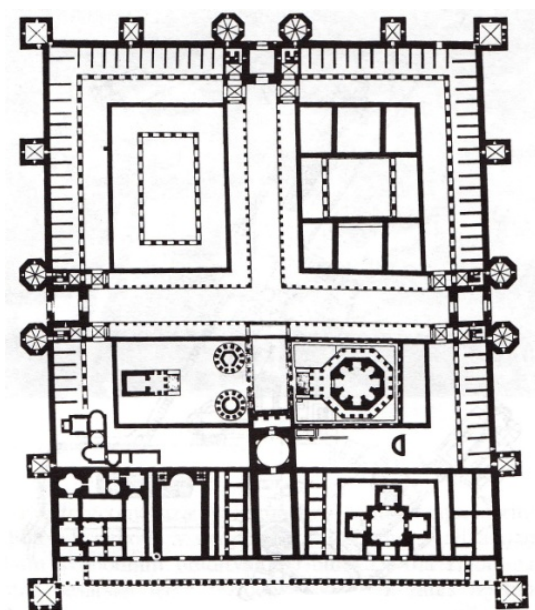


Slika 12: Shematski prikaz dovršene oblike kastruma. Njegovo končno podobo predstavlja tipiziran kvadrat in aksialni križ

Vojaški tabor v Ajdovščini je mnogokotne oblike. Interpretacij, zakaj je tako, je več. Osmuk in sodelavci (1994: 36-39) so menili, da so imeli rimski graditelji sprva v mislih pravokotno zasnovo tlorisa, kar je razvidno iz dveh vzporednih stranic (vzhodne in zahodne). Domneve, da so sotočje oblikovali Rimljani z regulacijo potoka, ni mogoče izključiti. Temelji namreč na ugotovitvi, da je tok Lokavščka usmerjen jugovzhodno, medtem ko se vsi drugi vodotoki s pobočja Čavna na tem območju stekajo v dolino jugovzhodno oziroma v južni smeri, kar je nenavadno. Klinasta severna in južna stranica naj bi, po tej razlagi, zaradi ugodnejšega kota omogočali lažje iztekanje poplavnih voda. Drugo interpretacijo za mnogostranično obliko tabora je možno iskati v času izgradnje in nastanka tabora. Arheologinja Osmuk še pravi, da naj bi zanesljivo na prostoru Kastre že stalo nekaj stavb, saj so med arheološkimi raziskavami odkrili temelje zidu, starejšega nastanka. Franciscejski kataster iz leta 1821 naj bi odseval antično zasnovo, ker so se novejša stavba naslanjale na antične temelje. Ulice imajo predvsem v severnem delu tabora izrazito vertikalno linijo, to je od severa proti jugu, medtem ko je na južnem delu ortogonalna

mreža zabrisana. Z dosedanjimi raziskavami se žal še ni dalo določiti osnovnih mestnih ulic *cardo* in *decumanus*, ki predstavljajo, poleg *forum*a, obvezno sestavino rimskega tabora.

Petru (1965: 135) je primerjal Ajdovščino z Dioklecijanovo palačo. Tako kot je Dioklecijanova palača narekovala urbanistični razvoj Splita, je poznoantično obzidje usmerjalo razvoj Ajdovščine in je postavilo eno izmed osnov videza današnjega mesta. Čeprav ajdovska Kastru ne doseže dovršene oblike kastruma, se nadaljnji razvoj mesta nadaljuje znotraj obzidja, tako kot se je nadaljeval znotraj Dioklecijanove palače. Košir (1993: 110-111) imenuje za cesarski kastrum prav Dioklecijanovo utrdbo v Splitu (3., 4. st. n. št.). Tloris predstavlja izredno organiziran red, ki predstavlja vrh kastrumske oblike. Sprva je Dioklecijanova kastra predstavljala legionarsko taborišče, ki je postalo razkošno cesarsko prebivališče. Poleg *forum*a z bazilikami so bili tu še gledališče, cirkus, amfiteater in slavolok kot spomenik ter bleščeče in razkošne terme. Terme v provincah so bile skromne in utilitarne, tako kot so bile terme v ajdovski Kastri. Kastrum dopolnjuje tudi rimska tehnična infrastruktura, to so tlakovane ceste, kanalizacijsko omrežje ter vojašnice. V ajdovski Kastri so odkrili kanal pod stolpom 8, med stolpoma 9 in 10 ter med stolpoma 12 in 13 (Osmuk in sod., 1994: 38).



Slika 13 (levo): Pravokoten tloris Dioklecijanove palače (Košir, 1993: 110)

Slika 14 (desno): Mnogostraničen tloris obzidja v Ajdovščini (Osmuk in sod., 1994: 24)

3.4 INVENTARIZACIJA SEDANJEGA STANJA OBZIDJA

Ob zunanjemu delu obzidja je speljana obhodna pešpot, ki pa je na nekaterih delih nedostopna zaradi privatnih zemljišč neposredno ob obzidju. Predvsem na severnem delu se izgubi rdeča nit sklenjene poti. Po tem, da poti in informacijske table niso vzdrževane lahko sklepamo, da pot ni veliko v uporabi. Analizo stanja obzidja in njegove okolice smo opravili s terenskim ogledom po obhodni poti in s pomočjo zadnjih zapisov arheologinje Osmukove (1994: 24-33).



Slika 15 (levo): Informacijska tabla, ki prikazuje staro mestno jedro z vrisano obhodno potjo okrog obzidja, je v slabem stanju

Slika 16 (desno): Informacijska tabla, ki označuje obhodno pot, skoraj ni več opazna, ker ni zadostnega vzdrževanja

Ogled smo pričeli na mestu, kjer naj bi stal stolp 1³. Iz zapiskov Osmukove izhaja, da je bil stolp 1 na jugozahodnem vogalu obzidja ob gradnji obstoječe stanovanjske hiše porušen, zato ni raziskan. Zahodni del obzidja je lepo ohranjen, rekonstruiran in viden skoraj po celotni dolžini, saj je prostor pred obzidjem nepozidan. Stolp 2 je vključen v stanovanjsko stavbo na Šibeniški ulici. Zidni plašč je na nekaterih mestih popolnoma ohranjen. Pri konservaciji ostalih delov obzidja so se trudili, da so v čim večji meri posnemali strukturo ohranjenega zidnega plašča. Stolp 3 je v celoti rekonstruiran. Obzidje med stolpom 3 in 4 je deloma prezidano s stanovanjsko stavbo.

³ Oštevilčenje stolpov je nakazal že W. Schmid (slika 11), kasneje so njegovo delo raziskovalci obzidja dopolnili (Osmuk in sod., 1994: 24)



Slika 17: Lepo rekonstruiran zahodni del obzidja.

Slika 18 (levo): Stolp 2 je vpet v stanovanjsko hišo. Lina v obzidju kaže na to, da je del stolpa v uporabi.

Slika 19 (desno): Stolp 3 in prezidan del obzidja s stanovanjsko hišo.

Stolp 4 je porušen, prezidan in neraziskan. Od stolpa 5 sega ven iz novejše pozidave le severozahodni del. Lego stolpa 6 se le domneva. Prav severni del obzidja je slabše viden in neraziskan, ker se je novejša zazidava naslanjala na rimske ostaline z zunanje strani obzidja in je prekrila antične temelje. Meja rimskega obzidja tu ni tako izrazita, zato je manj opazna. Severni del obzidja poteka po privatnih parcelah, zato je obhod tik ob meji obzidja onemogočen. Pozidava prostora ob zunanjemu delu severnega obzidja je škodovala zunanjemu videzu historičnega dela mesta in spomenika. Pešpot je stisnjena med strugo potoka Lokavščka in gospodarskega poslopja. Tu je popolnoma zakrit pogled na linijo severnega obzidja.

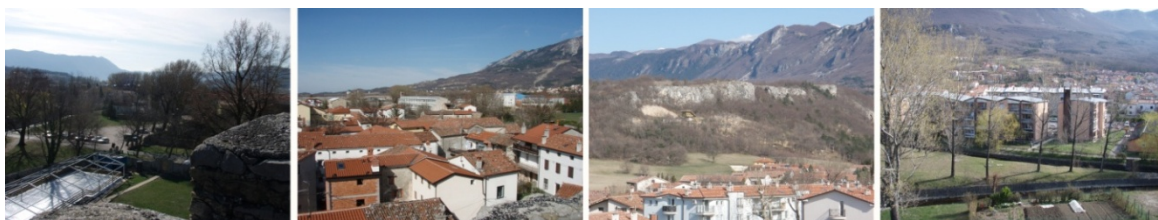


Slika 20 (levo): Stisnjena pešpot med strugo Lokavščka in stanovanjsko–gospodarskega poslopja, ki presega meje antične pozidave na severu obzidja

Slika 21 (desno): Pogled na severni del - antična meja je neizrazita, potek obzidja zakrivajo novejši objekti

Ob severovzhodnem stolpu 7 je bilo nekdanje sotočje Lokavščka in Hublja. Eden izmed razlogov, da je vzhodna stranica ostala nepozidana, so prav gotovo poplavne vode pred regulacijo vodotoka. Stavbe, kasnejše gradnje, so se naslonile na obzidje le z notranje

strani. Stolp 8, imenovan Stolp s cinami⁴, ima nedvomno največjo vizualno težo v prostoru, saj je bil v srednjem veku nadzidan in verjetno uporabljen za stražarsko–obrambni stolp. Danes meri v višino 14 m, pri čemer je antična gradnja ohranjena do višine 6 m. Notranjost stolpa 8 nad obokom je bila v uporabi, saj je v nivoju uličnega tlaka ohranjen vhod vanj z mestne strani. Dostop na vrh stolpa je mogoč še preko ploščadi v nivoju druge etaže. Znotraj stolpa so krožne stopnice, ki omogočajo dostop do cin na vrhu oboda; od tu se odpira lep razgled na mesto in bližnjo okolico. Brez posebnega vodstva dostop na vrh razglednega stolpa ni mogoč.



Slika 22: Razgled na okolico iz stolpa 8



Slika 23: Najvišji stolp 8 - stolp s cinami. Stolp 9 je vpet med arkade baročnega nastanka

Arheolog Petru (1965: 136-139) je leta 1961 začel obnovo in rekonstrukcijo stolpa 8, ki je bil dokončno utrjen leta 1962/1963. V letu 1960 je začel s sodelavci rekonstrukcijo vzhodnega obzidja. Tu so najprej očistili obzidje in nanje prislonjene baročno renesančne arkade. Dela so se izvajala po predlogu prof. ing. arh. Bitenca, ki je predvidel zazidavo vrzeli v obzidju do prvotne višine zidu, zasnovanim kot kulisa, za katero pa se dviga gmota

⁴ Cine: strelni zakloni, line

strnjene pozidave novejšega nastanka. Tako je bil idealno rešen pogled na obzidje, ki po tem načrtu teče v sklenjeni črti, hkrati pa ponazarja antično veduto in strehe stavb, ki so presegle antično obzidje znotraj kastruma. Stolp 9 je rekonstruiran in vključen v obzidne arkade. Med stolpom 9 in 10 je ustvarjen videz povezave z antičnim izhodom v mesto, kar pa seveda ni točno. Prehod v mesto so narekovala sodobne urbanistične smernice.



Slika 24: Pogled na vzhodni del obzidja in prehod v notranjost kastruma skozi »šiv« grajenega tkiva med stolpoma 9 in 10

Stolp 10 ima ohranjeno prvo etažo in je vpet v obstoječo rojstno hišo arhitekta Svetozarja Križaja. Linijo jugovzhodnega dela obzidja zakrivajo vrtni zidovi in obstoječa vegetacija. Jugovzhodni del obzidja (med stolpi 10, 11 in 12) je tako kot severni del slabo raziskan, ker je prekrit z novejšo gradnjo.



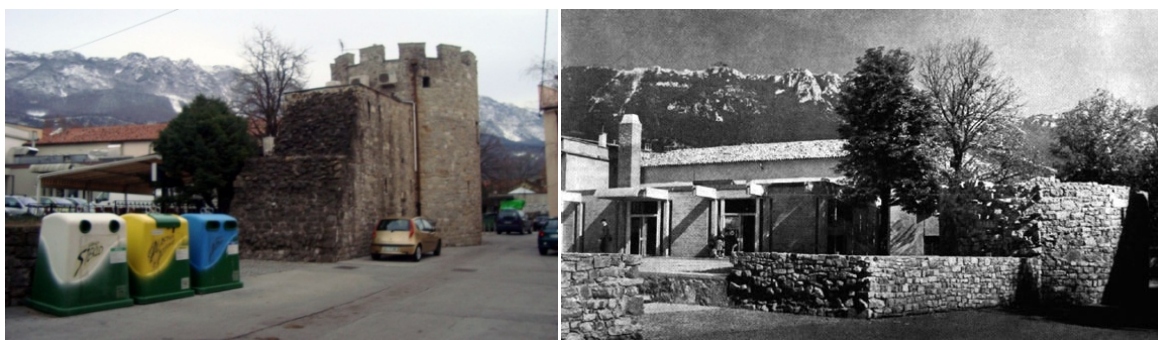
Slika 25: Pogled na južni del vzhodnega dela obzidja preprečuje vegetacija in zidovi, ki omejujejo zasebne vrtove.

Leta 1965 so začeli dela na južnem delu obzidja. Raziskava je pokazala, da Schmidov podatek o poteku južnega obzidja ne drži povsem in da leži obzidje nekaj metrov južneje. Stolp 12 in 13 so delno obnovili in rekonstruirali 30 m dolgo obzidje po načrtih ajdovskega arhitekta Križaja in Bitenca. Zid je bil obnovljen do višine 1,5 m. Tako je postalo mesto z reprezentacijo južnega obzidja bogatejše za novo spomeniško vrednoto. Ta je zapolnila vrzel, ki so jo v antično obzidje vsekale brezobzirne gradnje prejšnjega stoletja. Del obzidja je v nasprotju z deli, vraščenimi v urbanistično tkivo, samostojen objekt, ki predstavlja samostojno spomeniško enoto, vključeno v ambient sodobnega mesta. Rekonstrukcija zidu in ureditev okolice sta ustvarila manjši trg, ki pomeni krajevno posebnost, barvitost in značilnost Ajdovščine. Prostor, ki obdaja obzidje z notranje strani, je urejen v mestno tržnico, znotraj katere je restavriran del kopališča term (Petru, 1965: 139,140).



Slika 26 (levo): Južni del obzidja – pogled na rekonstruiran stolp 12, v ozadju obnovljen stolp 13

Slika 27 (desno): Južni del obzidja – pogled na rekonstruirano samostojno enoto obzidja, ki je zgrajena v obliki tribune za sedenje, v prvem planu pa delni prikaz rekonstrukcije term



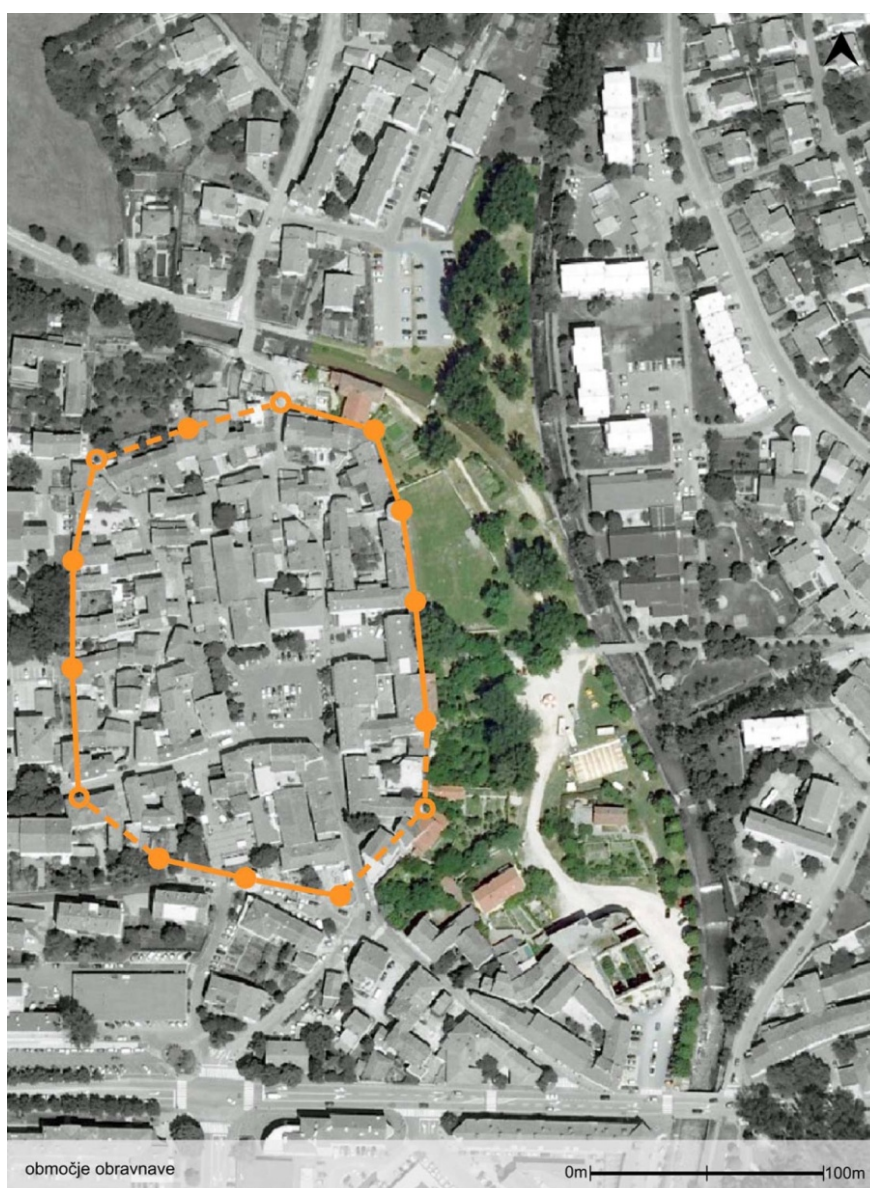
Slika 28 (levo): Današnji pogled na stolp 13, ki ga danes uporablja gostinski lokal. Ureditev ob stolpu ni primerna, saj zmanjšuje poglede na rimsko obzidje

Slika 29 (desno): Pogled na del obzidja in stolpa 13, in sicer iz leta 1965, po opravljeni rekonstrukciji. Okolica spomenika je urejena, linija obzidja s stolpom lepo zaključuje trg pred kinodvorano (Evidenca ..., 2012)

4 PREDSTAVITEV OBMOČJA OBDELAVE

4.1 OBMOČJE OBDELAVE

Diplomska naloga se ukvarja z oblikovanjem ambienta ob vzhodnem delu obzidja in s pripadajočo okolico Kastre. Poleg zakonsko določenega vplivnega območja kulturne dediščine smo na podlagi zaznavanja prostora in dojemanja dediščine v prostoru zajeli v obravnavan prostor še nepozidan prostor med vodotokoma, za katerega menimo, da ga je potrebno vključiti v celostno urejanje prostora.



Slika 30: Prikaz obravnavanega območja (barvni del) ob vzhodnemu delu rimskega obzidja z vrisanim obzidjem, to je po zadnjih raziskavah (označeno z oranžno barvo) (kartografska podloga: DOF, 2010)



Slika 31: Panorama 1 – Južni del obravnavanega območja, pogled na propadajoči Jochmanov mlin



Slika 32: Panorama 2 – Južni del obravnavanega območja



Slika 33: Panorama 3 – Osrednja pešpot, povezava med centrom in vzhodnimi stanovanjskimi predeli



Slika 34: Panorama 4 – Pogled s sotočja proti stolpu 8



Slika 35: Panorama 5 – Pogled s severne vstopne točke



Slika 36: Panorama 6 – Pogled s severozahodnega dela, ob vstopu na obravnavano območje



Slika 37: Panorama 7 – Pogled proti robu rimskega obzidja



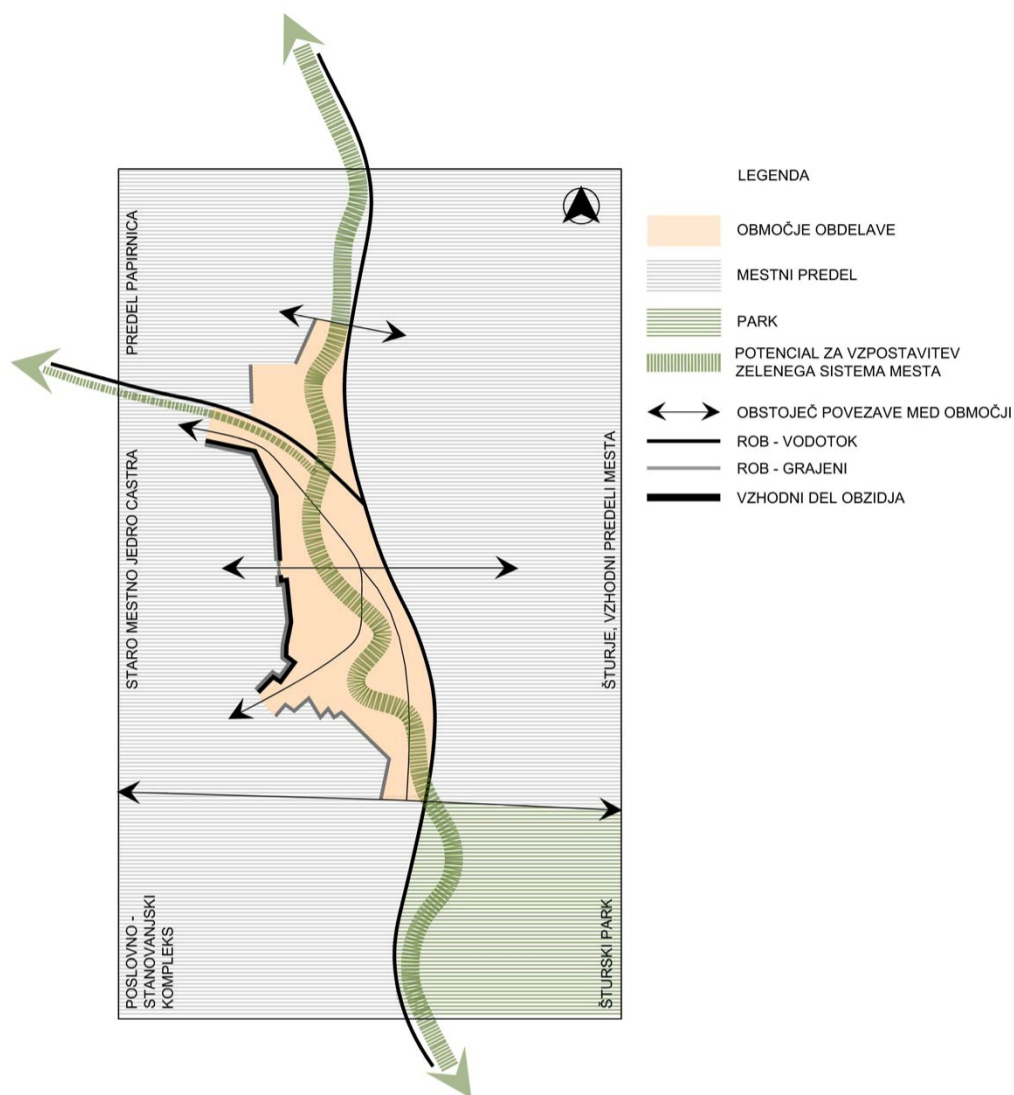
Slika 38: Panorama 8 – Pogled proti osrednjemu mostu



Slika 39: Panorama 9 – Pogled proti vstopni točki z jugozahodne smeri

Območje obdelave zajema odprt, nepozidan prostor v središču Ajdovščine, in sicer ob vzhodni stranici rimskega obzidja in vzdolž obrežja reke Hubelj in potoka Lokavščka. Območje je del odprtega prostora sredi urbaniziranega tkiva. To povezuje predel starega mestnega jedra, ki je zraslo na rimskih temeljih na desnem bregu reke Hubelj, s

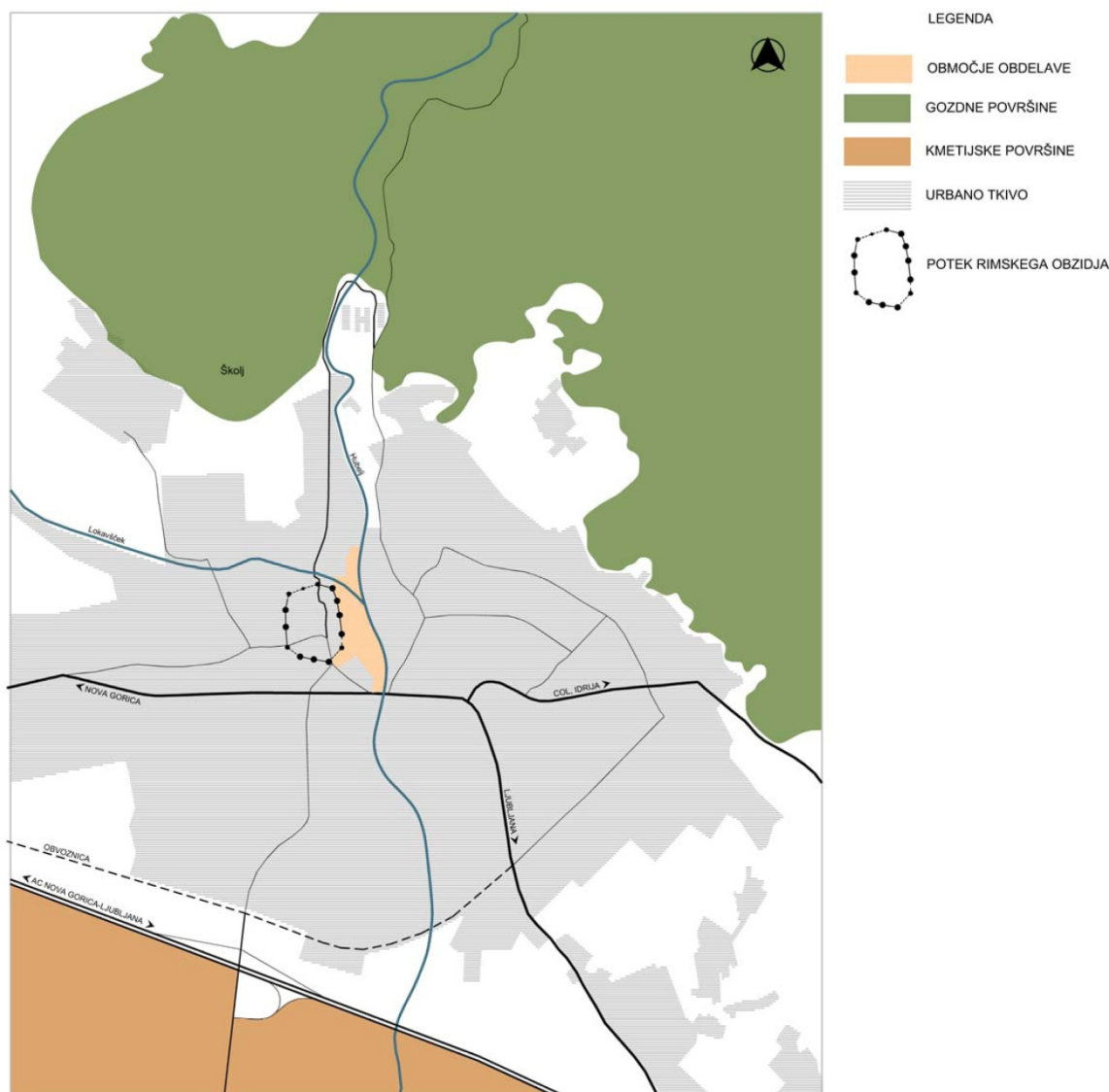
preostalimi mestnimi predeli, nastalimi na levi in desni strani reke. Mostovi čez reko omogočajo, da se območje povezuje s predelom Trnje in starim mestnim jedrom Šturje, ki se je oblikovalo na levi strani reke ter mestnim predelom Papirnica, ki se je oblikoval severno med vodotokoma. Obravnavano območje meri okoli 3 ha.



Slika 40: Shematski prikaz obravnavanega območja kot povezovalnega elementa med bližnjimi mestnimi predeli (kartografska podloga: DOF, 2010)

Če pogledamo v širšem prostorskem kontekstu, leži obravnavano območje v središču mestnega tkiva, ob sotočju reke Hubelj in potoka Lokavščka. Območje predstavlja obširnejši odprt, nepozidan prostor znotraj urbaniziranega tkiva, ki je po mojem mnenju neizkoriščen potencial za vzpostavitev osrednje zelene poteze v mestu. Od izvira Hublja je

oddaljeno okoli 1800 m, do planote Školj je približno 1000 m zračne razdalje, do izliva Hublja v reko Vipavo pa okoli 2500 m zračne razdalje. Območje vzdolž reke povezuje tri različne strukture: gozdnato zaledje, mestno tkivo in meliorirano območje kmetijskih površin.

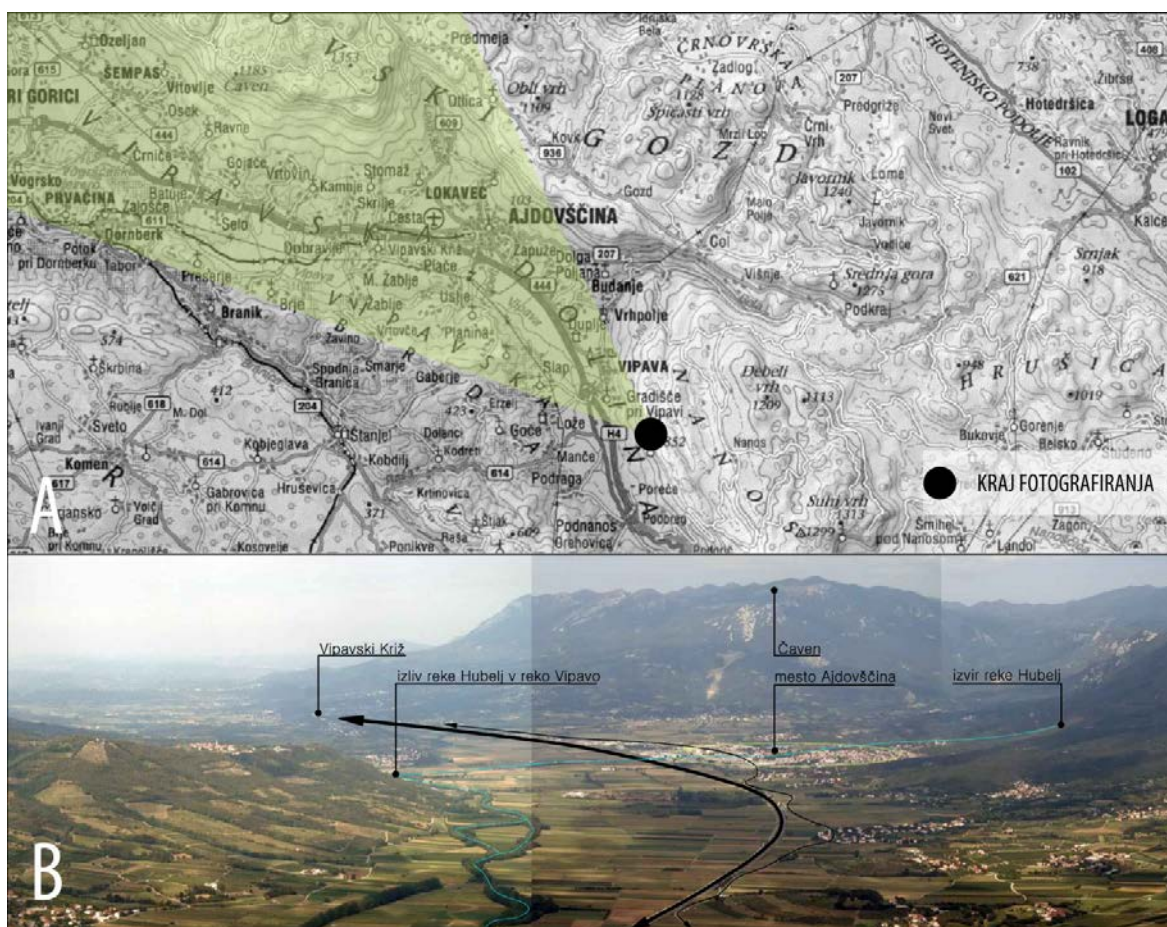


Slika 41: Shematski prikaz širšega območja obdelave (kartografska podloga: DOF, 2010)

4.2 LEGA MESTA

Mesto Ajdovščina leži na 106 m nadmorske višine, in sicer v zahodnem delu Slovenije, na strateško pomembnem prehodu med Furlanijo in osrednjo Slovenijo. Je gospodarsko in kulturno središče Vipavske doline. Tu pelje cesta v Novo Gorico, na Razdrto in preko Cola

v Črni Vrh in Idrijo. Samo mesto je zraslo pod pobočji Čavna in Trnovske planote, ob sotočju potoka Lokavščica in reke Hubelj, ki je glavni pritok reke Vipave. Na severozahodnem delu mesta se teren zviša do platoja Školj nad Ajdovščino. Južni del mesta prekrivajo rodovitna polja ob reki Vipavi. Teren se zlagoma vzpenja in prehaja v kraško pokrajino. Na pomembno karavansko pot kaže že prazgodovinska poselitev tega prostora. Med drugim so bili prav Rimljani tisti, ki so vplivali na kasnejši razvoj mesta, saj so na tem območju zgradili cesto na vzhod rimske države in na obzidje, ki predstavlja arhitektonsko osnovo za nastanek Ajdovščine.



Slika 42: Mesto Ajdovščina leži v osrčju Vipavske doline (A: kraj fotografiranja: Gradiška tura. Kartografska podloga: Atlas okolja, 2011. B: fotografija: Pogled na Vipavsko dolino, v ozadju mesto Ajdovščina)

4.3 VPLIV RIMSKEGA IMPERIJA NA RAZVOJ MESTA AJDOVŠČINE

Današnje slovensko ozemlje je bilo z vidika rimske države pomembno zlasti kot prehodna dežela, saj so čezenj vodile glavne poti iz Italije v Podonavje in naprej na vzhod. Rimljani

so v drugi polovici 2. stoletja ustanovili trgovsko, upravno, vojaško in kulturno središče v severnem Jadranu, imenovano Oglej (*Aquileia*), ki je služilo kot odskočna deska pri nadaljnjem osvajanju in širjenju rimskega cesarstva. Za povezavo z notranjostjo so izkoristili ugodne naravne danosti Vipavske doline. Skozi dolino so preko Razdrtega (*Ocra*) zgradili cestno povezavo Oglej–Ljubljana (*Aquileia–Emona*). Eno izmed postojank so postavili tudi v Ajdovščini, to je sredi 2. st. n. št. Na današnjih Mircah⁵, na območju obstoječe železniške postaje, so zgradili tovarno in poštno postojanko *mansio Fluvio Frigido*, prvo predhodnico današnje Ajdovščine iz zgodnjega antičnega obdobja (Osmuk in sod., 1994:8). Leta 161 n. št. so zgornjo mejo Panonije prvič prestopila barbarska plemena. Vdor je bil razlog za ustanovitev vojaške obrambne cone v predalpskem prostoru, to je na pragu Italije. Tako se je pred nezaščiten Furlansko nižino in Tržaškim zalivom oblikovala, in sicer na današnjem slovenskem in hrvaškem ozemlju, vojna krajina z obrambnim sistemom, imenovanim *Clastra Alpium Iuliarum* (Frelih, 2003: 17).



Slika 43: Potek poznoantičnega zidu ali *Clastra Alpium Iuliarum* (Rimska ..., 2012)

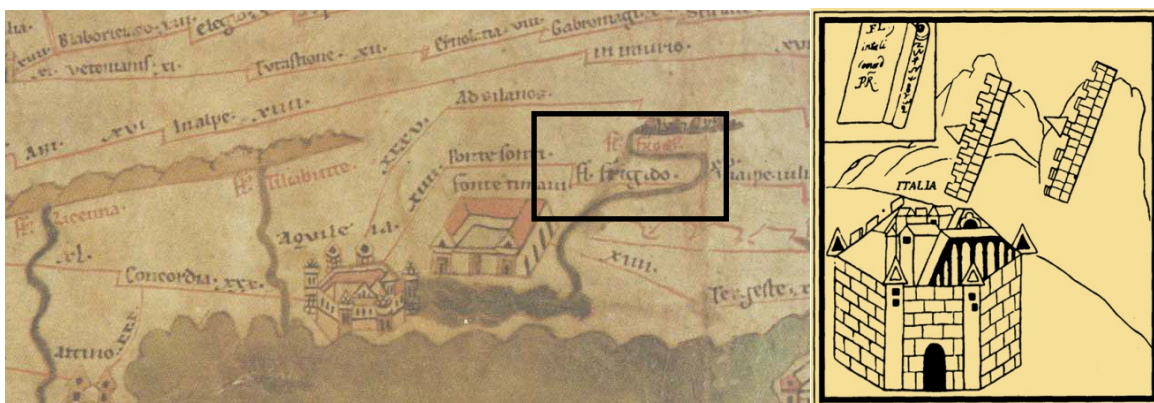
Osrednji del objektov je bil postavljen na Notranjskem, s središčem na Hrušici (trdnjava *Ad Pirum*). V zaledju so ustanovili naselbine na Vrhniki (*Nauportus*), v Logatcu (*Longaticum*), v Ljubljani (*Emona*) in tudi v Ajdovščini (*Castra*). Utrdba Kastrja je nastala nekoliko severneje od cestne postaje *mansio Fluvio Frigido*, da bi zadostili novim zadolžitvam obrambnega sistema. Poleg civilnih je prevzela utrdba tudi odgovorne

⁵ lat. *murus* – razvaline starodavne naselbine

vojaške naloge in postala je operativno obrambno središče. Sapač (2008: 7) je zapisal, da se je zaton naselbine začel v 5. stoletju, v 7. stoletju pa naj bi bila dokončno uničena.

V Vodiču po ajdovski Katri so povzeti tudi zgodovinski viri, ki omenjajo Ajdovščino (Osmuk in sod., 1994: 10-12):

- Antoninov itinerarij s konca 3. stoletja: omenja obcestno postajo *Fluvius Frigidus*, pripisujejo ji oddaljenost od Ogleja (36 milj) in od Logatca (22 milj);
- Tabula Peutingeriana: 7 m dolg in 33 cm širok pergamentni zvitek iz 12. stoletja, na katerem je izrisano omrežje celotnega rimskega imperija. Na cestni karti je označena postaja *mansio Fl. frigido* in zapisana reka *Frigidus fl.* (Hubelj);
- Jeruzalemski itinerarij iz prve polovice 4. stoletja: cestni vodnik; zapisano ime *mutatio Castra* (trdnjava z več stolpi) in *inde surgunt Alpes Iuliae* - kjer se začenjajo Julijske Alpe;
- Kastrum je upodobljena v priročniku *Notitia dignitatum* iz 5. stoletja. Risba shematsko ponazarja mnogostranično zasnovo tabora. Jasno se vidi odnos rimskega zidu z okolico. Notranjost je poseljena, okolica obzidja pa nepozidana.



Slika 44 (levo): Izsek iz Tabula Peutingeriana, na katerem je označen mansio Fl. frigido in zapisana reka Fl. Frigidus (Osmuk in sod., 1994)

Slika 45 (desno): Risba je v priročniku Notitia dignitatum omnium tam civilium quam militarium in partibus Occidentis, sestavljena konec 4. ali v začetku 5. stoletja, ki ponazarja mnogostranično obliko Kastre (Osmuk in sod., 1994: 11)

4.1

4.2

4.3 4.4 ZGODOVINSKI OKVIR RAZVOJA MESTA AJDOVŠČINE

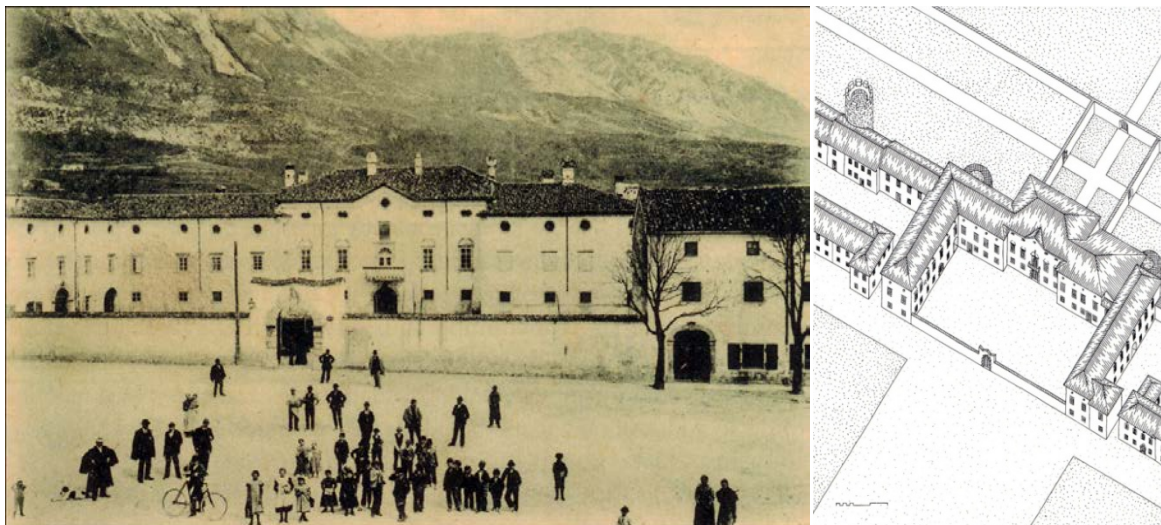
Po propadu rimskega cesarstva se je v obdobju 400-800 n. št. začelo preseljevanje narodov. Slovani so se ob sotočju reke Hubelj in potoka Lokavšček naselili v 7. in 8. stoletju. Razvoj in obstoj srednjeveškega tlorisa naj bi bil pogojen z obstojem rimskega

kastruma, saj naj bi gradnjo mesta povsem naslonili na antične temelje znotraj obzidja. Igor Sapač (2008: 7, 8), ki se je ukvarjal z dvorci in graščinami v Vipavski dolini, pa navaja,

da v srednjem veku niso bili poseljeni antični ostanki naselbine, saj Ajdovščina naj ne bi bila omenjena v srednjeveških virih.

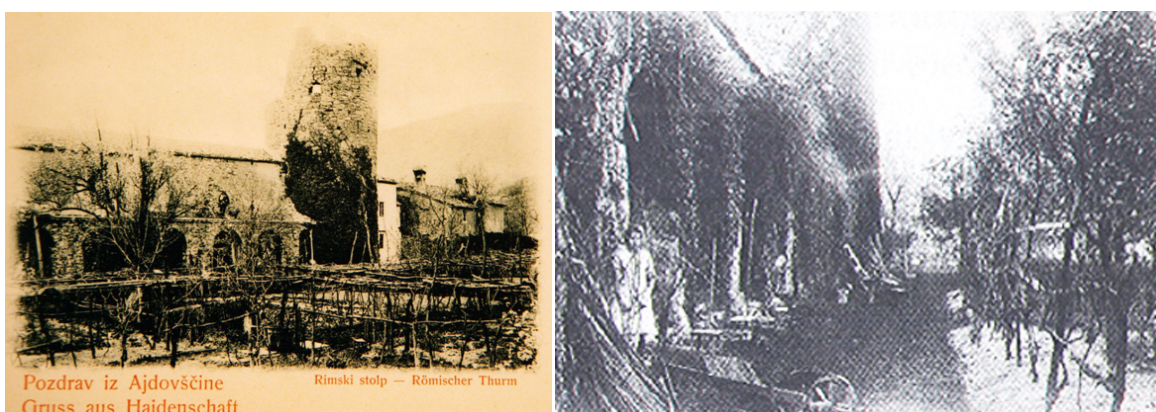
Ostanke obzidja naj bi uporabili šele v poznem srednjem veku, v obdobju turških vpadov, ko so v Vipavski dolini gradili številne utrdbe. Protiturška utrdba v Ajdovščini naj bi nastala z dosledno vključitvijo celotnega antičnega obzidja. Pavel Plesničar (1997: 58) navaja, glede na zgodovinske vire, da je bila tedanja naselbina šele v začetku razvoja, razen rimskega tabora, Šturij in kmetije v Trnjah in Putrihah, ni bilo ob Hublju nič posebnega. Šturje so se oblikovale vzhodno od rimskega obzidja, na levi strani Hublja, in naj bi bile prvič omenjene leta 1320.

Okrog leta 1500, ko je prišla Vipavska dolina pod Habsburžane, je dobil Henrick Ellacher v last tedanjo naselbino – Die Haidenschaft, s statusom vaške naselbine. Šele takrat naj bi se naselbina začela počasi širiti. Sapač (2008: 8, 9) še piše, da je rodbina Ellacherjev postavila dvorec ob notranje vzhodno obzidje in šele kasneje, ko je posest odkupil baron Ludvik Edling, se je naselbina začela hitreje razvijati. Dvorec so bistveno prezidali in povečali, a še vedno znotraj meje rimskega obzidja. Edlingov dvorec je bil med drugo svetovno vojno delno porušen in požgan. Arhitekt Svetozar Križaj je načrtoval ponovno pozidavo podrtega dela osrednjega krila dvorca, a žal do prenove ni prišlo. Prenovili so antični del obzidja, s tem je ostala jasna meja med pozidano notranjostjo in odprto zunanjščino. Na srečo ni bil uresničen predlog Okrajnega ljudskega odbora Ajdovščina iz leta 1959, da bi na lokaciji podrtega dela dvorca in vzhodnega dela obzidja speljali povezavo do Šturij, to je čez reko Hubelj. S tem bi bil kompleks nekdanjega dvorca in rimskega zidu pretrgan na dva dela in dokončno razvrednoten skupaj s prostorom, ki obdaja obzidje. Na mestu nekdanjega baročnega dvorca so leta 1969 zgradili veleblagovnico Nanos in s tem je bil uničen ambient dvorca in tudi rimskega obzidja. Žal je bilo neuspešno tudi kakršnokoli prizadevanje, da bi z notranje strani dvorca ohranili zid z mogočnim rustikalnim portonom, ki so ga podrli, na račun tega so povečali osrednjo površino trga.



Slika 46 (levo): Pogled na zahodno fasado Edlingovega dvorca, ki je še v 1. polovici 20. stoletja krasil mesto. Vzhodna fasada se vpenja ob vzhodni del rimskega obzidja, usmerjena proti vodotoku (Sapač, 2008: 7)

Slika 47 (desno): Prikaz rekonstrukcije Edlingovega dvorca. (Sapač, 2008: 20). Slika prikazuje Edlingov dvorec, ki se je naslonil iz notranje strani na vzhodno rimsko obzidje. Rekonstrukcija je predvidevala povezavo dvorca z obzidanim dvoriščem, umeščeno ob vzhodno fasado in vzhodni del obzidja. Od tod naj bi skozi vzhodni portal dvorišča pot vodila do nabrežja reke Hubelj. Ožja portala na severni in južni strani pa naj bi vodila v severni in južni grajski vrt, na kar nakazuje današnja ureditev prostora



Slika 48 (levo): Del rimskega obzidja in stolp 8 pred rekonstrukcijo, sadovnjak v ospredju (Drašler, 2010)

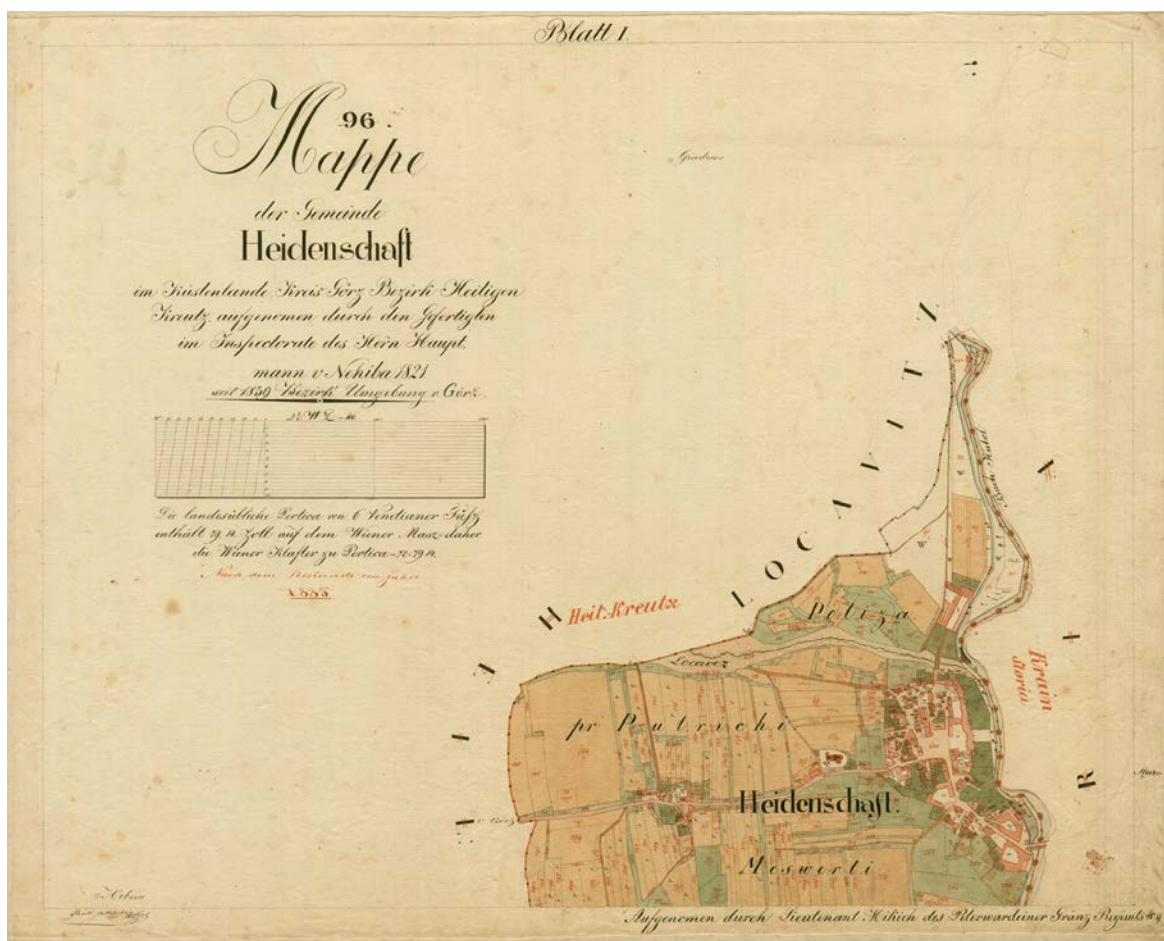
Slika 49 (desno): Fotografija iz leta 1909 prikazuje kmetijsko rabo prostora ob vzhodni stranici Kastre (Osmuk in sod., 1994: 30)

Pozidava je počasi presegla mejo rimskega obzidja in se širila tudi navzven. Gradnja se je v 19. stoletju širila v obliki strnjenega ob-uličnega niza proti mostu čez Hubelj, ki ga je že leta 1664 zgradila rodbina Edlingov in Lanthierijev (Sapač, 2008: 10). Ti so z gradnjo mostu povezali deželi Kranjsko in Goriško, ki ju je ločeval Hubelj. Tudi iz smeri Šturij se je pozidava približevala mostu in jedri obeh naselij sta se povezali z mostom. Na širitev in razvoj mesta je bistveno vplivalo ustanavljanje industrijskih objektov ob reki Hubelj. V zgornjem toku reke so že v 2. polovici 16. stoletja zgradili prve plavže in fužine, ki so obratovali do začetka 20. stoletja. Severno od obzidja je bila v drugi polovici 18. stoletja

Grzej T. Rimska dediščina kot vodilo pri urejanju prostora – mesto Ajdovščina.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo, 2013

ustanovljena papirnica, v 19. stoletju pa še druge dejavnosti, kot so: žaga, tovarna testenin, predilnica, pivovarna ...

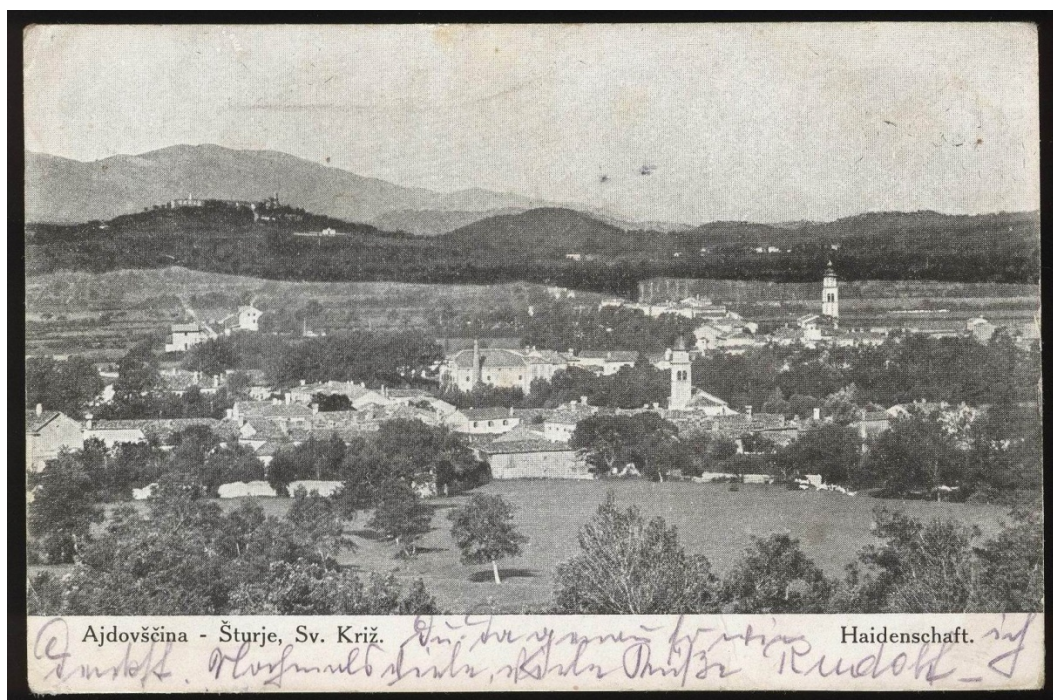


Slika 50: Franciscejski kataster iz leta 1821, dopolnjen leta 1885 (Franciscejski kataster, 1821)



Slika 51: Izsek iz Franciscejskega katastra. Slika jasno prikazuje pozidavo notranjosti kastre in ob-ulični niz stavb, ki se približuje mostu čez reko. Lepo se vidi nekdanji potek struge in nepozidanost prostora pred vzhodnim delom obzidja (Franciscejski kataster, 1821).

Ajdovščina je postala mesto leta 1955. V 20. stoletju je sledila gospodarska rast in posledično hitra širitev mesta. Na prelomu 19. in 20. stoletja so bile zgrajene tako imenovane "fabrške" hiše, ki so služile bivalnim potrebam delavcem takratne tekstilne tovarne (predhodnice tovarne Tekstina), ki je stala ob Hublju, južno od obzidja. V 20., 30. letih so ob današnjem Lokarjevem drevoredu zrasle meščanske vile, ki so bile umeščene ob ajdovski park, južno od cerkve sv. Janeza Krstnika. Ta je postavljena nekaj metrov od zahodnega dela obzidja. Po 2. svetovni vojni se je z naraščanjem prebivalstva mesto hitro širilo. Južni del je bil namenjen gradnji industrijskih objektov. V 50. in 60. letih je sledila gradnja blokov, v 60. in 70. letih je prevladovala gradnja posamičnih objektov, enodružinskih hiš, predvsem v vzhodnem delu mesta. V 80. in 90. letih je bilo zgrajeno blokovsko naselje Ribnik tudi zaradi priseljevanja delovne sile, ki jo je potrebovala hitro razvijajoča se industrija. Južno od Goriške ceste se je pričela gradnja poslovno-stanovanjskega kompleksa C2 in C3. Po letu 2000 je bil zgrajen poslovno-stanovanjski kompleks Castra, blokovsko naselje Kresnice... Gradnja enostanovanjskih družinskih hiš se nadaljuje na severnejših delih mesta, približuje se vasi Grivče, na vzhodnem delu pa naselju Žapuže. Da bi stanovanjski del mesta povezali s središčem, so v 70. letih zgradili povezovalno pešpot, ki vodi skozi nekdanji dvorec in vzhodni del obzidja ter prečka Hubelj v smeri Šturij. To je še danes glavna povezava med središčem in stanovanjskim območjem. Na mestu rimskega obzidja je s tem nastal »šiv«, ki povezuje prostor znotraj in zunaj meje rimskega obzidja.



Slika 52: Razglednica Ajdovščine iz leta 1916. Jasno je viden pas vegetacije ob vodotoku. Razločno se vidijo Šturje in Ajdovščina (Prodaja ..., 2013)

Grzej T. Rimska dediščina kot vodilo pri urejanju prostora – mesto Ajdovščina.

Dipl. delo. Ljubljana, Univ. v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Odd. za krajinsko arhitekturo, 2013



Slika 53: Pogled na Ajdovščino v začetku 70-ih letih 20.stol. Lepo viden rekonstruiran stolp 8 (1962/1963) (Fučka, 2011b)



Slika 54: Fotografija prikazuje stolp 8 po rekonstrukciji in stanje po regulaciji reke Hubelj (Fučka, 2011b)



Slika 55: Fotografija prikazuje nov most čez reko Hubelj, v ozadju je vidna že zgrajena veleblagovnica Nanos leta 1969 (Občina Ajdovščina, 2011)

4.4.5 Prostorski razvoj mesta

V poglavju je prikazan shematski razvoj grajene strukture mesta po posameznih zgodovinskih obdobjih. Pri analiziranju razvoja mesta so bile uporabljene stare katastrske karte, s pomočjo katerih smo poskušali razbrati čas izgradnje oz. spremembe posameznih delov mesta. Z metodološkega vidika so se težave pojavile pri pomanjkanju podatkov za nekatera obdobja (npr. srednji vek).

Shematski prikazi prikazujejo širitev mesta, ki se je najprej oblikovalo znotraj meje rimske naselbine in počasi preseglo njen okvir. Posamezni zametki naselbinskih jeder Kastre, Šturij in kmetije Trnje so se širili ob uličnem nizu drug proti drugemu. Izstopali so tudi posamezni industrijski objekti, zgrajeni ob reki in ob cestnih povezavah. Na tretji shematski karti se jasno vidi ulično pozidavo, ki se širi od zahodnega dela obzidja proti kmetiji Putrihe na zahodu, in umestitev posameznih objektov, razpršenih zahodno od obzidja. Urbanistična karta iz leta 1962 je služila za podlago shematskemu prikazu 4. Tu opazimo razpršeno pozidavo objektov ob cesti na Col, ki povezuje mesto preko Hrušice z Ljubljano, zgoščevanje pozidave zahodno od obzidja ter prve zametke stanovanjskega

dela severovzhodno od obzidja. Na jugu izstopajo industrijski objekt Tekstina, regulirana reka Hubelj in na novo ustanovljena mestna ulica, to je južno od starega jedra. Kasnejša gradnja se približuje tej cesti. Zadnja shematska karta prikazuje stanje mesta v začetku 21. stoletja. Mesto se je širilo predvsem vzhodno in južno od prvotne rimske naselbine. Najmanj poseljen je severozahodni del območja, saj poselitev preprečuje planotasti Školj.



Slika 56: Shematski prikaz razvoja mesta v 14. stol. (kartografska podloga: Franciscejski kataster, 1821; izris na podlagi zgodovinskih virov in zapisov)



Slika 57: Shematski prikaz razvoja mesta iz leta 1885 (kartografska podloga: Franciscejski kataster, 1821; izris na podlagi zgodovinskih virov in zapisov)



Slika 58 (levo): Shematski prikaz razvoja mesta leta 1909 (kartografska podloga: Avstrijska karta, 1909, cit. po Občina Ajdovščina, 2011)



Slika 59: Shematski prikaz razvoja mesta leta 1962 (kartografska podloga: Načrt Ajdovščine v M 1:2500, 1962, cit. po Občina Ajdovščina, 2011)

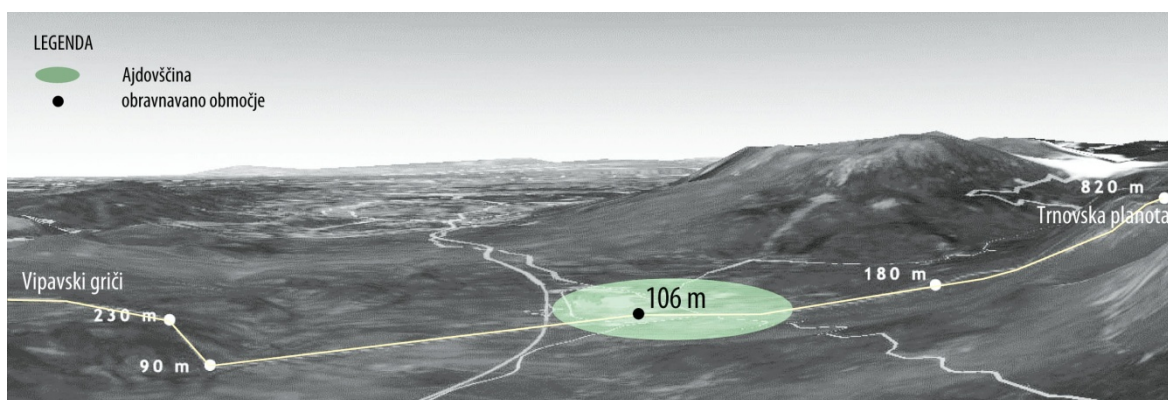


Slika 60: Shematski prikaz razvoja mesta leta 2010 (kartografska podloga: DKN, 2010; DOF, 2010)

5 PROSTORSKE ANALIZE IN INVENTARIZACIJA OBMOČJA OBDELAVE

5.1 RELIEF

Eden izmed razlogov za naselitev Rimljanov na tem območju je bila prav gotova ugodna strateška lega. Če pogledamo v širšem kontekstu prostora, ima mesto izrazito zaprto lego, ker dolino zapira s severa Trnovska planota, z juga Vipavski griči in na vzhodu se dviga Nanoška planota. Ob severozahodni strani mesta se dviga flišnata vzpetina Školj. Konfiguracija terena je na obravnavanem območju izrazito ravninska. Teren rahlo pada od severa proti jugu. Položnost terena je tudi v nadalje omogočala širjenje urbanega tkiva, zato se je poselitev območja razvijala do današnje oblike mesta.



Slika 61: Prikaz reliefne razgibanosti v širšem kontekstu obravnavanega prostora (Google Earth, 2011)

5.2 KLIMATSKE ZNAČILNOSTI

Odprtost obravnavanega območja proti zahodu omogoča vpliv sredozemskega podnebja, s severa pa preko planot vpliv celinskega podnebja. Zaradi vpliva sredozemskega zraka je tu vegetacijska doba za dva meseca daljša kot v osrednji Sloveniji. Za dolino so torej značilna vroča poletja in mile zime. Prav mešanje toplega in mrzlega zraka povzroča nastanek burje. To je hladen in sunkovit veter, ki se s planot spušča proti dolini. Povprečna hitrost burje je 80 km/h, pozimi pa lahko sunki presežejo 180 km/h. Burja je v dolini svojevrsten pojav, ki na svojstven način kroji družbene in kulturne razmere v njej. Z upoštevanjem klimatskih značilnosti lahko oblikujemo takšen ambient ob rimski Kastri, ki bo prijeten za obisk v vseh letnih časih. Ambient rimskega zidu se bo skozi letne čase spreminjal in s tem tudi prezentacija zidu v prostoru.



Slika 62: Prikaz pihanja smeri burje (kartografska podloga: DKN, 2010)

5.3 HIDROLOŠKE ZNAČILNOSTI

Skozi mesto teče reka Hubelj, rimsko *Fluvius Frigidus*. Ta priteče na plano iz izvirov, približno 3 km severno od Ajdovščine. Hubelj je kratka reka, saj je od izvira do izliva v reko Vipavo dolga le 5 km. Glavni pritok reke je potok Lokavšček, ki se s Hubljem združi v centru mesta, severovzhodno od obzidja. Hubelj je bil vsekakor eden izmed razlogov za naselitev Rimljanov tik ob njegovi strugi, ki je še dodatno varovala obzidje pred tujimi vdori ter omogočala uporabo vode. Ker je Hubelj večkrat poplavljal center mesta, so strugo v spodnjem toku regulirali.



Slika 63: Analitična karta – prikaz vodotokov na območju; pred in po regulaciji Hublja (kartografska podloga: DKN, 2010; Franciscejski kataster, 1821)

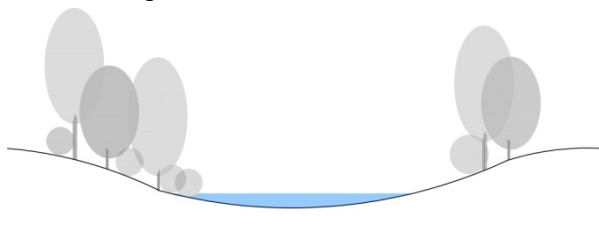
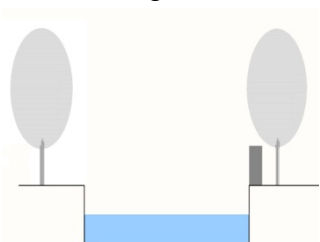


Slika 64: Ločen shematski prikaz poteka reke Hubelj – pred regulacijo in po njej (kartografska podloga 1: Franciscejski kataster, 1821; kartografska podloga 2: DOF, 2010)

S tem so razvrednotili vodotok in obvodni svet. Regulacija predstavlja tipičen vodnogospodarski poseg v značaj vodotoka. Sedanja struga je urejena kot kanal s

pravilnim prečnim prerezemom, z vzdolžnim potekom in izravnanim vzdolžnim profilom, da je potek vodotoka popolnoma nadzorovan. Staro strugo so popolnoma zasuli. Veliko bolj smotno bi bilo, da bi mestno jedro zaščitili pred poplavi tako, da bi razširili levi breg ali poglobili strugo. Tako bi se poplavne vode lahko prelile na nepozidan levi breg in dinamika toka reke ne bi bila spremenjena.

Preglednica 3: Analiza stanja območja ob vodotoku pred regulacijo in po njej

PRED REGULACIJO	PO REGULACIJI
naravna struga 	obzidana struga z vertikalnimi zidovi 
naravna dinamika toka reke	nedinamičnost toka reke
manjši pretok vode, manjša hitrost reke, manjša rušilna moč reke	večji pretok, večja hitrost reke, večja rušilna moč reke
odlaganje rečnega materiala ob okljukih	manjše odlaganje rečnega materiala
naravno sotočje	hidrološko urejeno sotočje
naravna vegetacija ob vodotoku	uničeno naravno rastje
neposreden dostop do vode	onemogočen neposreden dostop do vode
krajinska pestrost	krajinska enoličnost

Hubelj je hudournik in ob močnejšem in dolgotrajnem deževju voda hitro naraste. Glede na vodostaj reke se spreminja tudi krajinska slika ob vodotoku in posledično ob vzhodnem delu rimskega obzidja. Tako zaznamo vodne in obvodne pojave, ki so različni glede na višino vodostaja.



Slika 65: Prikaz različnega vodostaja Hublja.

A: nizek vodostaj: vidne brzice in prodišče – odlaganje prodnikov, kjer je tok reke manjši, bistrost vode.

B: srednje visok vodostaj: brzice so manj vidne in voda je bolj motna.

C: visok vodostaj: hudourniški značaj reke po dolgotrajnem in močnem deževju



Slika 66: Shematski prikaz nevarnosti poplav na obravnavanem območju (kartografska podloga: Geopedia, 2012)

Poplave na obravnavanem območju se po pogostosti uvrščajo med zelo redke, s povratno dobo na 50 let in več. Pretekli podatki in statistika kažejo, da je to območje poplavljeno vsaj enkrat v sto letih oziroma lahko tudi pogosteje, enkrat na petdeset let (Geopedia, 2012).

Za ureditev ambientsa in prezentacijo Kastre je pomembno, da pri oblikovanju idejne zasnove prikažemo nekdanji plastični odnos med neregulirano reko Hubelj in rimskim obzidjem.

5.4 OBSTOJEČA VEGETACIJA

Inventarizacija in analiza obstoječe vegetacije je pomembna za nadaljnje oblikovanje prostora, saj s pravilno umestitvijo vegetacije v prostor lahko bistveno pripomoremo k vidnosti zunanjega roba rimskega zidu.

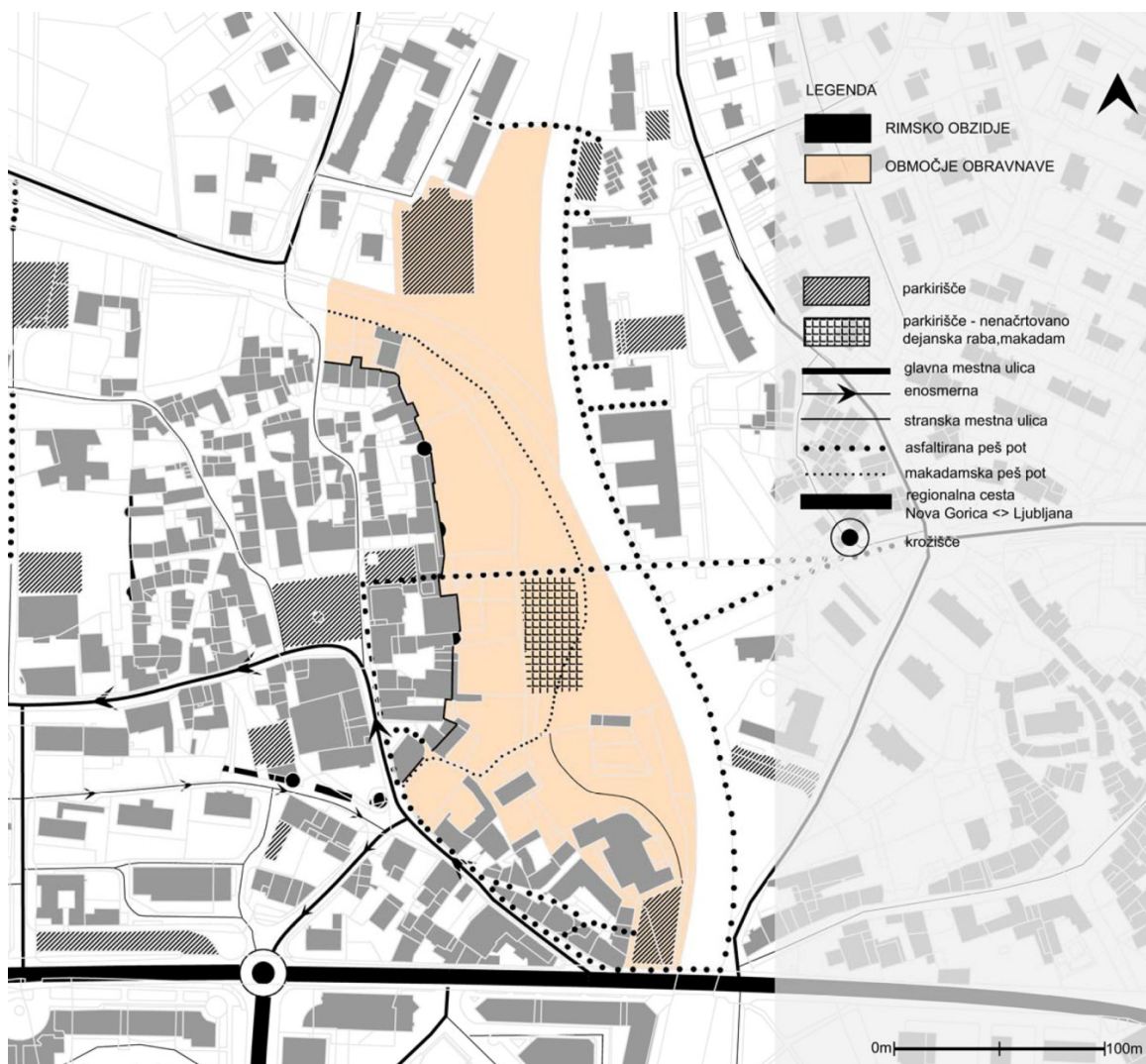
Strukturna karta obstoječe vegetacije v prostoru prikazuje razrast vegetacije na obravnavanem območju in v bližnji okolici. Z inventarizacijo obstoječe vegetacije v prostoru se jasno vidi zasaditev vegetacije pred regulacijo Hublja in po njej. Mlajša drevesa so zasajena ob reguliranem vodotoku v obliki drevoreda. Starejša drevesna vegetacija je tam, kjer je včasih potekala struga Hublja. Ta drevesa zakrivajo zaradi višine pogled na grajeni rob in vzhodni del obzidja. Kvalitetne poglede na sklenjeno linijo urbanega tkiva še dodatno preprečuje vegetacija, ki se nenadzorovano razrašča v zasebnih vrtovih, vzdolž južnega dela vzhodnega obzidja. Na žalost se je z regulacijo struge izničilo tudi naravno rastje ob vodotoku. Na nekaterih delih ob regulirani strugi skoraj ni zaznati obvodne vegetacije. Ob severovzhodnem delu obzidja so se objekti novejša gradnje povsem približali vodotoku in prostora za razrast vegetacije ni bilo več.



Slika 67: Analitična karta – vegetacija (kartografska podloga: DKN, 2010; DOF, 2010)

5.5 OBSTOJEČE PROMETNE POVEZAVE

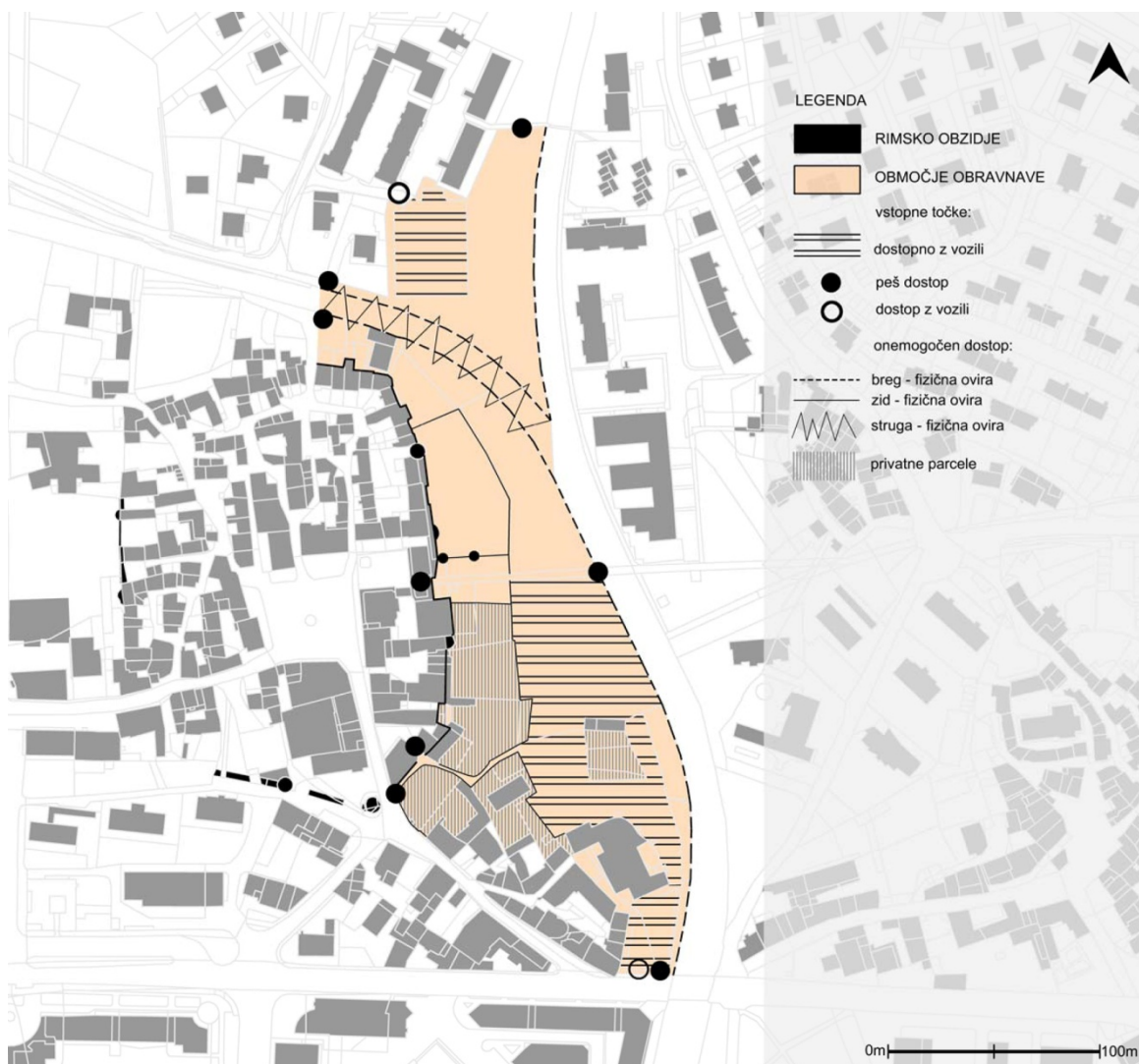
Analiza obstoječih prometnih povezav nam kaže, da obravnavano območje zaobidejo glavne prometne poti, medtem ko je peš dostop omogočen iz vseh strani. Na jugu omejuje obravnavano območje glavna mestna cesta. Z izvedbo novega krožišča v centru mesta in s spremenjeno signalizacijo osrednje ulice (preko trga) v enosmerno je nastala težava v prometu, saj se koncentracija prometa v tej smeri umika od krožišča in napaja glavno mestno ulico z drugih strani. Ker je glavna mestna ulica z novim krožiščem veliko bolj pretočna in se po njej steka več prometa, je vključevanje vozil nanjo namreč oteženo. Občasno se za parkiranje avtomobilov uporablja tudi osrednji del obravnavanega prostora. Parkirne površine na severu območja služijo potrebam tamkajšnjih stanovalcev, na južnem delu, ob Jochmanovem mlinu, pa so del javne uporabe.



Slika 68: Shematski prikaz prometnih in parkirnih površin (kartografska podloga: DKN, 2010; DOF, 2010)

5.6 ANALIZA DOSTOPNOSTI

Karta prikazuje analizo dostopnosti obravnavanega območja, fizične povezave, ki to omogočajo oz. preprečujejo. Preko območja vodi glavna pešpot, ki povezuje staro mestno jedro z vzhodnim delom mesta (Šturje) in preostalim stanovanjskim zaledjem. Vzdolž celotnega levega brega – od zgornjega do spodnjega mostu – je asfaltiran pločnik na levi strani vodotoka. Skozi strnjeno pozidavo na jugozahodu se makadamska pot približuje odprtemu prostoru, kjer preide pot v makadamsko površino in se njeni robovi zabrišejo. Makadamska pot se nato nadaljuje proti severnem delu, vzdolž desnega brega Hublja in potoka Lokavščka. Sprehajalna pot je stisnjena med gospodarsko poslopje in strugo Lokavščka. Z juga je območje dostopno z vozili preko obstoječega parkirišča in asfaltirane poti, ki vodi na makadamsko površino, vse do osrednje prečne pešpoti.



Slika 69: Shematski prikaz dostopnosti obravnavanega območja (kartografska podloga: DKN, 2010)

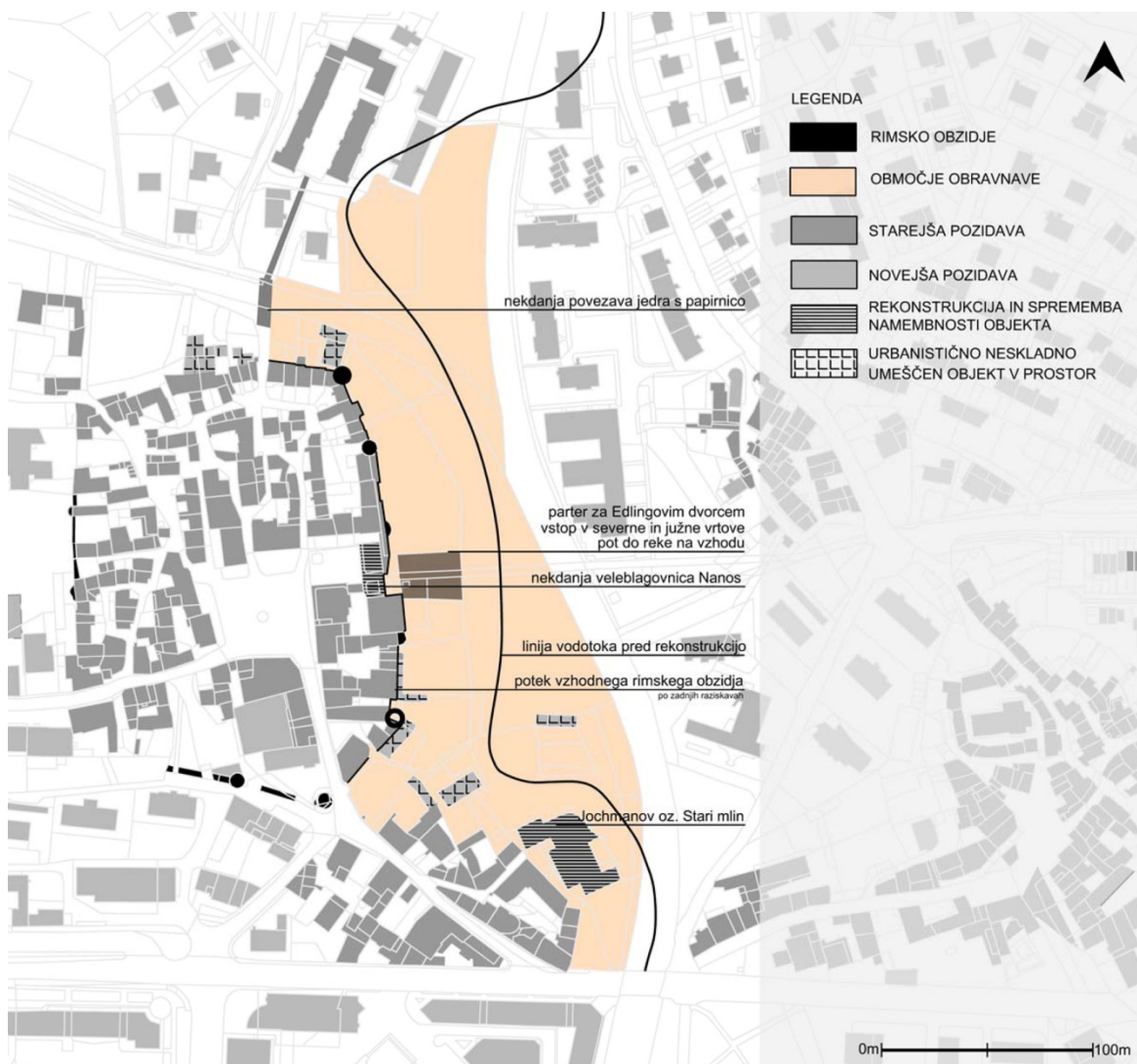
Znotraj obravnavanega območja je prostor neprehoden na tistem delu, kjer potok Lokavšček razmeji prostor na dva dela. Neposreden dostop do meje rimskega obzidja in roba urbanega tkiva preprečujejo zidovi, ki omejujejo zasebne vrtove, to je ob južnem delu vzhodnega dela obzidja. Severni del ozemlja, ob stolpu št. 8, je tudi zamejen z zidom, vendar je na dveh mestih mogoč prehod, kar omogoča dostop v tako imenovani »grajski vrt«. Obravnavano območje predstavlja prostor pred vstopom na mestni trg. Na tem delu je izveden podhod, preko katerega je povezano območje znotraj in zunaj kastruma. Levi breg obravnavanega območja je z mostovi povezan z vzhodnim delom mesta. Severni in osrednji most sta dovoljena le za uporabo pešcev in kolesarjev, južni pa za ves promet.

Načeloma je območje dobro dostopno. Le na delih, kjer območje ni prehodno bi bilo treba dostopnost izboljšati. Predvsem zaprti del ob južnemu delu vzhodnega obzidja preprečuje prezentacijo rimskega zidu v tem delu. Smiselno se zdi vzpostaviti tudi povezavo med

prostorom ob obzidju in sotočjem, ki ju ločuje potok Lokavšček. S takšno ureditvijo bi celotno območje parka postalo prehodno in povezano.

5.7 MORFOLOŠKA ANALIZA

Znotraj antičnega kastruma se grajena struktura med seboj povezuje v izredno gručasto oz. strnjeno zazidavo. Geometrijska razporejenost objektov, ki je danes vidna le še v obrisih, se je najverjetneje začela prepletati že v srednjem veku z drugimi načini zazidanosti, predvsem s srednjeveško gručasto zazidavo, in se preoblikovala v gručasto razporeditev stikajočih se objektov. Morfološka karta prikazuje starejšo in novejšo pozidavo mesta. S pomočjo katastrske podloge smo ugotovili, kateri objekti so v kasnejšem obdobju presegli mejo antične pozidave, zato smo jih na analitični karti označili kot urbanistično neprimerno umeščene v prostor. Poleg tega smo na karti označili tiste izstopajoče elemente v prostoru, ki so včasih gradili prostor. Ti zgodovinski elementi so povzeti po Franciscejskem katastru in so preneseni na Karto morfološke analize. Na mestu nekdanjega Edlingovega dvorca je zgrajena veleblagovnica Nanos, ki propada in ne služi svojemu namenu. Predstavlja arhitekturni tujek v centru mesta, ki je potreben rekonstrukcije in programske spremembe. Domen Fučka (2010) je v svoji diplomski nalogi na mestu trgovske hiše predvidel umestitev knjižnice, ki bi v mestno jedro vnesla novo programsko dopolnitev in oživitev mestnega jedra. Prav tako se je za objekt Jochmanovega mlina predvidela rekonstrukcija in sprememba namembnosti objekta. Po zadnjih načrtih iz leta 2009, ki jih je izdelal Boris Podrecca, naj bi na tem mestu zrasla nov kulturni dom in glasbena šola.



Slika 70: Analitična karta morfoloških sestavin v prostoru (kartografska podloga: DKN , 2010; Franciscejski kataster, 1821)

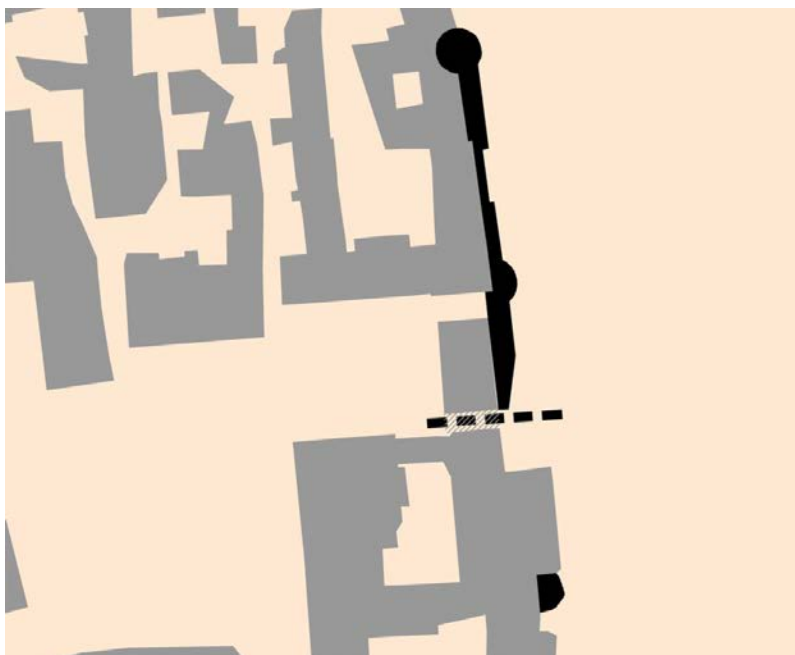
5.8 ZAZNAVNA ANALIZA

Na podlagi znanja in lastnega razumevanja prostora smo z zaznavno analizo prikazali tiste elemente v prostoru, ki so po Kevinu Lynchu (1960) glavni gradniki prostora: poti, robovi, predeli, vozlišča in prepoznavni znaki oz. vedute v prostoru. Na obravnavanemu območju izstopajo robni elementi, osrednja pešpot in veduti. Robni element predstavlja grajeni rob urbanega tkiva po meji rimskega obzidja, vrtno zidove ter rob vodotoka. Zaradi visoke vegetacije in vrtnih zidov opazovalec v prostoru slabo zazna linijo grajenega roba po celotni dolžini vzhodnega dela obzidja. Rob, kot graditelj prostora, je zaznan predvsem ob zgornjem delu vzhodnega obzidja, s stolpom 8, ki predstavlja tudi veduto, močan zaznavni element obravnavanega prostora.



Slika 71: Shematski prikaz zaznavne analize obravnavanega območja (kartografska podloga: DKN, 2010)

Vzhodni del obzidja predstavlja še nekaj več kot enostaven rob, saj gre skozenj prometni podhod, in kakor pravi Lynch (2010: 88), se območji na takih mestih srečujeta in segata do neke mere ena v drugo. Rob ne predstavlja v takšnem primeru več zapore, temveč »šiv«, ki spaja dva predela (notranjost in zunanost Kaste). Poleg stolpa predstavlja prepoznavni znak območja tudi sotočje Hublja in Lokavščka. Rob vodotoka razmejuje obravnavano območje na dva predela in onemogoča prehodnost območja po celotni dolžini. Osrednja sprehajalna pot predstavlja osrednjo povezovalno potezo med jedrom mesta in območji na desni strani reke Hubelj. Analiza prikazuje, poleg glavnih elementov v prostoru, tudi kvalitetne in manj kvalitetne poglede na obravnavanemu območju.



Slika 72: Prikaz prehajanja odprtih prostorov enega v drugega skozi »šiv« vzhodnega dela obzidja (kartografska podloga: DKN, 2010)



Slika 73: Pogled 1a: Ob vstopu na območje se nam odpre lep pogled na stolp 8 in reko



Slika 74: Pogled 1b: Pogled na sotočje Hublja in Lokavščka



Slika 75: Pogled 2: Panoramska slika pogleda v grajskem vrtu



Slika 76: Pogled 3: Pogled s severa proti stolpu 8. Pogled ni kvaliteten, ker različni elementi zmanjšujejo jasen pogled na potek vzhodnega obzidja



Slika 77: Pogled 4a, 4b: Pogled s sotočja, usmerjen proti toku vode in proti stolpu 8



Slika 78: Pogled 5: fotografija prikazuje visokodebelna drevesa, ki lepo vertikalno dopolnjujejo stolp 8 v ozadju. Prostor bi bilo potrebno malo urediti in izčistiti, da bi vertikale prišle še bolj do izraza



Slika 79: Pogled 6: nekvaliteten pogled na južni del vzhodnega obzidja zakriva visoka drevnina. Podoba kvarijo še parkirani avtomobili, umestitev smetnjakov, neurejena prosta površina



Slika 80: Pogled 7: fotografija prikazuje pot med zidovi na jugovzhodnem delu kaste. Pogled je manj kvaliteten, ker gre za ozko usmerjen pogled in se občutek o poteku obzidja izgubi. Prostor je zanimiv, ker vnaša skrivnostnost

5.9 POVZETEK PROSTORSKIH ANALIZ

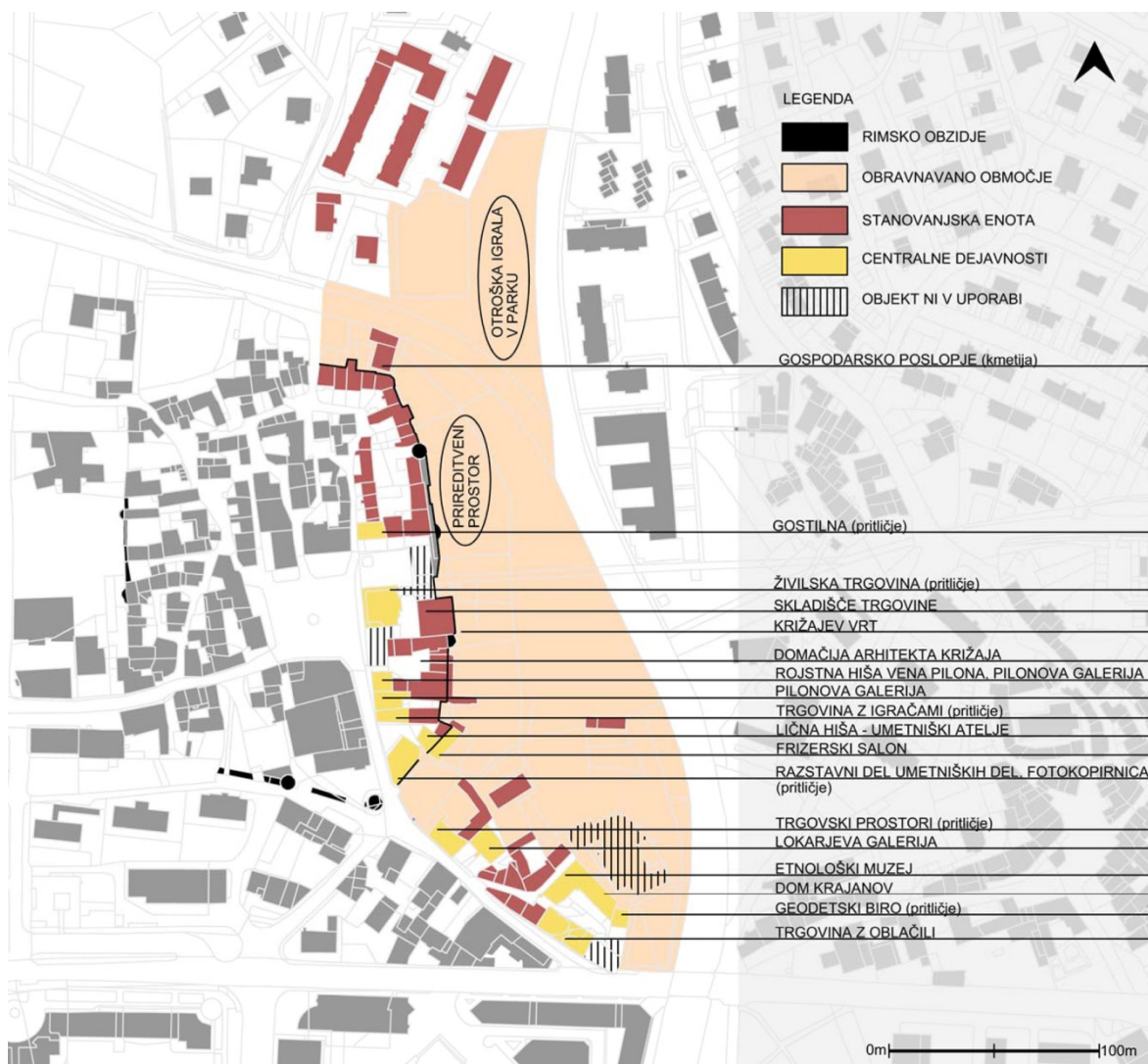
S pomočjo zgoraj predstavljenih analiz smo prepoznali prednosti in slabosti obravnavanega prostora. Ena izmed glavnih prednosti območja je, da je prostor pred vzhodnim delom obzidja ostal nepozidan, kar omogoča prezentacijo rimske dediščine iz zunanje strani vzhodnega dela obzidja. Druga kvaliteta obravnavanega območja je prisotnost vode, ki, v nasprotju s statičnim grajenim robom, v prostor vnaša dinamičnost in posebnost mestnega prostora. Predvsem sotočje predstavlja, poleg stolpa 8, dodaten poudarek v prostoru.

Nekateri elementi v prostoru preprečujejo pogled na rob obzidja. Zunanji rob Kaste in strnjeno pozidavo mestnega jedra zakrivajo zidovi zasebnih vrtov in drevesna vegetacija,

ki onemogočajo kvalitetne poglede na celoten potek vzhodnega obzidja. Eno izmed slabosti območja predstavlja tudi regulacija reke Hubelj. S tem je bila uničena naravna dinamika toka. Pred tem je bilo na območju več »narave« v mestu, kar je predstavljalo močno kontrastno razmerje med izrazito dinamiko vodotoka v nasprotju s statično grajenim robom urbanega tkiva. Poleg tega predstavljajo moteče elemente v prostoru tudi avtomobili, parkirani na osrednjem delu obravnavanega območja, uporaba javne površine za zasebne vrtove in pomanjkljiva urbana oprema.

6 PROGRAMSKA ANALIZA OBMOČJA

6.1 OBSTOJEČI PROGRAM



Slika 81: Grafični prikaz programske analize obravnavanega območja (kartografska podloga: DKN, 2010)

Inventarizacija programskih dejavnosti v prostoru prikazuje trenutni program, dejavnosti, ki se odvijajo ob vzhodnemu delu obzidja. Obravnano območje predstavlja programsko prazen prostor. Ob severnem parkirišču je umeščenih nekaj otroških igral, urbana oprema je skromna. »Grajski vrt« se občasno uporablja za koncerte in različne prireditve.

Znotraj rimskega kastruma so v pritličnem delu objektov zastopane centralne dejavnosti, v etažnem delu pa stanovanja. Poleg različnih trgovin in lokalov so tu locirani tudi objekti

kulturnega značaja, kot sta Pilonova in Lokarjeva galerija ter Lična hiša. Nekaj objektov je praznih in neizkoriščenih. V grajskem vrtu so občasne javne prireditve. V parku med sotočjem je umeščeno nekaj otroških igral. Če pogledamo v celoti, predstavlja obravnavano območje programsko prazen, neizkoriščen potencial za umestitev različnih dejavnosti v prostor. Območje predstavlja velik potencial za ureditev parka, ki bo namenjen vsem starostnim skupinam in zadovoljevanju mnogih družbenih, kulturnih in rekreacijskih potreb.

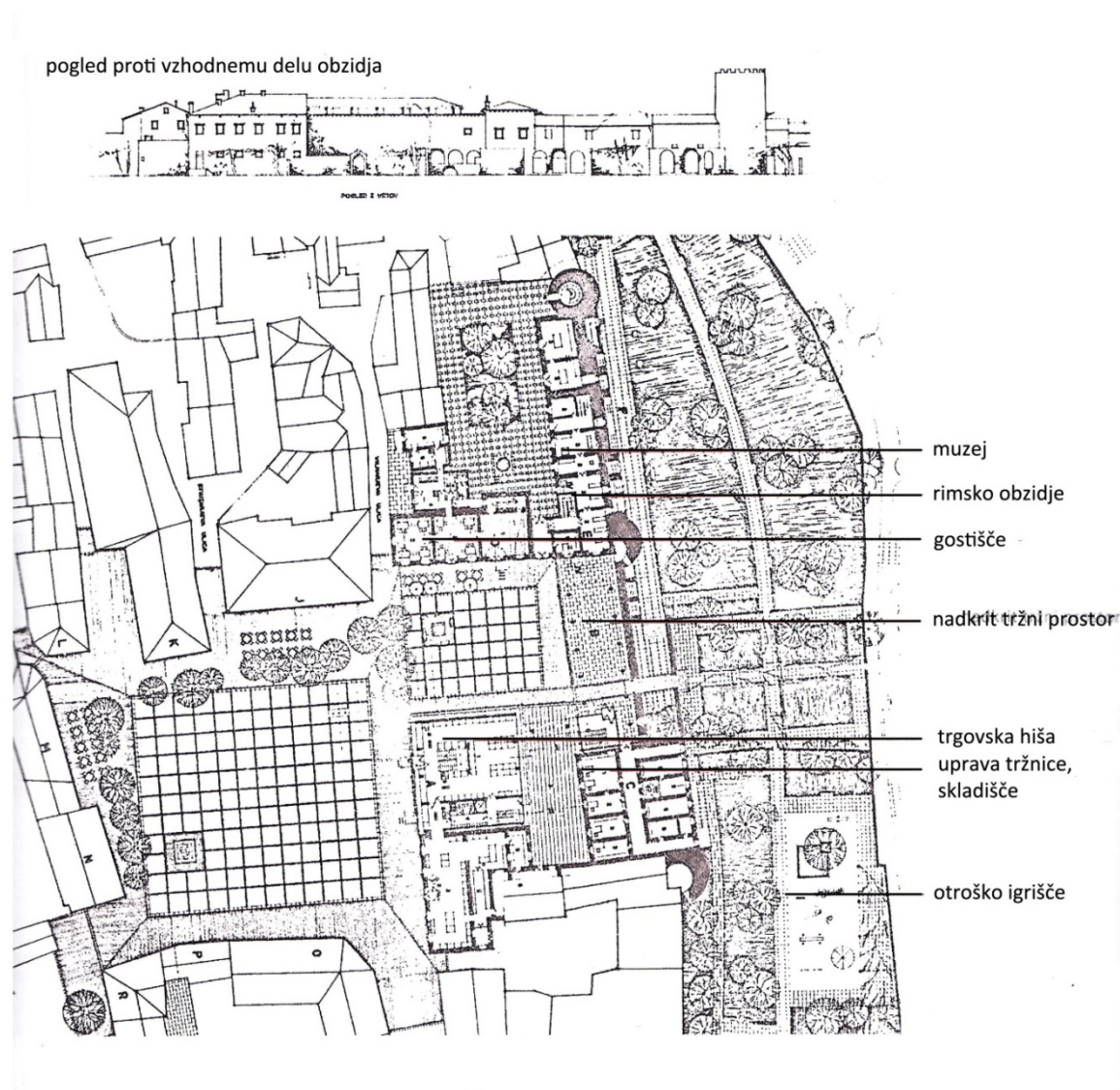
6.2 PRIMERI PROGRAMSKIH PRENOV IN SMERNIC ZA OBRAVNAVANO OBMOČJE

Iz leta 1961 je ohranjen predlog zazidalnega načrta po predlogu arhitekta H. Brnčiča in sodelavcev. Iz načrta razberemo, da je dal arhitekt velik poudarek zelenemu sistemu mesta. V območju pomembnejših funkcij prehaja zelenje v bolj urbano formo. Arhitekt je predvidel izgradnjo novega mestnega parka ob vzhodnemu obzidju, to je v sklopu predvidenega muzeja s sprehajalnimi potmi, novo drevesno zasaditvijo ter vodnimi elementi. Posebno drzen poseg predstavlja ureditev območja sotočja Hublja in Lokavška, kjer je Brnčič predvidel umestitev letnega gledališča, kina in vrtca z obsežnim otroškim igriščem v parku (Urbanistični načrti ..., 2009). Čeprav je arhitekt veliko pozornosti posvetil zelenim površinam, je predvidel umestitev objektov na »špico« in glavne prometne poti načrtoval ob vodotoku. To bi povzročilo konflikt v prostoru, saj bi s takšno potezo degradirali območje ob reki in prekinjali zeleno potezo mesta ob vodotoku.



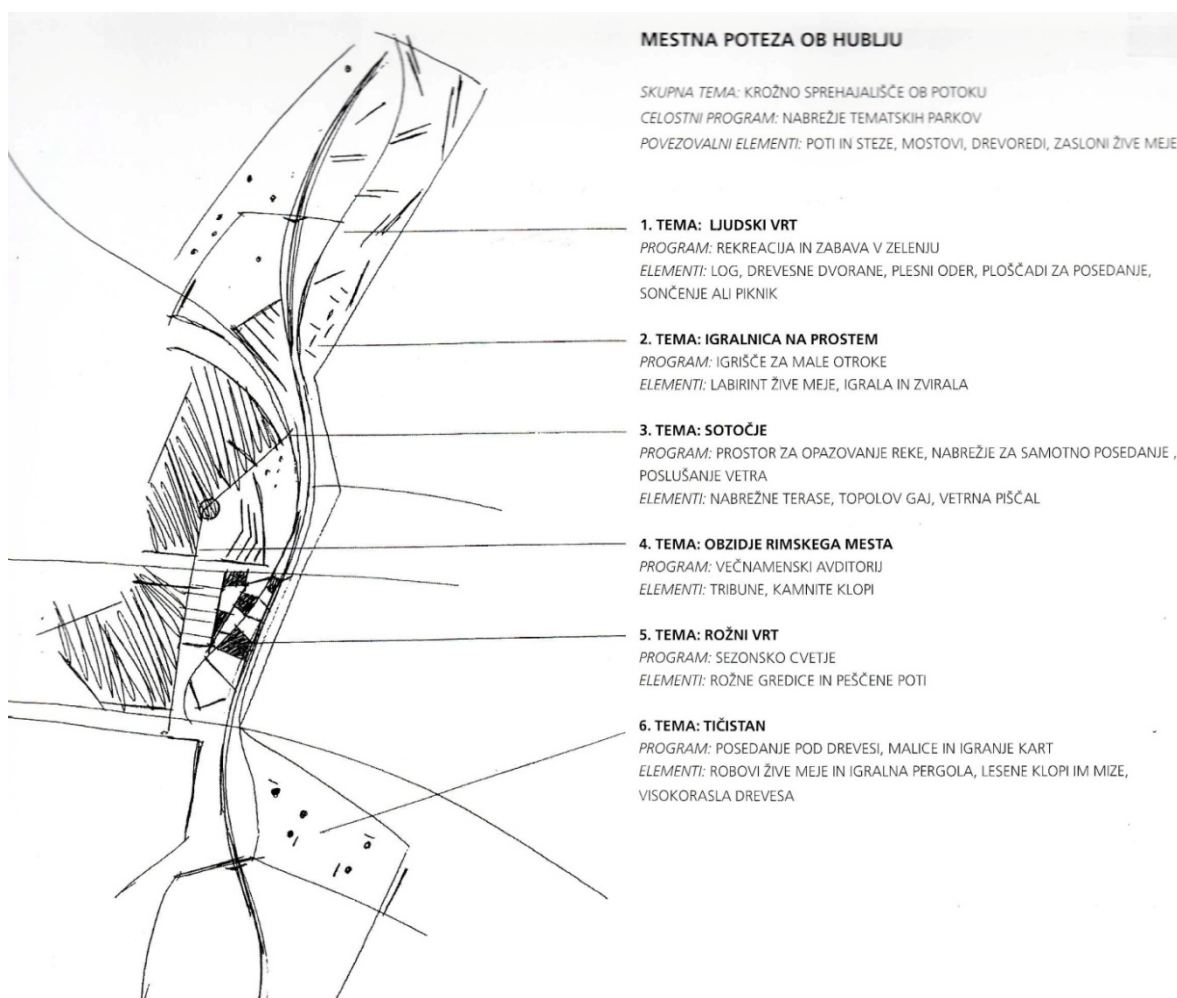
Slika 82: Zazidalni načrt Ajdovščine iz leta 1961 (Urbanistični načrti ..., 2009)

Leta 1965 je pod vodstvom arhitektov prof. Marjana Mušiča in Toneta Bitenca nastal predlog ureditve območja trga, prostora na nekdanji lokaciji graščine in ureditev ob vzhodni stranici Kastre, in sicer iz zunanje strani. Iz načrta je razvidno, da so se že pred pol stoletja zavedali pomena lokacije in potrebe po vpeljavi mestotvornih programov v staro središče. Vidna je vzporedna ureditev objekta in okolice, ki ga dopolnjuje. Mušič in Bitenc poudarjata zaščito vedute vzhodnega dela obzidja in ohranitev parkovnega dela ob vzhodni stranici historičnega jedra. Celostno središče naj bi bilo zaprto za promet in bi ponujalo pešcu – sprehajalcu - veliko več kot doslej: urejene in označene poti, javni in pol-javni prostori znotraj in zunaj Kastre, rekreativne površine, gostinske, kulturne in druge vsebine (Fučka, 2011a).



Slika 83: Idejna zasnova ureditve ob vzhodnem delu obzidja iz leta 1965 (Fučka, 2011a)

Leta 1998 je potekala v Ajdovščini arhitekturna delavnica na temo ureditev mestnega prostora. Predlogi ureditve so zavzemali tudi mestno potezo ob Hublju. Idejna zasnova ureditve predvideva na območju šest tematskih parkov, ki se razprostirajo ob reki Hubelji: ljudski vrt, igralnica na prostem, sotočje, obzidje rimskega mesta, rožni vrt in »tičistan«, ki zavzema še Šturski park. Idejna zasnova programsko dopolnjuje območje sotočja in rimskega obzidja ter poudarja tiste elemente, ki so pomembni glede na program za obravnavani prostor.



Slika 84: Idejna zasnova ureditve ob vzhodnemu delu obzidja iz leta 1998 (Ajdovščina 2000, 1998)

Zadnja javna razgrnitev predlogov za preureditev prostora je bila marca 2010, ko so pripravili strokovne podloge za izdelavo urbanistične zasnove ureditve širšega območja Starega mlina, kamor spada tudi obravnavano območje diplomske naloge. Naloga se je dotikala rekonstrukcije Jochmanovega mlina, na mestu katerega je bila predvidena izgradnja novega kulturnega doma in glasbene šole (v enem objektu) ter z zunanjo ureditvijo. Predvidena je bila ureditev parkirne hiše pod objektom za potrebe kulturnega

doma, glasbene šole in za potrebe parkiranja tistih avtomobilov, ki zasedajo prostor na osrednjem trgu. Zasnova širše ureditve Jochmanovega mlina je zavzemala še ureditev »grajskega vrta« kot letnega prizorišča, ki bi služila kot dopolnitev programa kulturnega doma in mesta. Stolp 8 naj bi se uredil v razgledno točko na obhodni poti Kastre. Vzporedno s tem se je predvidela vzpostavitev zelenega sistema mesta ob obeh vodotokih, preko katerega naj bi se vzpostavilo mrežo poti in spremljajočih prostorov. Lahko smo kritični do tega, ker se strokovne podlage ne ozirajo na obstoječe stanje v prostoru v širšem merilu, ampak le nakazujejo zametke zunanje ureditve ob predvidenem novem objektu. Predviden objekt bi deloval s svojo velikostjo in asimetrično obliko moteče in vpadljivo v prostoru. Umestitev takšnega objekta v varstveno območje Kastre bi resno ogrozila pomen in simbolnost rimske dediščine za mesto Ajdovščina.



Slika 85: Urbanistična zasnova ureditve območja Starega mlina (Podrecca, 2010, cit. po Občina Ajdovščina, 2011)

7 IDEJNA ZASNOVA

7.1 KONCEPT OBLIKOVANJA PROSTORA

Predlog idejne zasnove mestnega parka v Ajdovščini se izdelava za odprt nepozidan prostor ob vzhodni stranici rimskega obzidja. Območje leži med historičnim jedrom mesta in vodotokom. Koncept oblikovanja zajema ambient, ki obdaja spomenik. Oblikovalski koncept sloni na čim večjem izluščenju in prikazu zunanjega roba obzidja, ki predstavlja najpomembnejši vizualni element v prostoru. Preprosta zasnova območja poudarja na eni strani urbani rob, na drugi pa vegetacijski rob ob reki Hubelj. Prostorska struktura je tako bolj čitljiva. Prav čitljivost naj bi bila po Lynchu (2010) najpomembnejša vizualna lastnost urbane krajine. S tem je mišljena enostavnost, s katero je moč prepoznati njene dele in jih povezati v koherenten vzorec. Čitljivost je pomembna tudi zato, ker se opazovalec v prostoru lažje orientira in si v zavesti oblikuje podobo določenega kraja. S čitljivostjo prostora kot postopkom oblikovanja bi jasno prikazali mejo med grajenim in odprtim prostorom. Z oblikovanjem ambienta, v katerem bi izstopal prav zunanji rob obzidja kot najbolj prepoznaven prostorski element, bi rimsko Kastro približali uporabniku, poudarili njeno simbolno vrednost in sporočilnost obravnavanega prostora.

Obenem bi z ureditvijo obravnavanega prostora mesto pridobilo:

- osrednji mestni park, ki bi vizualno in programsko dopolnjeval zunanji rob Kastre in historičnega dela mesta;
- odprt javni prostor kot kraj druženja vseh starostnih skupin;
- prostor, ki bi prispeval h kakovostnemu preživljanju prostega časa v mestu;
- osrednje prizorišče kulturnih in ostalih prireditev;
- osrednji del zelenega sistema mesta ob vodotoku (ko se zeleni sistem vzpostavi);
- park kot povezovalni element rekreacijskih površin v mestu.

7.2 SMERNICE OBLIKOVANJA OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Oblikovanje sloni na poudarku morfološkega razvoja območja, pri čemer ima največjo težo in simbolni pomen v prostoru rimska antična pozidava, ki predstavlja izhodišče nastanka mesta. Poleg rimske dediščine, glavnim vodilom pri oblikovanju prostora, smo z idejno zasnovo obravnavanega prostora želeli poudariti še parter za Edlingovim dvorcem in nekdanji potek struge reke Hubelj. Poleg teh zgodovinskih smernic je smotno, da

gledamo tudi v prihodnost. Prostora ob vodotoku reke Hubelj in potoku Lokavšček predstavljata velik potencial za vzpostavitev zelenega sistema mesta. Mestna zelena poteza bi povezovala gozdnato zaledje s kmetijskim in urbaniziranim delom, v katerem predstavlja obravnavano območje osrednjo površino, in sicer neposredno ob historičnem jedru. Tu je ugodna lega za izhodišče mnogih rekreacijskih in sprehajalnih poti vzdolž vodotokov.

Poseben poudarek daje območju združitve reke Hublja in potoka Lokavščka, ki ustvarjata sotočje. To predstavlja dodaten potencial prostora, saj vodni pojavi pomembno soustvarjajo mestni prostor, v mesto vnašajo dinamičnost in vplivajo na mestno identiteto. Poleg regulirane struge Hublja imata tudi potok Lokavšček in sotočje izrazito hidrotehnično urejeno strugo. Analiza hidroloških značilnosti območja je pokazala, da so z regulacijo reke uničili naravno dinamiko toka in biotsko pestrost vodotoka. Čeprav je reka Hubelj hudourniške narave, lahko z ustrezno krajinsko ureditvijo preprečimo poplavljanje. Smotno bi bilo, da se območje reguliranega vodotoka uredi skladno s smernicami vzdržnega urejanja vodotokov (Pravila za vzdržno ..., 2005) in v prostor povrne del nekdanje pestrosti.

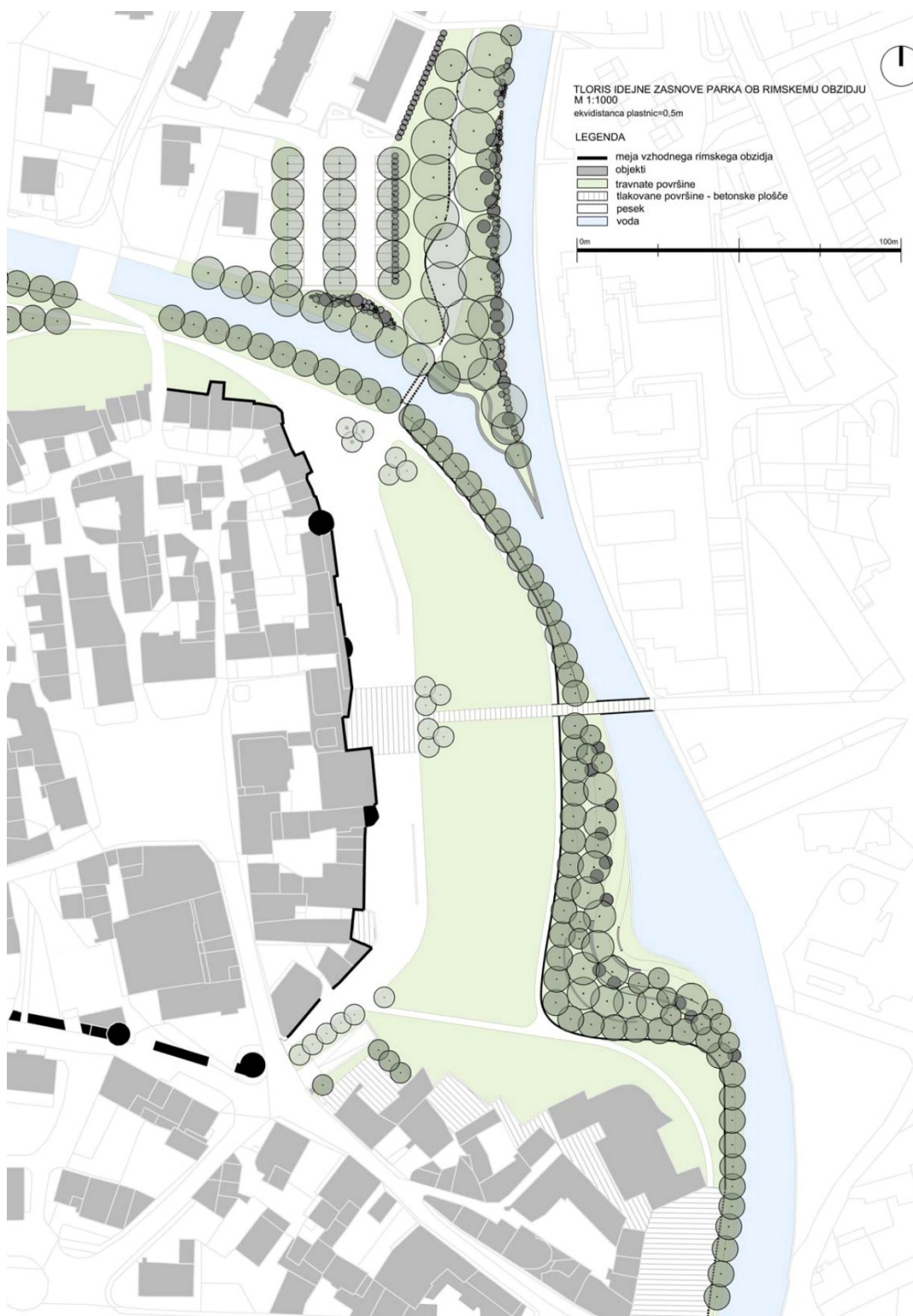
Ena izmed smernic ureditve bregov vodotokov, primernih za obravnavano območje, je ohranitev leve brežine in enostranska razširitev desnega brega Hublja, ki se odpira proti nepozidanemu delu obravnavanega območja. Z manjšo razširitvijo in krajinsko ureditvijo dosežemo bistveno drugačno strugo od obstoječe, ki je tipično hidrotehnično urejena. Terasasto se uredi tudi levi del struge Lokavščka, to je ob sotočju. Z ureditvijo struge bi dosegli:

- razširitev priobalnega pasu (mestna plaža; neposreden dostop uporabnika do vode),
- večjo dinamičnost rečnega toka,
- zmanjšano hitrost vode, kar bi povečalo nanašanje prodnikov in s tem spreminjanje krajinske slike ob manjši oz. večji količini vode.

Čeprav reke ne bi popolnoma revitalizirali, bi preoblikovanje struge vodotoka vneslo v mesto večjo krajinsko in biotsko pestrost. Del parka ob vodotoku bi tako predstavljal dinamični del prostora v nasprotju s statičnim robom Kastre.

Z umestitvijo zgodovinskih sestavin v prostorsko zasnovo bi ponovno vzpostavili nekdanji plastični odnos v prostoru. Dediščina bi ponovno »oživel« in z novimi ureditvami ob vodotoku tvorila koherentno celoto.

7.3 PREDLOG UREDITVE PROSTORA



Slika 86: Idejna zasnova ureditve ob vzhodnemu delu obzidja

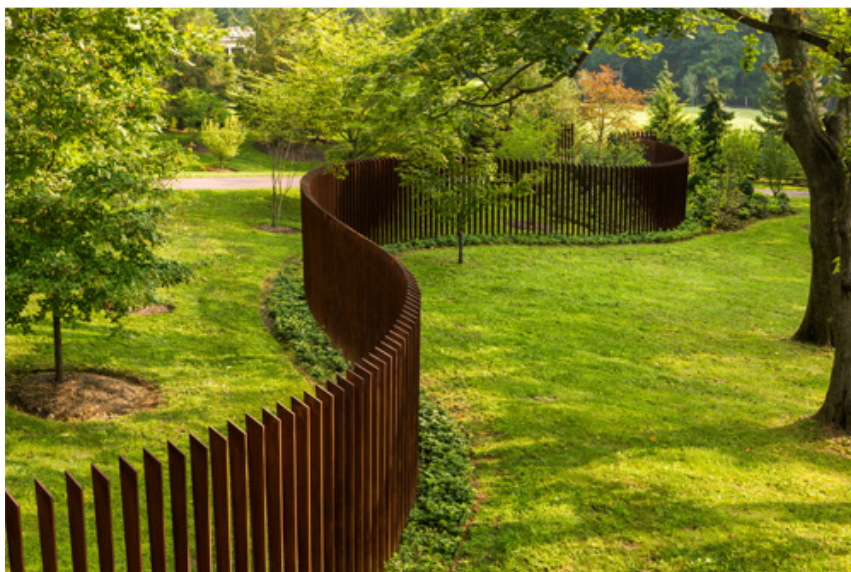
Glavno vodilo pri zasnovi ureditve prostora je, da čim boljše prikažemo antični rob historičnega jedra. Z oblikovanjem zasnove skušamo doseči neposreden vidni stik z robom Kaste z zunanje strani obzidja. Pomembno je, da dosežemo z zasnovo preglednost, prehodnost in čitljivost prostora, kar omogoča usmerjenost pogledov proti rimskemu zidu. Pred vzhodnim obzidjem se predvidi prosto makadamsko površino, ki obdaja celotno vzhodno obzidje. Na to izčiščeno ploskev se umesti na nekaterih mestih betonske zidove, ki ponazarjajo vrtno zidove iz kasnejših obdobj.

Funkcija zidov je večplastna:

- služijo kot klop za sedenje;
- ločujejo javno površino od pol-javne, ko se ta uporablja za namene prireditve;
- zid zariše podstavek na mestu, kjer naj bi stal stolp 11. Podstavek služi tudi za namene manjšega prireditvenega odra.

Grajeni rob razrahljamo s točkovno umestitvijo drevnine pred makadamsko površino vzdolž obzidja. Izbrano drevo je vipavska češnja - *Prunus avium*, ki ponazarja sadovnjake v nekdanjih vrtovih. Pred vstopom v mestno jedro se oblikuje parter, ki je dopolnjeval Edlingov dvorec ob vzhodnem delu. Točnih podatkov o tem, kako naj bi bil parter oblikovan, nimamo. Zato se idejna zasnova naslanja na obliko parterja, kot jo prikazuje Franciscejski kataster (1821). Vstopni parter se izdelava iz brušene in obdelane betonske podlage.

Predlog ureditve ponazori tudi nekdanjo strugo reke Hubelj. Tok reke pred regulacijo bi ponazorili tako, da se rob, kjer je nekdanja tekla struga, za pol metra dvigne od preostalega terena in prezrcali proti obstoječi strugi. Rob se izdelava iz cor-tena. Rjasta barva cor-tena vnaša v prostor kontrastnost, organski rob pa poudarja dinamičnost prostora ob vodotoku. Rob se nadaljuje čez potok Lokavšček, in sicer v obliki varovalne ograje na mostu. Rob se postopoma rahlja s prekinjanjem cor-tena (glej sliko 87) in ponazoritev nekdanje struge se konča na tem mestu. Na jugu obravnavanega območja se dvignjen rob približa robu obstoječe struge, kjer se simbolno združita stara in obstoječa struga. Rob iz cor-tena tu služi kot zaščitna ograja. Vzporedno z robom poteka sprehajalna pot. Na več mestih ob dvignjenem robu se predvidi element za posedanje. To omogoča višinska razlika ob predvidenem robu iz cor-tena.



Slika 87: Primer ograje iz cor-tena: vertikale predstavljajo členjeno ograjo, ki se postopoma rahlja – različne razdalje med vertikalami, od gostejše do redkejša postavitve (Ozler, 2012)

Z enostransko razširitvijo vodotoka želimo uporabniku prostora približati vodo. Zato se del desnega brega Hublja oblikuje v mestno plažo, kjer se predvidi elemente za posedanje in ležanje. Elemente se umesti v terasasto izoblikovan breg, ki se vzpenja do predvidenega roba iz cor-tena. Terasasto se uredi tudi levi breg potoka Lokavšček in »špico«. Čez vodotok se umesti nov most, ki omogoča prehodnost med območji na desnem in levem bregu Lokavščka.

SISTEM POTI

Trasa osrednje sprehajalne poti, ki povezuje center mesta z vzhodnimi deli mesta, ostaja enaka. Predvidi se obnovo tlaka v obliki betonskih plošč. Sprehajalne makadamske poti so zasnovane ob vzhodnemu delu obzidja in ob vodotokih. Površina ob obzidju predstavlja širšo prosto površino, ki omogoča sprehajanje tik ob obzidju. Proti jugovzhodnemu in severovzhodnemu delu se poti zožijo. Pot se postopoma razširi proti novemu mostu, kar omogoči boljšo prehodnost na krožišču poti. Pot se razširi v severnem delu parka, kjer je predvidena površina za umestitev otroških igralskih naprav ob rekreacijski poti. Oblika rekreacijskih poti ob vodotoku je organska, ker se prilagaja obliki nekdanje struge v osrednjem delu območja in sledi poteku obstoječe struge.

VSTOPNE TOČKE

Vstopne točke na območje ostajajo na istih mestih. Iz garažne hiše se predvidi dva nova dostopa, in sicer v pritličju stavbe na vogalu, kjer je bila nekdanj trgovina z obutvijo.

Pozicija je strateška, saj je v bližini centra, tržnice, kinodvorane ... Načrtuje se umestitev stopnišča in dvigala za invalide. Drugi dostop iz garažne hiše je načrtovan v novi stavbi, ki naj bi zrasla na mestu Jochmanovega mlina. Tu se predvideva gradnja novega kulturnega doma in glasbene šole. Dostop bi omogočal neposredno povezavo med garažno hišo in kulturnim domom, posredno pa z južnim delom parka.

6.1 7.4 PROGRAMSKA ZASNOVA

Programska zasnova območja se prilagaja obstoječim programom in umešča nove, ki temeljijo na zadovoljevanju potreb javnega mestnega življenja vseh starostnih skupin. Poleg programa, ki je predviden v parku, se nov program predvidi tudi za nekatere objekte, ki se naslanjajo ob vzhodno stranico obzidja, to je z notranje strani mestnega jedra. Program objektov se smiselno naveže na zunanji prostor in tvori smiselno programsko povezano celoto. Objekti so dostopni z mestne ulice, in kjer je možno, se predvidi rekonstrukcijo objekta in umesti novo vratno odprtino (če že ni izvedena), ki objekt poveže s parkom. Rekonstrukcija vratne odprtine oz. umestitve »šiva« v grajeno tkivo bi se izvedla čimbolj diskretno, nevpadljivo, z upoštevanjem lokalnih arhitekturnih značilnosti. Tako bi objekti posredno delovali kot povezovalni element med notranjostjo in zunanostjo Kastre.

OTROŠKO IGRIŠČE

Program, ki se na obravnavanem območju ohrani, je otroško igrišče v bližini stanovanjskega dela, imenovan Papirnica, in severnega parkirišča. Zaradi večje varnosti se ob vodotoku predvidi umestitev varnostne ograje. Tik ob njej se zasadi grmovnice, ki ob regulirano strugo vodotoka vnesejo več zelenja.

UMESTITEV CENTRALNIH DEJAVNOSTI VZDOLŽ OBZIDJA

Površino pred obzidjem in stolpom št. 8 bi se uporabilo za osrednji prireditveni prostor. Ta lepo dopolnjuje rekonstruirano rimsko obzidje in nanj naslonjene baročne arkade, ki bi lahko služile za mestno scenografijo, primerno za razne gledališke predstave in koncerte na prostem. Program pred preostalim delom obzidja se prilagodi namembnosti objektov, ki mejijo na obravnavano območje. Prostor za Pilonovo in Lokarjevo galerijo (povezava ulica – objekt – park) se predvidi za zunanji razstaveni prostor, prostor za Lično hišo bi se uporabljal za različne ustvarjalne delavnice in razstave. Objektu, v katerem je obstoječe skladišče trgovine, se spremeni namembnost v bar oz. restavracijo in prav tako omogoči

povezavo objekta s parkom. Prostor za objektom se uporabi za zunanjo teraso. V rojstni hiši Svetozarja Križaja se predvidi umestitev razstavnega prostora, ki bo namenjen predstavitvi njegovih arhitekturnih del, občasnih arhitekturnih razstav in kulturnih prireditvev. V stolpu št. 8 se uredi muzej, info-točko in razgledno točko na njegovem vrhu. V objektih, ki mejijo na osrednjo prireditveno ploščad, so predvideni prostori, namenjeni nastopajočim.

PARKIRNA HIŠA

Idejna zasnova predvideva umik avtomobilov iz osrednjega dela območja. Ob jugovzhodnemu delu obzidja, to je ob vstopu na obravnavano območje, se predvidi umestitev podzemne garaže s 87 parkirnimi mesti. Reorganizacija prometa predvideva zaprtje osrednjega trga za promet in jasne dostopne poti do in iz garažne hiše.

MESTNA PLAŽA

Poseben poudarek pri umestitvi programa v prostor se izvede na nabrežju reke Hubelj in potoka Lokavščka, kjer se neposredno ob vodi umesti mestno plažo. Taka ureditev vnese na obravnavano območje zanimivo mestno popestritev, namenjeno ljudem vseh starostnih skupin. Mestna plaža se oblikuje tako, da se breg ob vodotoku terasasto vzpenja.

TRG PRED JOCHMANOVIM MLINOM

Prosto površino pred objektom se predvidi kot manjši trg, ki bi prišel do izraza šele, ko se Jochmanov mlin rekonstruira in se spremeni namembnost objekta. Po zadnjih preveritvah naj bi bila na tem mestu umeščena nov kulturni dom in glasbena šola.

PARK KOT OSREDNJI PROSTOR ZELENEGA SISTEMA

Oblikovan park bi ob vzpostavitvi zelenega sistema v mestu Ajdovščina predstavljal osrednji del zelenega sistema, na kar nakazuje že sama lokacija parka ob robu starega mestnega jedra. Vzдолž Hublja in Lokavščka bi se vzpostavile nove pešpoti s spremljajočimi programi. Urejeni prostori vzdolž reke lahko izoblikujejo sosledje prizorišč za razne priložnosti, katerih glavni motiv je prisotnost vode kot raznovrsten tematski park za vse, ki tu živijo in delujejo.

8 SKLEP

Ajdovščina je eno izmed redkih mest, ki se ponaša z ohranjenim in dokazanim rimskim obzidjem skoraj v celotnem obsegu. Kastru predstavlja edinstven kulturni spomenik arheološke in naselbinske dediščine. Zato je cilj diplomske naloge izdelati idejno zasnovo prostora ob najbolje ohranjenem delu vzhodnega rimskega obzidja, ki poskuša izpostaviti arheološko, kulturno in naselbinsko vrednost Kastre. Da bi dosegli to, je potrebno odstraniti oz. zmanjšati nepotrebne elemente v prostoru: grajeni zidovi, vegetacija tik ob obzidju, neprimerno umeščeni objekti ... Šele takšno izčiščenje prostora bi nam omogočilo doseganje cilja, to je prezentacijo Kastre v najbolj optimalnem obsegu. Čeprav vrtni zidovi sodijo, skupaj s tako imenovanim »grajskim vrtom« ob stolpu 8, v okvir naselbinske dediščine, menimo, da ovirajo prezentacijo najpomembnejšega dela naselbinske dediščine Kastre.

Predlog ureditve predvideva, da bi se v primeru najdenja novih arheoloških izkopanin le te v prostor integrirale. Prosta površina ob zunanjem robu Kastre omogoča prezentacijo najdb *in situ*, kar bi park še bolj obogatilo.

Rimsko Kastro bi z ureditvijo ne le ohranjali in jo predstavljali javnosti, ampak bi prostor ob njej postal živahnejši za prebivalce in obiskovalce mesta. Obravnavano območje namreč predstavlja velik potencial za oblikovanje parkovne ureditve z umestitvijo različnih programov. Ti predvidevajo umestitev takšnih programskih področij, ki zadovoljijo uporabnike vseh starostnih skupin. To so: prireditveni in razstavni prostori, gostinska ponudba, otroško igrišče, mestna plaža, sprehajalne poti... S parkovno ureditvijo bi mesto pridobilo osrednji mestni park, ki bi povezoval sosednja območja v povezano celoto in predstavljal osrednjo točko vzpostavljenega zelenega sistema mesta. Kulturni in turistični značaj območja bi dodatno obogatil tudi njegov prostočasni vidik, saj bi se v parku združevale rekreacijske in sprehajalne poti vzdolž reke Hubelj in potoka Lokavščka.

Diplomska naloga podaja smernice za oblikovanje ambienta Kastre in njeno čim boljšo prezentacijo. Obravnavano območje definira jasno strukturiran prostor, ki prikazuje čisto razmerje med ploskvijo in volumni. Sklepamo, da bi z ureditvijo obravnavanega območja postala Kastru ponos mesta in turistična zanimivost. Poleg tega predstavlja idejni predlog eno izmed možnih različic revitalizacije mestnega jedra z ureditvijo mestnega parka z raznolikim programskim dogajanjem, ki bo v prihodnje še tehnejše merilo kakovosti urbanega življenja.

9 POVZETEK

Diplomska naloga se ukvarja z ureditvijo območja ob vzhodnem delu rimskega obzidja. Glavno vodilo pri preoblikovanju ambienta je rimska dediščina, saj želimo v čim večji meri prezentirati rimsko Kastro.

V prvem delu naloge smo opredelili kulturno dediščino na splošno in v povezavi z mestom Ajdovščino. Predvsem nas zanima obseg varovanja kulturnega spomenika. Pomembno je, da varujemo tudi prostor ob njem in ne le spomenika samega. Kulturni spomenik s prostorom, ki ga obdaja, lahko tvori kontinuirano celoto. Urejena okolica ga lahko še dodatno obogati. S pomočjo analiz smo prišli do spoznanja, da je, poleg zakonsko določenega območja, smiselno varovati tudi tista območja, ki so v neposredni bližini spomenika in lahko z neprimerno ureditvijo škodujejo obravnavanemu spomeniku.

V nadaljevanju povzamemo značilnosti Kastre v Ajdovščini, to je v primerjavi s splošno obliko kastre oz. vojaškega tabora. Oblika ajdovske Kastre ni dovršena, saj predstavlja mnogostranično obliko v primerjavi s popolnim kvadratom oz. pravokotnikom, ki je značilen za dovršeno obliko kastruma. Tudi dokazov o poteku aksialnega križa in natančni umestitvi foruma, ki sta glavni sestavini kastre, arheološka spoznanja niso podala. Kljub temu pa ajdovska Kastru predstavlja edinstven naselbinski vzorec, saj se je pozidava najprej širila le znotraj kastruma in je potek obzidja od antičnih časov pa do danes ostal viden skoraj v celotnem obsegu. Sledi opis obravnavanega območja in njegova geografska opredelitev, ki je bila tudi eden izmed razlogov za naselitev Rimljanov na tem območju. Kastru je narekovala prostorski razvoj mesta, ki smo ga s pomočjo kartografskega gradiva in virov shematsko prikazali.

V zadnjem delu diplomske naloge smo predstavili analize obravnavanega območja: klimatska analiza, hidrološka analiza, analiza obstoječe vegetacije, analiza prometnih površin, analiza dostopnosti, zaznavna in morfološka analiza. S pomočjo teh smo oblikovali predlog ureditve obravnavanega območja. Z idejno zasnovo smo želeli v čim večji meri prezentirati vzhodno rimsko obzidje in ustvariti osrednji mestni park, ki bi prebivalcem in obiskovalcem Ajdovščine ponudil kulturni, turistični in rekreacijski program.

10 VIRI

Ajdovščina 2000. 1998. Arhitekturni zvezek 2. Ajdovščina, Pilonova galerija: 23 str.

Atlas Okolja. 2011. Agencija republike Slovenije za okolje (digitalna baza podatkov)

http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/profile.aspx?id=Atlas_Okolja_AXL@Arso

(20. dec. 2011)

Dedi – Poznoantična utrdba Kastru (Ajdovščina). 2012

<http://www.dedi.si/dediscina/420-poznoanticna-utrdba-kastra-ajdovscina>

(30. avg. 2012)

DKN - digitalni katastrski načrt. 2010. Ljubljana, Geodetska uprava republike Slovenije

(digitalno kartografsko gradivo)

DOF - digitalni ortofoto posnetek. 2010. Ljubljana, Geodetska uprava republike Slovenije

(digitalno kartografsko gradivo, izpis iz baze podatkov, maj 2011)

Drašler A. 2010. Pogled na mesto z vzhodne strani. Ljubljana, Biotehniška fakulteta

(neobjavljeno, osebno gradivo)

Evidenca in valorizacija objektov slovenske moderne arhitekture med leti 1945 – 1970.

http://www.evidenca.org/scripts/open_large.php?objectID=106&id=260

(14. feb. 2012)

Fister P. 1979. Obnova in varstvo arhitekturne dediščine. Ljubljana, Partizanska knjiga,

Oddelek za arhitekturo: 174 str.

Franciscejski kataster za Primorsko. 1821. (AS 179/G/FJ/696/g/AB). Ljubljana. Arhiv

republike Slovenije (digitalno kartografsko gradivo, izpis iz baze podatkov, maj 2011)

Frelih M. 2003. Logatec – Longaticum in rimski obrambni sistem Claustra Alpium Iuliarum:

s prispevkom o bitki pri reki Frigidus (Soča) leta 394. Logatec, Turistično društvo: 84 str.

Fučka D. 2011a. Idejna zasnova centralne knjižnice v prenovljenem kompleksu nekdanje

Edlingove graščine v Ajdovščini. Diplomsko delo. Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani

Fučka D. 2011b. Ajdovščina – fotografije iz osebnega arhiva. Ajdovščina (osebni vir, maj 2012)

Geopedia. 2012.

http://www.geopedia.si/?params=T845_vT_b4_s9#T845_x415486.25_y83229_s17_b2 (18. apr. 2012)

Gradivo za pripravo natečaja Kulturni dom Stari mlin v Ajdovščini. 2008. ZVKDS OE Nova Gorica. Ajdovščina, Občina Ajdovščina, Oddelek za okolje in prostor. (digitalno gradivo, mar. 2010)

Google Earth. 2011. Interaktivni globus (digitalno kartografsko gradivo)

<http://www.google.com/> (16. apr. 2011)

Košir F. 1993. Zamisel mesta. Ljubljana, Slovenska matica: 398 str.

Lynch K. 2010. Podoba mesta. Novo Mesto, Goga: 225 str.

Marušič J. 2011. Čeprav gospodarimo trajnostno, lahko usodno posežemo v evolucijske procese v naravi. Dnevnik - Objektiv.

<http://www.dnevnik.si/objektiv/vec-vsebin/1042471738> (15. maj 2012)

Občina Ajdovščina – arhivsko gradivo. 2011. Ajdovščina, Občina Ajdovščina, Oddelek za okolje in prostor (arhivsko gradivo, izpis iz baze podatkov, maj 2011)

Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju Ajdovščine. 1998. Uradno glasilo (Gorica), št. 4/87-157, 9/98

Osmuk N. 1991. Obzidje rimske utrdbe Castra v Ajdovščini. Arheološki vestnik, 41:183-198

Osmuk N., Svoljšak D., Žbona - Trkman B. 1994. Ajdovščina – Castra. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine: 64 str.

Ozler L. 2012. Archer & Buchanan's Cattail Fence Wins Design Award.

http://media.designer.com/article/22875/Cattail_Fence.jpg Archer & Buchanan's Cattail Fence (13. januar 2013)

Pavliha M. 1998. Arhitekturni vidiki turizma v zavarovanih območjih. Velenje, Pozoj: 167 str.

Petru P. 1965. Obnovljena antika v Ajdovščini. Varstvo spomenikov, 10: 131–144

Petru P. 1972. Nove arheološke raziskave Claustra alpium iuliarum in kasnoantičnih utrdb v Sloveniji. Arheološki vestnik – Acta archaeologica, 23: 343-366

Plesničar P. 1997. Ajdovščina: pogled v njeno preteklost: komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij. Nova Gorica, Pokrajinski arhiv: 184 str.

Priročnik pravnih režimov varstva kulturne dediščine. Ministrstvo za kulturo. 2011. (digitalna baza podatkov)
http://giskd2s.situla.org/evrdd/P_09_04_03.htm (12. dec., 2011)

Prodaja starih razglednic Slovenije.
<http://www.razglednice.eu/contents/sl/p137.html> (30. jan. 2013)

Pravila za vzdržno urejanje posegov v vode. 2005. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, oddelek za krajinsko arhitekturo: 68 str.

Register kulturne dediščine. 2011a. Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport.
<http://rkd.situla.org/> (15. dec. 2011)

Register kulturne dediščine. 2011b. Interaktivna karta. Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport.
<http://giskds.situla.org/giskd/> (15. dec. 2011)

Rimska zgodovina Slovenije. Inštitut za arheologijo ZRC SAZU.
<http://iza.zrc-sazu.si/Si/Program/zgod.html> (14. feb. 2012)

Sapač I. 2008. Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. Ljubljana, Viharnik: 200 str.

SSKJ. Slovar slovenskega knjižnega jezika. 2005. Ljubljana, DZS: 1714 str.

Urbanistični načrti Ajdovščine in Vipave. 2009. Ajdovščina, Občina Ajdovščina, Oddelek za okolje in prostor (digitalno gradivo, mar. 2010)

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) Ur.l. RS. št. 16/08

ZVKDS. 2011. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. (digitalna baza podatkov)
<http://www.zvkds.si> (12.dec. 2011)

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici prof. dr. Ani Kučan za strokovno vodenje, pomoč in koristne informacije, s katerimi me je usmerjala pri pisanju diplomske naloge. Prav tako se zahvaljujem recenzentki doc. mag. Mateji Kregar Tršar za hiter pregled naloge in koristne nasvete.

Posebej se zahvaljujem fantu Marku, staršem in prijateljem za potrpežljivost, spodbudo in razumevanje v času študija in pisanja diplomske naloge.

PRILOGA A

TLORIS IDEJNE ZASNOVE PARKA OB RIMSKEMU OBZIDJU
M 1:1000
ekvidistanca plastnic=0,5m



LEGENDA

- meja vzhodnega rimskega obzidja
- objekti
- travnate površine
- tlakovane površine - betonske plošče
- pesek
- voda



umestitev otroških igral in raztezalnih naprav

mestna plaža

špica

muzej v stolpu 8, razgledna točka

betonska klop

osrednji prireditveni prostor

rekonstrukcija objekta- centralna dejavnost:
knjižnica, center za tretje življenjsko obdobje,...

vstopni parter _ trg / park

restavracija, bar

restavracija, bar - vrt

betonska klop

manjši prireditveni prostor

mestna plaža

manjši prireditveni oder

rekonstrukcija pritlične etaže-
dostop iz garažne hiše

dovoz v podzemno garažno hišo

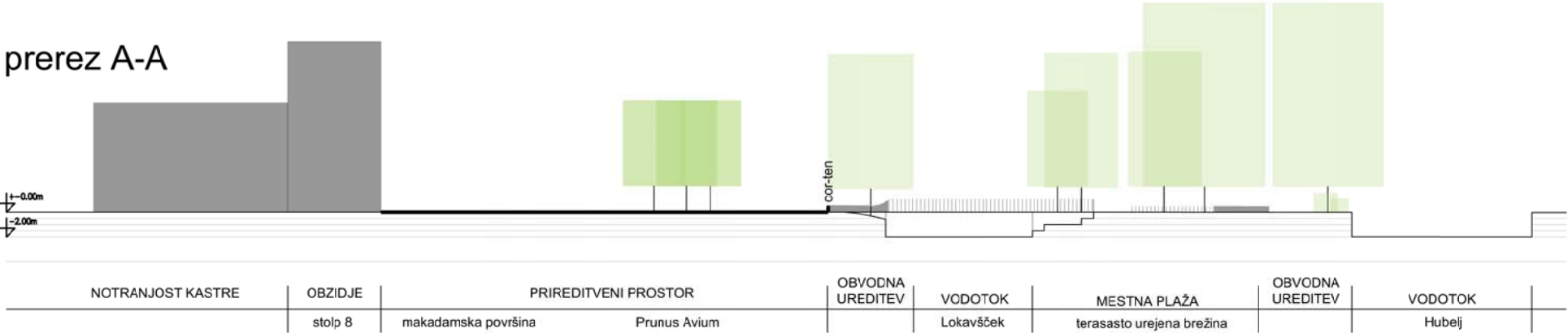
dvorišče za Lokarjevo galerijo

Lokarjeva galerija

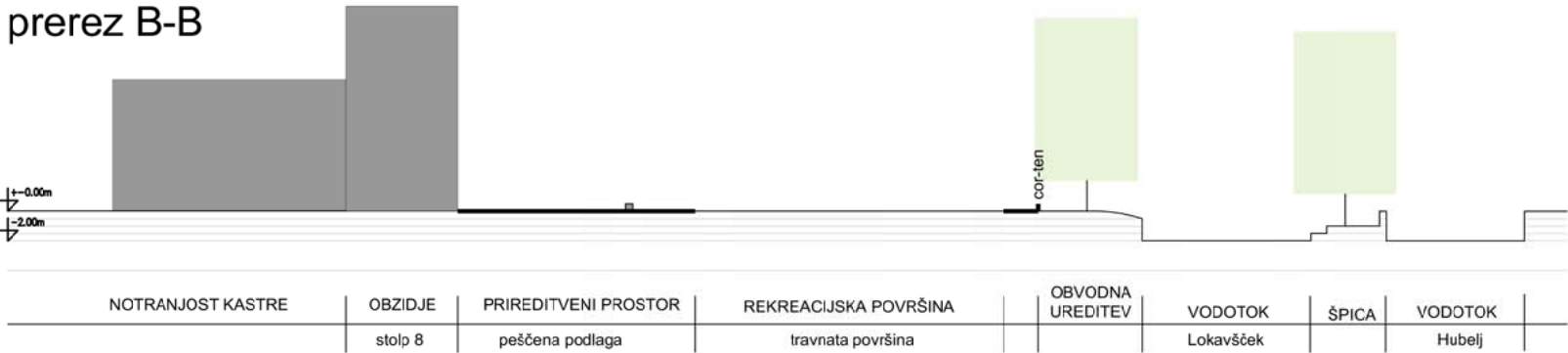
rekonstrukcija objekta-
nov kulturni dom
dostop iz garažne hiše

trg

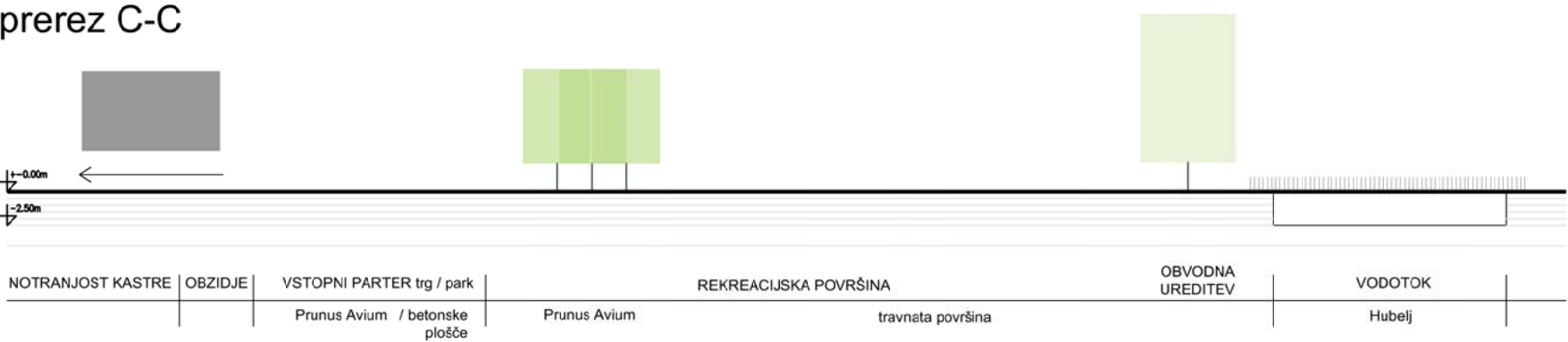
prerez A-A



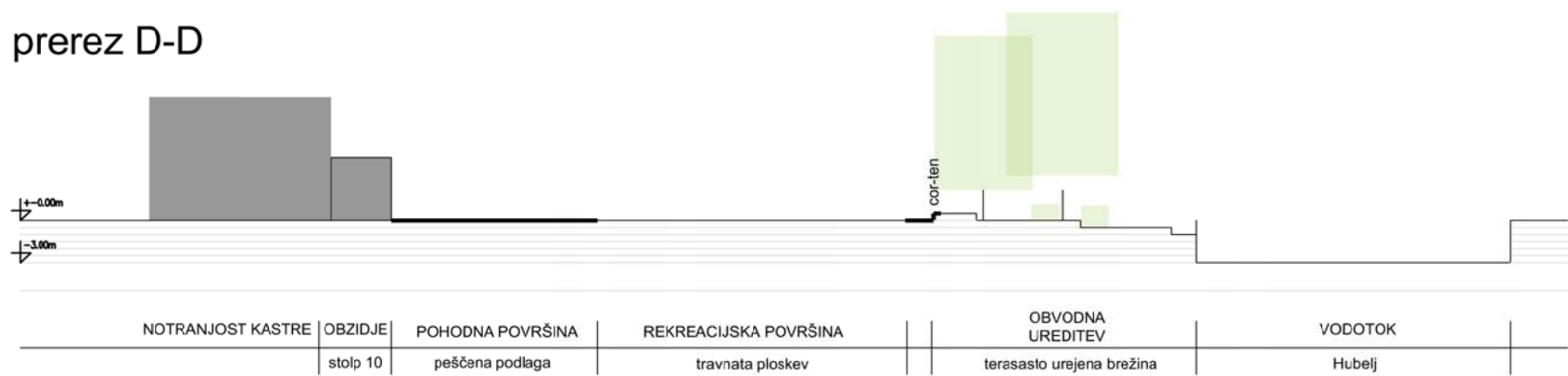
prerez B-B



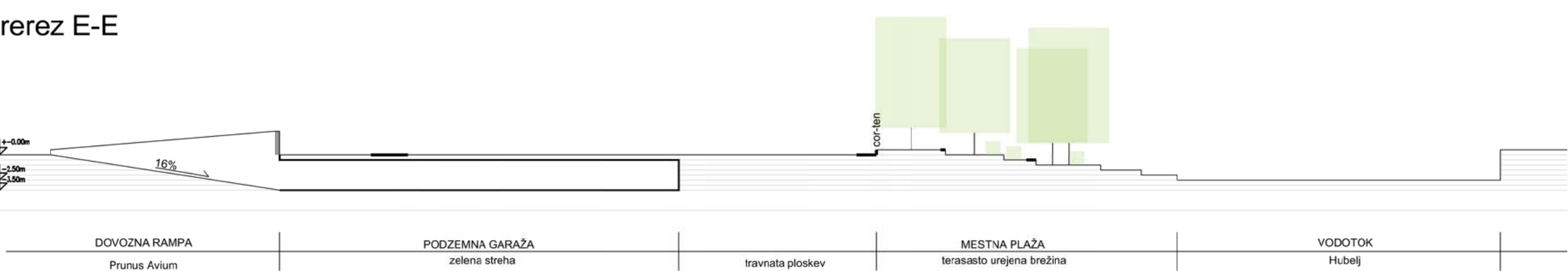
prerez C-C



prerez D-D



prerez E-E

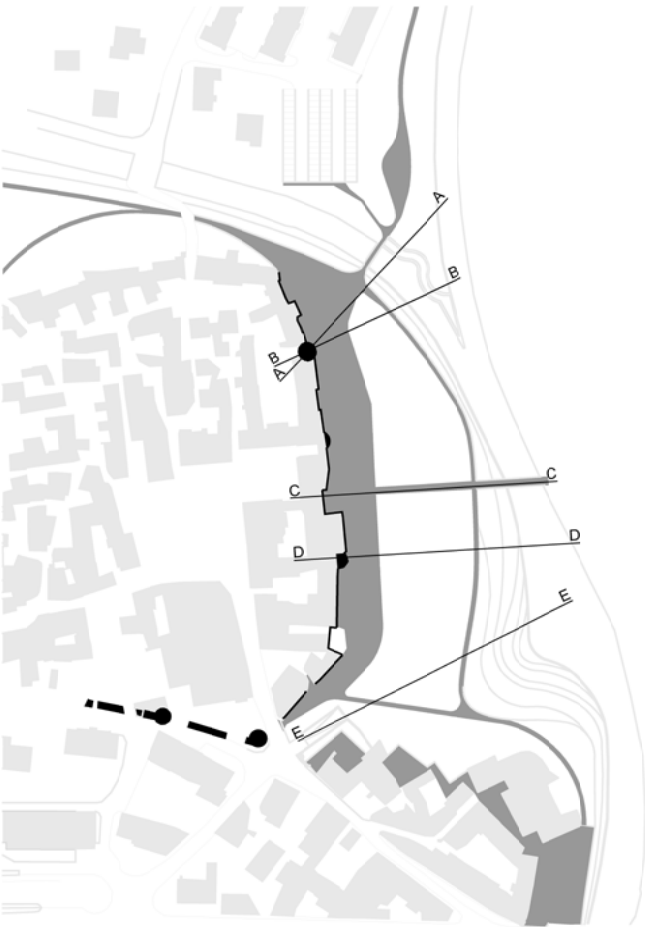


PRILOGA B

značilni prerezi
M 1:500

ekvidistanca plastnic=0,5m

pozicija prerezov:



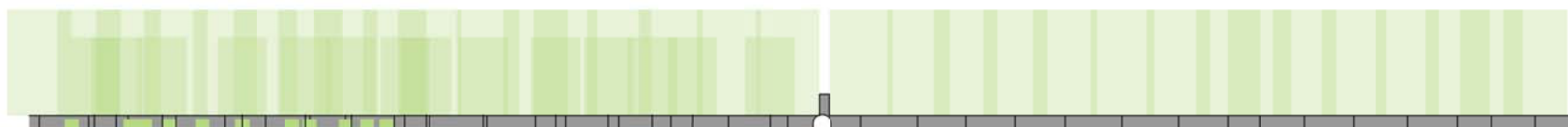
Shematski pogled ob vstopu na obravnavano območje iz vzhodne strani. Izrazito kontrastno razmerje v odnosu do roba vzhodnega dela obzidja: polno / prazno, nevidno / vidno

PRILOGA C

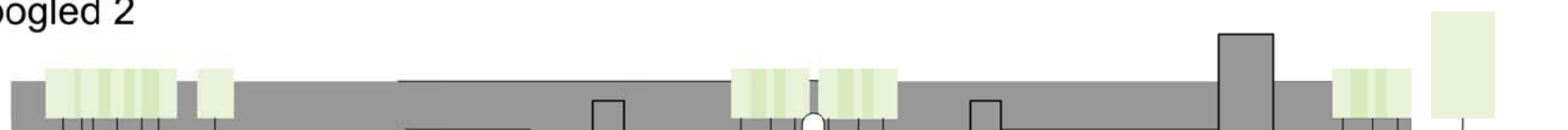
shematski prikaz pogledov
ob vstopnih točkah

pozicija pogledov:

pogled 1



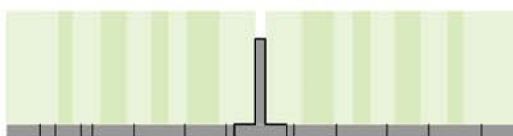
pogled 2



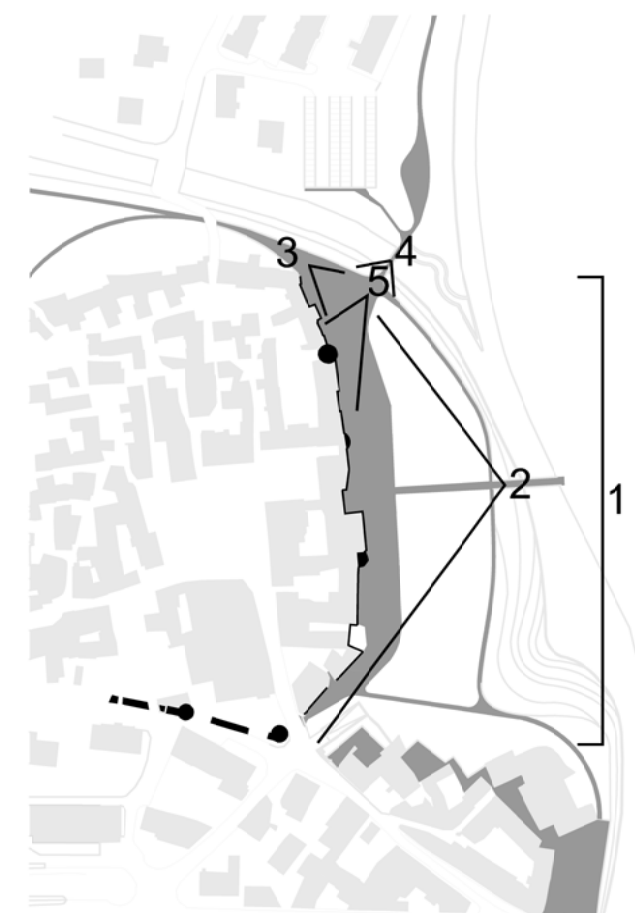
pogled 3



pogled 4

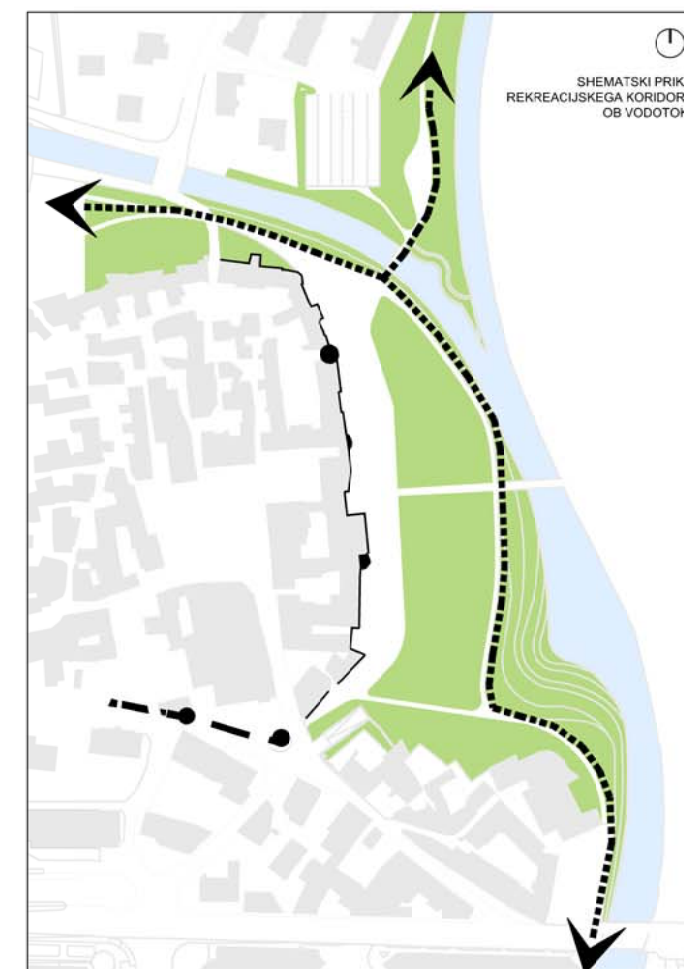
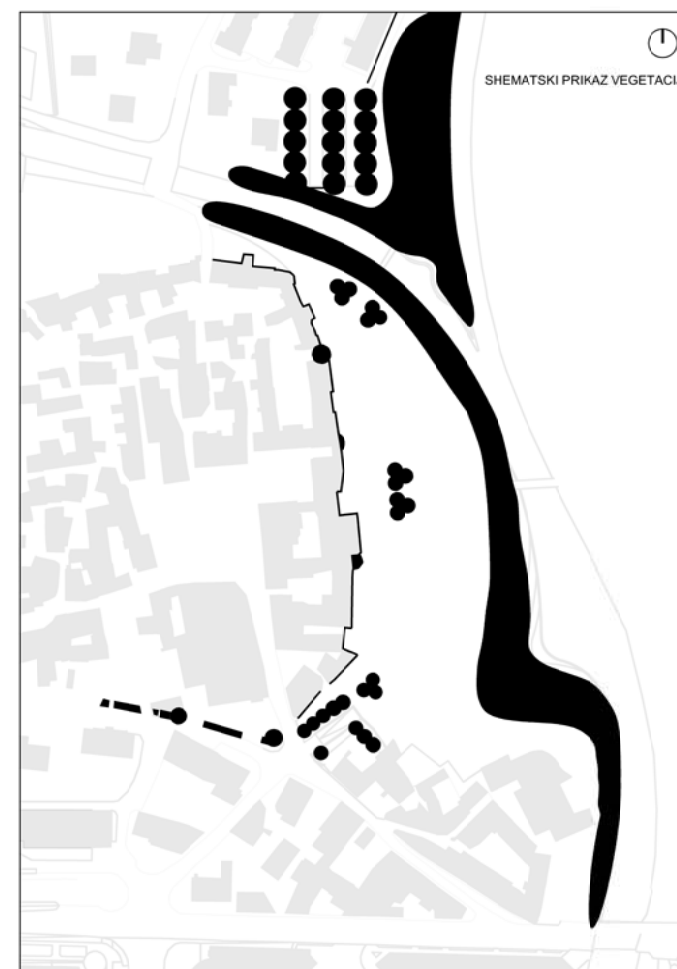
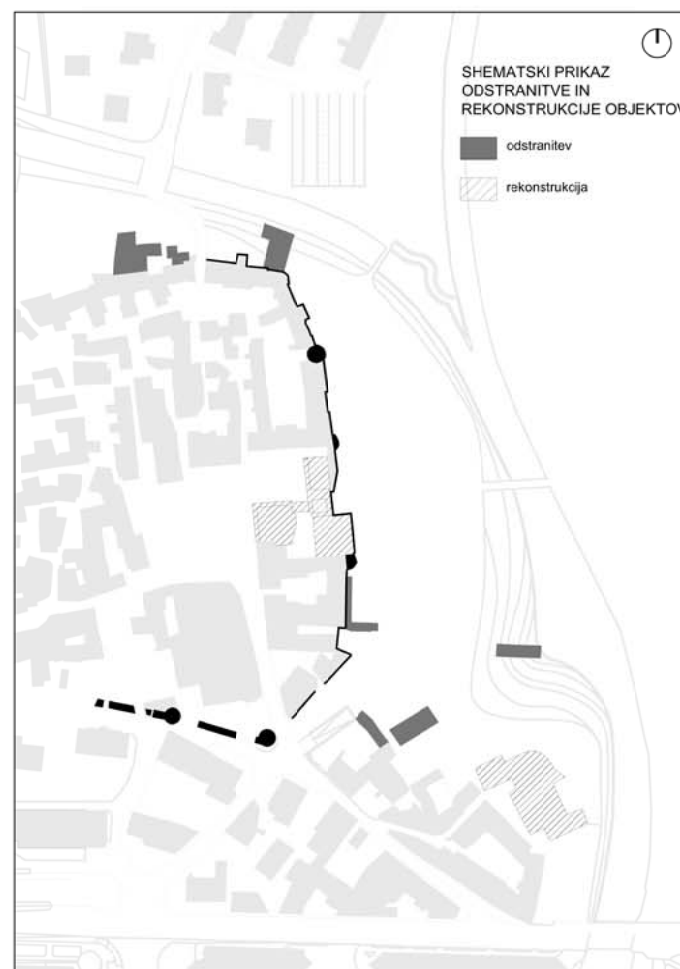
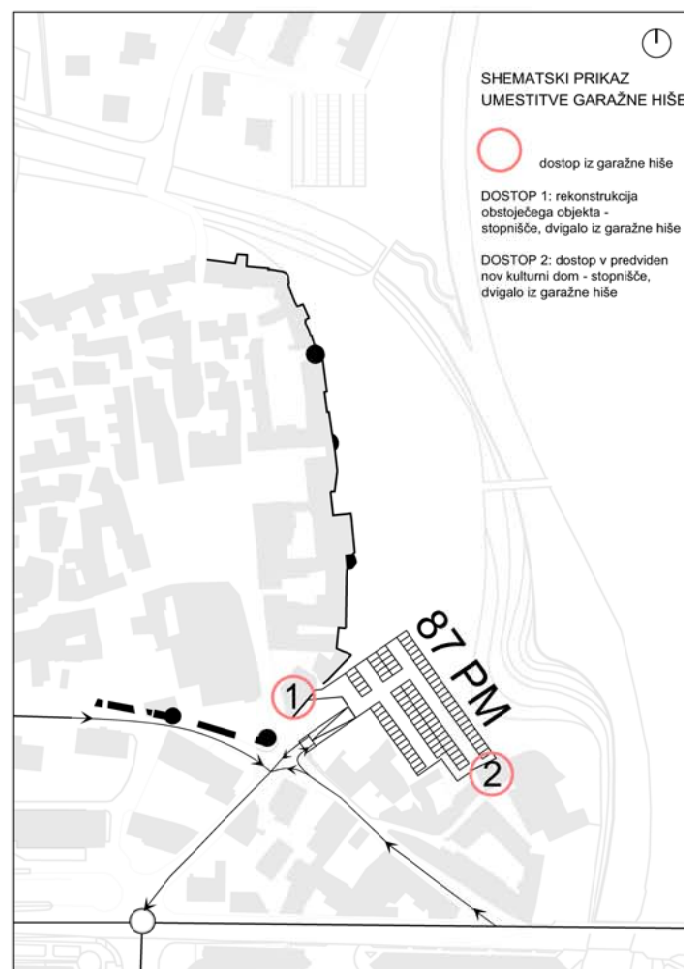
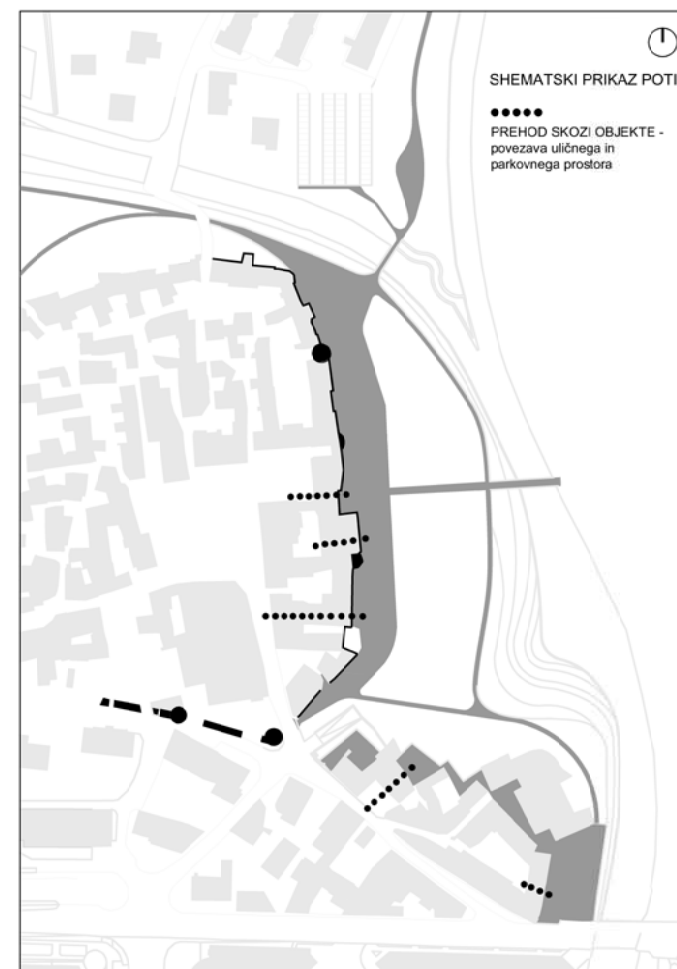
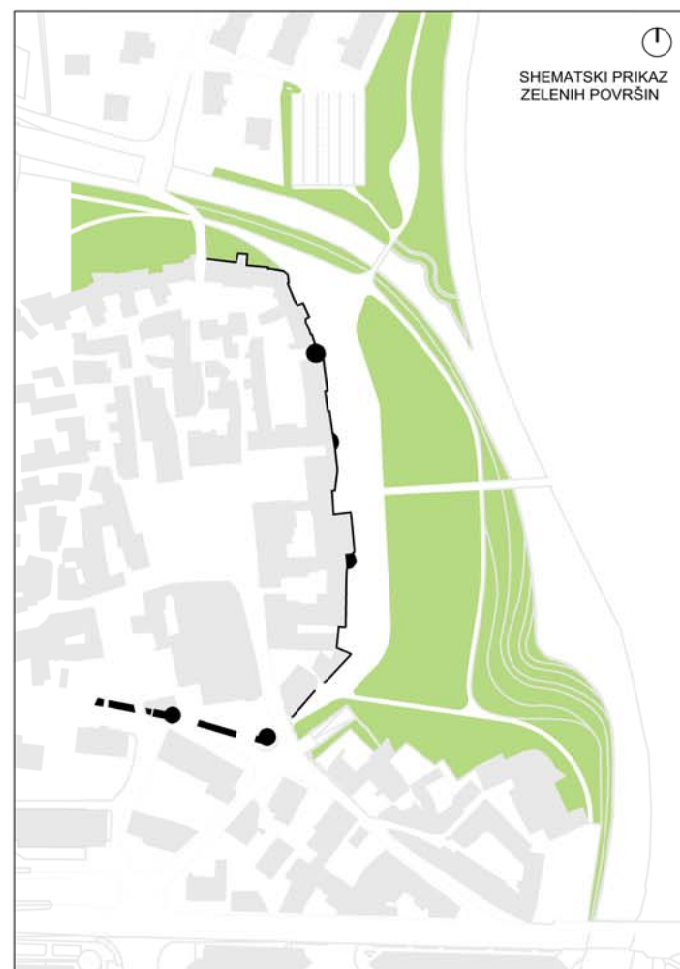
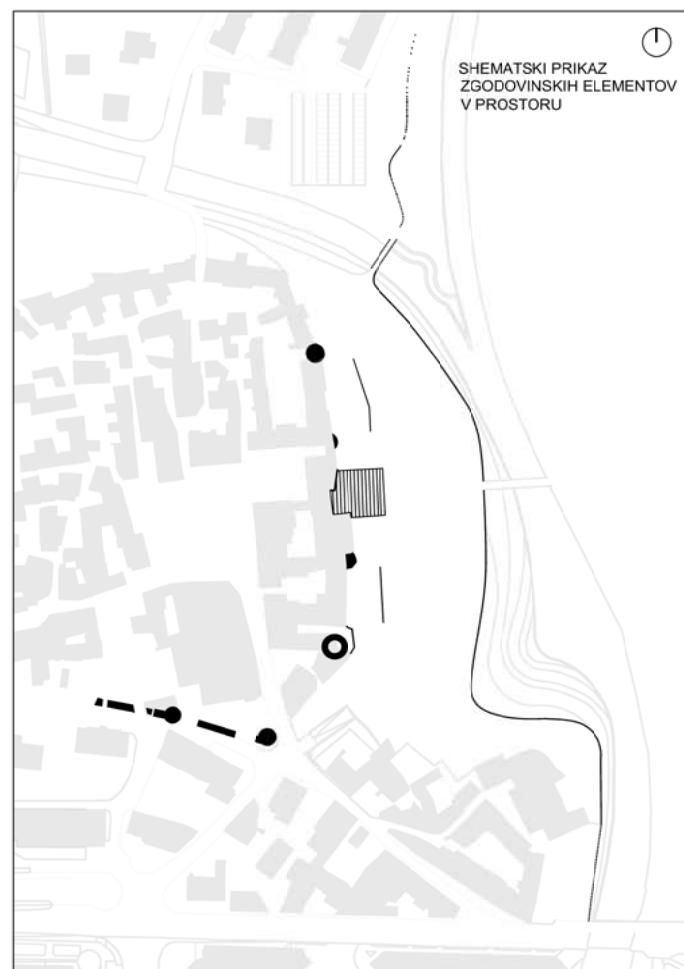


pogled 5



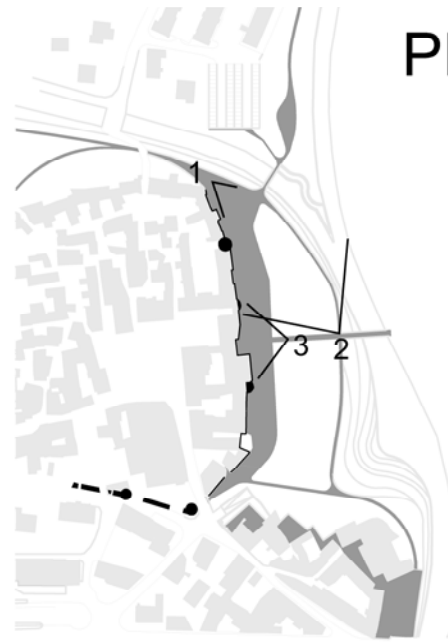
PRILOGA D

SHEMATSKI PRIKAZI STRUKTURNIH ELEMENTOV PROSTORA

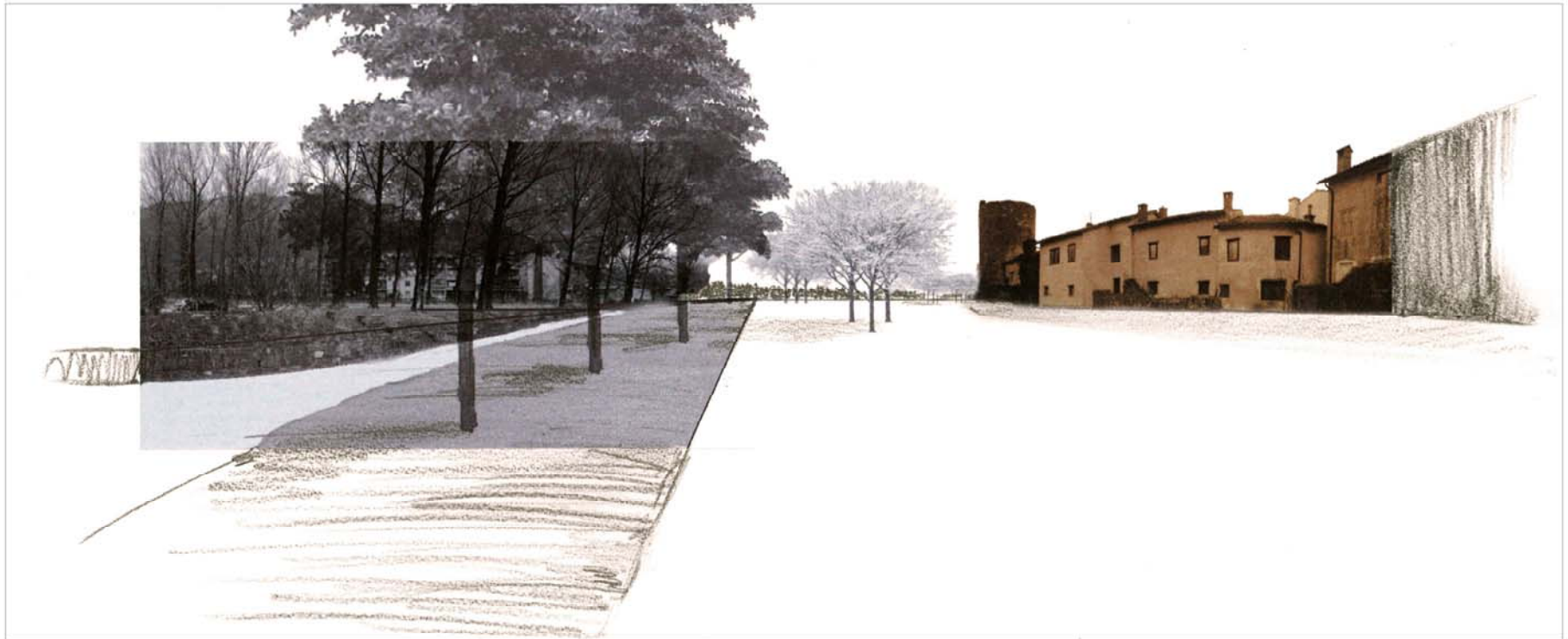


PRILOGA E

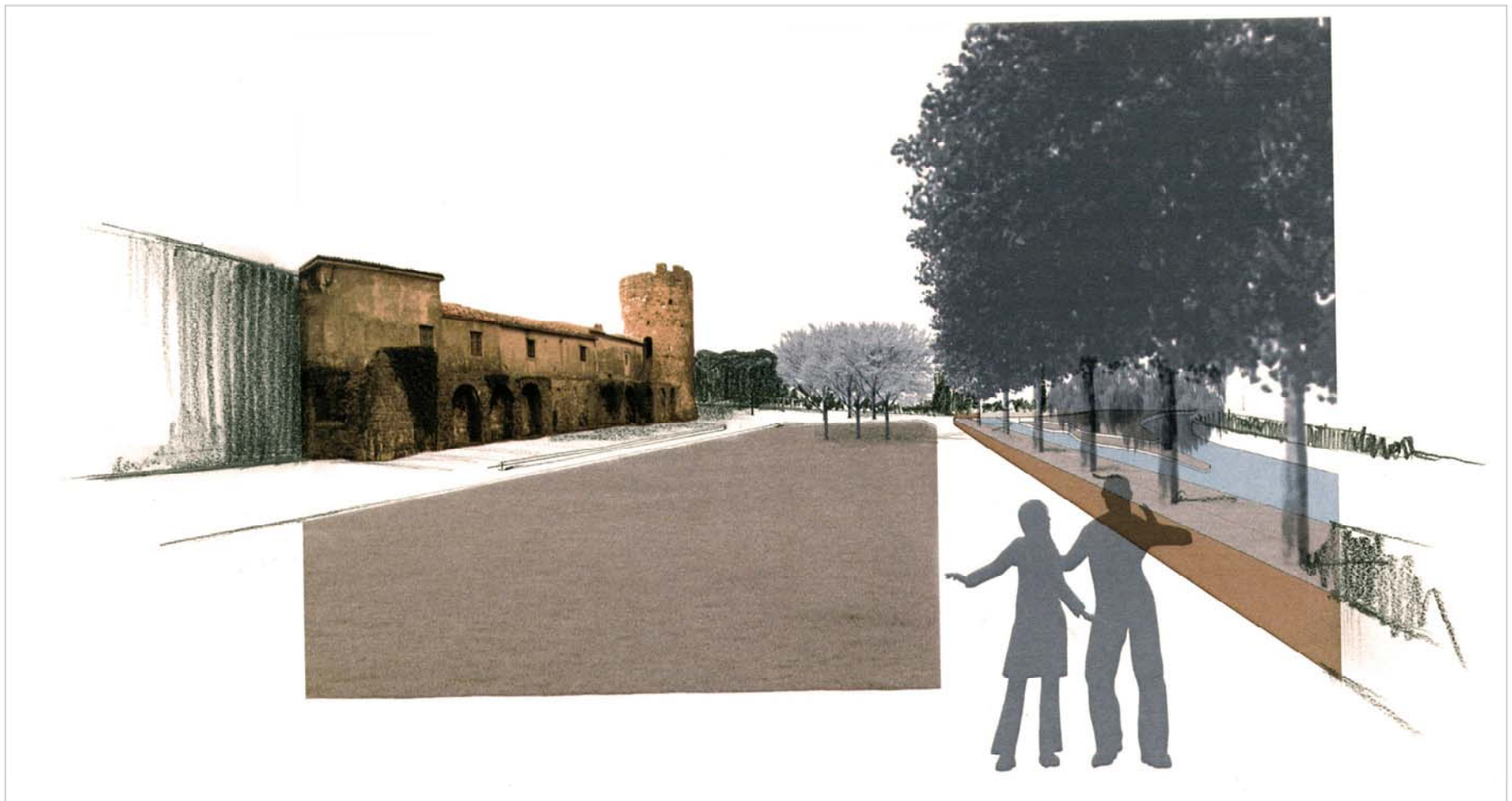
prostorski prikazi



1



2



3

